

## 7 Vardagsliv

### 7.1 Vardagslivets värden

*SENIOR 2005 konstaterar:*

Äldre personers hälsa, boende och närmiljö samt tillgång till handel, service och trafiklösningar är huvudfrågor även inför framtiden. Detta vardagsliv ger förutsättningar för deltagande i andra livsområden under livsloppet, för bevarat oberoende och gemenskap samt för vård och omsorg i hemmet.

Trygghet är ett nyckelbegrepp i vardagslivet. Aspekterna på trygghet är dock många. Det handlar om lust och sinnlighet, men också om att känna ekonomisk trygghet. Det handlar om oberoende och gemenskap, liksom om att våga röra sig inomhus och utomhus utan risk för skador eller rädsla för överfall.

Kunskaper om åldrande och äldre personer saknas i dag inom många områden. Och de kunskaper som finns används i många fall inte.

Åldrandet är individuellt. Den enskildes kunskaper, insikter och beslut har avgörande betydelse för ett aktivt åldrande.

*SENIOR 2005 anser:*

- Statliga myndigheter, kommuner och landsting behöver sammanställa och analysera uppgifter om bl.a. hälsoutvecklingen hos personer som i dag inte behöver vård och omsorg, var och hur personer i olika åldrar bor och hur detta på sikt påverkar möjligheterna till kvarboende i hög ålder.
- Forskningen om åldrande och äldre personer behöver breddas och fördjupas. De kunskaper som finns om t.ex. funktionsnedsättningar under åldrandet behöver tas till vara och användas överallt i samhället. Ökade kunskaper om åldrandet

behövs hos många olika aktörer, bl.a. hos bostadsbolag, produktutvecklare, affärer, restauranger och nöjesarrangörer.

- En åldrande befolkning innebär nya utmaningar för samhällsplaneringen. Planering för ett aktivt åldrande förutsätter tidiga och återkommande samråd mellan aktörer inom olika områden. Det måste finnas former för att systematiskt prioritera, kvalitetssäkra och följa upp olika insatser. Formerna för de berörda personernas och gruppernas inflytande är centrala.
- Alla aktörer måste ta ansvar för att så långt som möjligt erbjuda lösningar anpassade efter åldrandet inom de generella formerna för t.ex. handel, kollektivtrafik och post- och teletjänster. Genom partnerskap kan representanter för t.ex. kommuner, bostadsbolag och lokala företag gemensamt urskilja problem och arbeta för möjliga lösningar på dessa.

### 7.1.1 Bättre kunskaper – en nyckel till god planering

Människors vardagsliv från 50–60-årsaldern och uppåt är en huvudfråga inför framtiden. Men inte enbart för att göra den tid som människor efter pensioneringen har till sitt förfogande rik på glädje och mening i "det lilla". Vardagslivet ger förutsättningar för deltagande i andra livsområden under livsloppet, för bevarat oberoende och gemenskap och, om det blir aktuellt, för vård och omsorg i hemmet. Det vanliga vardagslivet har ofta stor betydelse för flera av de mer dramatiska framtidsfrågorna, inte minst behovet av vård och omsorg.

Med vardagsliv avser vi områden som förebyggande hälsoarbete, boendefrågor, teknik, handel, service, närmiljö och trafik. Vi tar inte upp frågor som gäller särskilda boendeformer eller vård- och omsorgsinsatser i annan form.

De frågor som tas upp i detta kapitel rör de *allra flesta* äldre personer. År 2000 bodde bara omkring 8 procent av alla personer som var 65 år och äldre i särskilda boendeformer (Socialstyrelsen 2001c). Andelen var större i de högre åldrarna, men bland 85–89-åringarna bodde tre fjärdedelar i ordinärt boende och bland personer som var 90 år och äldre bodde drygt hälften i ordinärt boende. Av alla personer som var 65 år och äldre och som bodde i ordinärt boende var cirka 8 procent beviljade hemtjänst 1 oktober

2000. Även här var andelen större bland personer som var 80 år och äldre.

**Tabell 7.1.** Permanent boende i särskilda boendeformer den 1 oktober 2000 i procent (hela landet)

Ålder	Män	Kvinnor	Totalt
65-74 år	1,5	1,5	1,5
75-79 år	4,4	5,4	4,9
80-84 år	9,3	12,8	11,4
85-89 år	20,0	27,3	47,0
90- år	39,5	49,6	47,0
Totalt	5,6	9,6	7,9
(Totalt 80 år och äldre)	14,2	21,6	19,0)

Källa: Socialstyrelsen.

**Tabell 7.2.** Andel personer i ordinärt boende som var beviljade hemtjänst den 1 oktober 2000 i procent (hela landet)

Ålder	Män	Kvinnor	Totalt
65-74 år	2,0	2,6	2,4
75-79 år	5,0	7,5	6,4
80-84 år	10,0	15,6	13,4
85-89 år	18,2	26,0	23,4
90- år	27,6	31,9	30,8
Totalt	5,7	10,0	8,2
(Totalt 80 år och äldre)	14,2	21,6	19,0

Källa: Socialstyrelsen.

### Bättre kunskaper behövs

Kunskaperna om åldrandet och äldre personer måste förbättras. Det handlar om att bredda och fördjupa forskningen inom området. Men också om att ta till vara och använda den kunskap som finns. Överallt i samhället – i affärer, på restauranger, nöjesarrangemang m.m. – behöver t.ex. de funktionsförändringar som ofta följer med åldrandet uppmärksammas. På sikt kan det också handla om behålla kunder i högre åldrar. Särskilt behöver kunskaperna om det naturliga åldrandets variationer *bli bättre* och användas *mer*. För

beslutsfattare och planerare handlar det bl.a. om att följa dessa variationer och mönster in i kommande vård- och omsorgsbehov, och se hur dessa kan förebyggas eller klaras utan särskilda lösningar för olika tjänster som bör kunna klaras inom de generella lösningar som finns.

Kunskaper om åldrande och äldre personer saknas i dag inom många områden och de kunskaper som finns används i många fall inte. Skälen till detta kan vara olika, ibland rädsla och ovilja att tänka på det egna åldrandet, ibland förhållanden som bottnar i de maktstrukturer som vi berörde i kapitel 2. Inte minst handlar det om de förväntningar som finns på äldre personers delaktighet inom olika livsområden och betydelsen av deras insatser för samhället.

### **Stärk den enskildes möjligheter att ta ansvar**

Åldrandet är individuellt och den enskilde individens egna kunskaper, insikter och beslut har avgörande betydelse för hur ett aktivt åldrande kan underlättas eller förhindras av den miljö som man lever i. Inte minst i 50- och 60-årsåldrarna fattar många beslut – eller icke-beslut – som blir avgörande för möjligheterna till oberoende, delaktighet och aktivitet senare under livsloppet. Boendet är ett tydligt exempel på detta. Det är vanligt att småhusägare och bostadsrättsinnehavare då bygger om och renoverar sin bostad. Ofta tänker man då inte på de förändringar som kan komma under åldrandet utan man behåller miljöhinder som trösklar, trånga duschkabiner med högt insteg och nivåskillnader till uteplats. Att främja och underlätta den enskildes egen planering för ett aktivt åldrande bör vara en viktig uppgift för aktörer som arbetar med frågor om hälsa, boende, teknik, handel, service, närmiljö och trafik. I det ingår också att ta hänsyn till de skiftande förutsättningar som människor har att ta till sig kunskap och tillämpa den utifrån sina egna levnadsvillkor.

Inom flera områden som tas upp i kapitlen om vardagslivet har riksdagen beslutat om nationella mål. Det gäller inom bostadspolitiken, handikappolitiken, trafikpolitiken (bl.a. nollvisionen) och det brottsförebyggande arbetet. Ett stort antal lagar och förordningar finns inom områdena. Flera av dessa lagar refereras längre fram i kapitlet. I de flesta fall innehåller varken de nationella målen eller lagstiftningen några begränsningar i form av åldersgränser. Sällan markeras detta dock så tydligt som i de nationella målen för

handikappolitiken (prop. 1999/2000:79). Dessa mål anger att insatser bör omfatta personer med funktionshinder *i alla åldrar*. Sektorsansvariga myndigheter har också fått ett utökat och tydligare ansvar för att verka för att de handikappolitiska målen uppnås.

Vissa lagar av betydelse för vardagslivet innehåller dock kronologiska gränser. Det är angeläget att det finns former för att bevaka och vid behov ompröva sådana gränser. Åldrandet är inte statiskt och regelverk som bygger på åldersgränser eller åldersskalor bör inte heller inte vara det. I den mån de utgår från åldersgränser i det tidigare pensionssystemet kan de efter hand också behöva prövas utifrån de förändringar som genomförts för att öka flexibiliteten i pensionssystemet. Uttalade 65-årsgränser finns i dag i förordningen (1988:890) om bilstöd till handikappade respektive lagen (1998:703) om handikappersättning och värdbidrag. När det gäller bilstödet har riksdagens Socialutskott tillkännagivet att regeringen snarast bör vidta åtgärder för att effektivisera och förbättra tillämpningen av bilstödet (bet. 2001/02:SoU1). En annan sorts 65-årsgräns finns i de skalor som tillämpas för att åldersreducera vissa typer av trafikskadeersättning och ersättningar till brottsoffer. Enligt Trafikskadenämndens tabeller får man mer än halva ersättningen upp till 65 års ålder, därefter i fallande skala mindre än hälften (Trafikskadenämnden 2002). Om det finns särskilda skäl för en annan bedömning kan dock skalan frångås.

### **Samordning av gemensamma insatser och partnerskap för nya lösningar**

För samhällsplaneringen innebär en åldrande befolkning nya utmaningar. Några av dessa har indirekt börjat få uppmärksamhet genom den nationella handlingsplanen för handikappolitik och arbetet med folkhälsomål. Andra behöver uppmärksammas mer. Det gäller särskilt sambanden mellan åtgärder som rör de bestämningsfaktorer för aktivt åldrande som WHO har pekat på och som vi refererade i avsnitt 4.6. Planering för ett aktivt åldrande förutsätter tidiga och återkommande samråd mellan aktörer inom olika områden. Det måste finnas former för att systematiskt prioritera, kvalitetssäkra och följa upp olika insatser. Formerna för de berörda personernas och gruppernas inflytande är centrala.

I denna planering måste alla aktörer ta ansvar för att så långt som möjligt erbjuda lösningar för en åldrande befolkning inom de gene-

rella formerna för t.ex. handel, kollektivtrafik och post- och tele-tjänster. Dels handlar det om att undvika utpekande särlösningar, som ofta drar med sig stora kostnader när de tillkommer i efter-hand, dels handlar det om att undvika övervältringar av ansvaret för sådana tjänster på vård- och omsorgssektorn.

En tydligare inriktning på planering för aktivt åldrande förut-sätter ett mer utvecklat planeringsunderlag och övergripande kun-skaper om personer som är äldre än 60–70 år. Det är viktigt att statliga myndigheter, kommuner och landsting sammanställer och analyserar de uppgifter som i många fall redan finns. Det kan bl.a. gälla uppgifter om var och hur personer i olika åldrar bor i kom-munen och hur detta på sikt påverkar möjligheterna till kvarboende i högre åldrar samt uppgifter om hälsa och vårdutnyttjande. Sådana uppgifter finns bl.a. i officiell statistik, sjukvårdsplaner, bostadsför-sörjningsprogram och översiktsplanering samt hos kommunala bostadsbolag. Det är också viktigt att uppmärksamma och avhjälpa eventuella brister i underlaget.

Ett stort antal olika aktörer berörs av frågor om åldrande och vardagsliv, bl.a. flera olika kommunala förvaltningar, landsting, byggherrar och förvaltare, lokala näringsidkare, frivilligorganisa-tioner, samfund och trafikföretag. Utvecklingsarbeten inom detta område kräver att många aktörer drar åt samma håll. Tidigare tala-des det mycket om samverkan. Det blev dock inte alltid en sam-verkan på jämbördiga villkor. I dag används ordet *partnerskap* allt oftare som beteckning på gemensamma strävanden att förbättra levnadsvillkor i ett bostadsområde eller på en ort. För de företag och organisationer som deltar kan det vara en signal om att myn-dighetsföreträdarna inte bara bjuder in till medverkan på ett hörn. Istället kan representanter för olika lokala aktörer gemensamt urskilja problem och arbeta för möjliga lösningar på dessa. Sam-tidigt är det viktigt att sådana partnerskap hålls inom ramen för de regler som gäller för en sund konkurrens. De måste också ta hän-syn till och respektera de olika roller som myndigheter och företag har.

### 7.1.2 Trygghet – ett begrepp med många aspekter

Trygghet är ett nyckelbegrepp när det gäller vardagslivet. Ofta är det tryggheten som rankas högst i undersökningar om vad människor värderar inför aldrandet. Men vad är trygghet? Vad *ger* trygghet?

#### Lust, skönhet och återhämtning

Ingmar Bergmans film *Fanny och Alexander* slutar med en kraftfull plädering för hemmet, familjen och de närmaste vännerna som tillflykt och glädjekälla. Teaterdirektören Hjalmar Ekdahl, spelad av Jarl Kulle, ställer hemmets lycka mot världens affärer och mot döden (Bergman 1982): "Det är bäst att ge tusan i de stora sammanhangen. Vi ska leva i det lilla, i den lilla världen. Den ska vi hålla oss till och den ska vi odla och göra det bästa utav /.../ Därför finns det anledning att vara lycklig när man är lycklig, vara snäll, givmild, öm och god. Därför är det nödvändigt, och inte minsta skamligt, att glädja sig åt *den lilla världen*, den goda maten, det milda leendet, fruktträden som blommor, valserna."

Hemmet och de närmaste omgivningarna måste kunna inge lust och glädje. Detta har inte alltid varit en given utgångspunkt i svensk samhällsplanering eller i utredningar och lösningsförslag om äldre människors dagliga liv. Under senare år har sinnligheten blivit mer accepterad. Men då har fysiska och praktiska aspekter ibland kommit att stå i motsats till lust och skönhet i vardagen. De två senaste bomässorna har kantats av diskussioner om bristande fysisk tillgänglighet till bostäder som har ritats och byggts för en publik i övre medelåldern som söker ett boende att åldras i under många år fram över.

Massmediernas uppmärksamhet på heminredning, matlagning, design och trädgårdsskötsel kan ses som andra tecken på denna estetisering av vardagen. Estetiseringen kan tolkas både som en strävan efter individuella uttryck och som en strävan efter att förhöja upplevelser som man delar med anhöriga och vänner. En viktig utmaning inför framtiden är därför att förena kraven på lust och skönhet med krav på hög fysisk tillgänglighet och goda förutsättningar att själv klara viktiga sysslor även om funktionsförmågan försämras.

Naturen har en särskilt läkande kraft. Nationella folkhälsokommittén har därför i sitt förslag till folkhälsomål pekat på att det behövs bullerfria och säkra grönområden i närheten av bostadsområden (SOU 2000:91). Möjlighet till odling är särskilt viktig för de grupper som inte har tillgång till fritidshus. Att få tillgång till en kolonilott om man bor i flerbostadshus kan också skapa social gemenskap i närområdet. För äldre personer som har svårt att gå är tillgången till en bra och tillgänglig gård väsentlig för hälsan. Vid planeringen av gårdar och grönområden måste det uppmärksammas att dessa blir tillgängliga för människor med olika funktionsned-sättningar och att det finns möjlighet att vila.

### **Tryggad ekonomi**

Även den ekonomiska tryggheten är central i vardagslivet. I avsnitt 3.3 refererade vi den studie av inkomst- och förmögenhetsfördelning bland dagens och morgondagens äldre som Nationalekonomiska institutionen vid Uppsala universitet gjort på uppdrag av SENIOR 2005 (Andersson, Berg & Klevmarken i bilagedel B). Resultaten visar att det finns betydande skillnader i dag både när det gäller inkomster och förmögenheter. Sannolikheten är stor för att dessa skillnader ökar under de närmaste decennierna. Inte minst hos olika invandrargrupper och bland ensamstående kvinnor med låga pensioner kan oron för att få hushållsekonomin att gå ihop vara ett viktigt inslag i det dagliga livet under många år framåt. I den kvalitativa intervjustudie som Multikulturellt Centrum gjort bland invandrare i stockholmsområdet på uppdrag av SENIOR 2005 är oron för sämre ekonomi efter pensioneringen ett återkommande tema (Akaoma & Öhlander i bilagedel B).

Efter förslag från regeringen (prop. 2000/01:136) beslutade riksdagen i november 2001 att införa ett särskilt äldreförsörjningsstöd. Stödet införs från den 1 januari 2003 och skall garantera den grundläggande försörjningen för alla personer som är 65 år eller äldre och bosatta i Sverige. Det statliga stödet är ekonomiskt behovsprövat, skattefritt och skall administreras av de allmänna försäkringskassorna. Genom stödet skall den enskilde tillförsäkras dels medel till levnadsomkostnader motsvarande skälig levnadsnivå, dels medel för att täcka boendekostnaden upp till ett i lagen angivet högsta belopp. Nivån på äldreförsörjningsstödet motsvarar den som används vid beräkning av särskilt bostadstillägg (SBTP) enligt



lag om bostadstillägg till pensionärer m.fl. (2001:761). De flesta som kommer att beviljas äldreomsorgsstöd är personer som invandrat till Sverige i vuxen ålder, och som inte hinner kvalificera sig för en pension som är möjlig att leva på. Det kommer även att vara några andra äldre som kan beviljas detta stöd. Det gäller personer som har så låga inkomster att de understiger de nivåer som ger rätt till äldreomsorgsstöd.

I avsnitt 7.3.3 berör vi frågor om hushållens boendekostnader.

### Oberoende

Att funktionsförmågan förändras är en vanlig del av åldrandet. Ofta kommer funktionsändringarna stegvis och märks först högt upp i åren. Även om svåra funktionsnedsättningar blir mindre vanliga, kan kombinationen av flera lättare funktionsnedsättningar påverka förmågan att göra det som tidigare tycktes självklart. Fysisk tillgänglighet blir då en förutsättning för aktivitet och delaktighet. Studier visar t.ex. att bostaden i praktiken ofta "krymper" bland äldre. Även om huset är stort är det inte ovanligt att man bara har köket som egentlig bostad (Åhlund 1997). Forskare talar t.o.m. om att man blir "fånge" i sitt eget hem, eller "prisoners of space" med ett engelskt uttryck (Abramsson, Borgegård & Fransson 2000).

Inom arbetsterapeutisk forskning har ett instrument utarbetats för att ta reda på den boendes egen uppfattning om olika aspekter på den egna boendemiljön (Fänge 2001). Boendemiljön omfattar då bostaden, parkeringsplats, garage/uppställningsplats för bil, egen brevlåda, soptunna/soprum, förrådsutrymme, tvättstuga, alla förflyttningvägar inom tomten till och från dessa platser, balkong/uteplats och trädgård. Frågorna gäller:

- Tillgängligheten till bostaden och dess närmaste omgivning
- Bostadens lämplighet för den boende utifrån egna behov och förutsättningar
- Den boendes möjlighet att utöva önskade och nödvändiga vardags- och fritidsaktiviteter
- Tryggheten i boendemiljön
- Den boendes möjligheter att umgås med andra i sin bostad
- Den boendes möjlighet till avskildhet
- Den boendes möjligheter att vid behov göra enkla, tillfälliga förändringar i boendemiljön

Till detta kommer tillgänglighet till verksamheter och miljöer utanför den egna bostaden, t.ex. livsmedelsaffärer, kollektivtrafik och grönområden.

Flera förändringar i funktionsförmågan påverkar möjligheterna att klara sig själv, men behöver inte innebära behov av vård och omsorg. SCB:s ULF-data ger en bild av hur vanliga några sådana förändringar är (SCB 2000b). Den fysiska funktionsförmågan är starkt relaterad till ålder, men skillnaderna mellan män och kvinnor är också stora. Det tidigare yrkeslivet är också en viktig faktor som påverkar den fysiska förmågan. Andelen kvinnor som har svårt att bära tungt ökar från 21 procent i åldersgruppen 65–74 år till det dubbla i åldersgruppen 75–84 år. Bland männen är motsvarande andelar 9 respektive 15 procent. Behoven av hjälp med vardagsysslor ökar med åldern, särskilt efter 75 års ålder. Städning är den syssla som är svårast att klara.

*Tabell 7.3. Fysisk funktionsförmåga*

	Män		Kvinnor	
	65-74 år	75-84 år	65-74 år	75-84 år
Har svårt att bära ca 5 kg	9,0	14,5	21,2	41,9
Svårt att gripa, t.ex. vrida kranar	3,8	6,9	12,7	16,6
Kan ej gå i trappor utan besvär	16,6	22,4	19,5	39,3
Kan ej stiga på en buss obehindrat	6,4	12,8	10,4	29,5
Använder hjälpmedel inomhus	4,4	9,1	4,2	15,3
Använder hjälpmedel utomhus	5,7	14,1	6,9	25,4
Behöver hjälp med städning	8,8	23,1	12,0	28,3
Behöver hjälp med matinköp	7,0	14,9	10,9	26,3
Behöver hjälp med matlagning	6,3	16,3	3,6	10,6
Behöver hjälp med tvätt	7,7	23,9	6,6	20,1

*Källa:* SCB, ULF 1996/1997.

Hjälptbehov hos personer som är 85 år och äldre har kartlagts av Gerdt Sundström vid Gerontologiska Institutet i Jönköping (Socialstyrelsen 2000a).

Tabell 7.5. Hjälpbehov hos personer 85 år och äldre

Städning	58 procent	(varav delvis behov av hjälp: 21 procent)
Tvätt	46 procent	(varav delvis behov av hjälp: 10 procent)
Matinköp	46 procent	(varav delvis behov av hjälp: 14 procent)
Matlagning	28 procent	(varav delvis behov av hjälp: 15 procent)

Källa: Socialstyrelsen (2000a).

Inom ramen för Nationella handlingsplanen för äldrepolitik stödjer regeringen försöksverksamheter med uppsökande verksamhet bland äldre i 21 kommuner. Socialstyrelsen har i uppdrag att följa upp försöksverksamheterna. En sammanställning av erfarenheter från det första hembesöket har presenterats (Socialstyrelsen 2001b). Resultaten bygger på besök hos drygt 3 100 personer äldre utan regelbundna vård- och omsorgsinsatser. Sammanställningen bekräftar bilden av att de flesta äldre klarar det allra mesta av det dagliga livets aktiviteter själva. Matinköp, tvätt och städning är de sysslor som en mindre andel uppger att de kan behöva hjälp med. I glesbygd kan det vara svårt att klara matinköp även för den som är ganska frisk om man inte längre kan köra bil. Vid första påståendet ser de flesta äldre som fått hembesök ut att leva ett gott liv. Men när man kommer närmare ser man att det finns en grupp som inte har det så bra, som lider av olika hälsoproblem, är ensamma och som har svårt att klara just sådant som matinköp, tvätt och städning. I den här gruppen har människor små marginaler och steget från självständighet till beroende kan vara kort. En liten förändring av hälsotillståndet kan innebära att de inte längre klarar det dagliga livet.

En erfarenhet från hembesöken är att det kan tillkomma praktiska hinder i vardagen som sällan efterfrågas i enkäter och andra undersökningar. Det gäller bl.a. sophantering med källsortering och transport av avfall till uppsamlingsstationer. Hembesökarna har också uppmärksammat äldre par där den ena vårdar sin make eller maka i hemmet utan att ha någon avlastning eller något stöd från äldreomsorg eller hemsjukvård. Ibland är orsaken till att man inte har någon hjälp att man saknar förtroende för vården. I andra fall är den hjälp som erbjuds inte av den typ som man anser sig behöva. Här har just hembesöken kunnat tjäna som en öppning i den ömsesidiga kontakten mellan familjen och vården.

Ett projekt som Svenska Kommunalarbetsförbundet genomfört i Örebro med subventionerad hemservice för personer som är 80 år har utvärderats Lars-Erik Karlsson vid Örebro universitet (Karlsson 2001). En enkät till omkring 100 kunder visar att de flesta av dessa själva klarar att handla mat, laga mat och diska och damma. Nästan hälften klarar att sköta tvätten, men ganska få uppger sig på egen hand klara av att dammsuga, torka golv, städa badrum, städa skåp, vädra mattor, putsa fönster och byta gardiner.

### **Gemenskap**

Att tillgången till sociala kontakter och sociala nätverk har positiv betydelse för hälsan är väl belagt (Svenska Kommunförbundet 1998). Det gäller inte minst möjligheterna att få stöd från sociala nätverk för att hantera sin livssituation och möjliga hot av olika slag. De personer som är i störst behov av stöd från sin omgivning har dock i många fall minst tillgång till det.

Kopplingen mellan äldres möjligheter till kvarboende och den sociala gemenskapen har varit en viktig del i tidigare projekt med bl.a. samordnad boendeservice. När möjligheterna till andra aktiviteter minskar i hög ålder får vardagens möten en annan dimension än tidigare. Även flyktiga möten i affärer, på bussar eller under promenader i den närmaste omgivningen kan ha stor betydelse. Begreppet *svaga band*, *weak ties*, används ibland för att beskriva sådana kontakter.

Sociala nätverk är en viktig aspekt på stödjande miljöer i Nationella folkhälsokommitténs slutbetänkande Hälsa på lika villkor (SOU 2000:91). Att stärka solidaritet och samhällsgemenskap är det första folkhälsomål som kommittén föreslår. Målet innebär bl.a. en utmaning till kommuner och landsting att motverka den tilltagande ekonomiska och etniska bostadssegregationen och att bättre samordna avgifter för tjänster som äldre personer är beroende av. Även för fastighetsägare är det en utmaning att bidra till minskad segregation i boendet. För kommunerna handlar det om att bl.a. stimulera stödjande miljöer i utsatta områden, främja tillkomsten av mötesplatser för olika grupper och satsa på uppsökande hälsofrämjande verksamhet bland äldre. För landstingen handlar det om att bl.a. stimulera sociala nätverk för människor med vissa sjukdomar och deras anhöriga.

## Säkerhet

Att leva ett oberoende liv och delta i olika sammanhang utan att riskera eller vara rädd för att riskera skador är en central del av upplevelsen av trygghet för människor i alla åldrar. Sådana risker eller sådan rädsla kan vara särskilt hämmande för aktivitet och delaktighet i högre åldrar, dels ökar riskerna för olyckor för många på grund av funktionsnedsättningar, dels blir konsekvenserna av en olycka eller annan händelse som leder till skador ofta svårare.

Ett vanligt exempel på detta är *fallolyckor i hem- eller fritidsmiljö*. Bland personer som är 65 år och äldre dominerar fallolyckorna bland de olyckor som inträffar i dessa miljöer (Socialstyrelsen 2001a). Det beror bl.a. på att man ramlar i trappor, på trösklar eller mattor inomhus. Bland de allra äldsta är det inte ovanligt med fall från säng, stol eller rullstol och rollator. Fallolyckorna har inte sällan allvarliga konsekvenser med frakturer på bl.a. lårben. Framst gäller detta för personer som är 75 år och äldre och då särskilt kvinnor.

Ett mindre vanligt, men mer dramatiskt, exempel gäller *bränder i hemmet*. Enligt Räddningsverkets statistik omkom drygt 100 personer i dödsbränder år 2000 (Räddningsverket 2001). I gruppen kvinnor och män som var 80 år eller äldre var antalet omkomna avsevärt högre än i övriga åldersgrupper. Även bland 65–79-åringar var antalet högre än i yngre åldersgrupper, men då främst bland män.

I *trafiken* löper personer över 65 år inte generellt större risker än andra i trafiken. Bland personer över 75 år är dock antalet dödade högt i ett par kategorier i den officiella statistiken (SIKA 2000). Det gäller främst gående, men även personbilspassagerare. År 2000 var mer än hälften av de gående som dödades i trafikolyckor äldre än 65 år, och av de gående som skadades svårt i trafikolyckor var mer än var fjärde över 65 år. Studier visar också att värdtiden efter en trafikolycka stiger med ökande ålder. Äldre över 75 år behöver i genomsnitt tre gånger så lång värdtid som barn och ungdomar under 15 år. Tidigare studier har visat att övergångsställen inte innebär den trygghet och säkerhet som de borde göra. År 2000 ändrades trafikförordningen (1998:1276) så att bilförare är skyldiga att ge gående företräde vid övergångsställen.

Den officiella trafikskadestatistiken omfattar endast de skadade som blivit rapporterade av polisen. Om någon snubblar eller halkar och skadar sig som gående räknas det som en fallolycka och inte en

trafikolycka även om olyckan inträffar i gatumiljö. Fotgängares och cyklisters singelolyckor studerades dock ingående i ett projekt i mitten av 1990-talet, där uppgifter registrerades vid sjukhus. Jämfört med skadade i kollisionsoolyckor är de minst lika många i antal, minst lika allvarliga om man ser till andelen inlagda på sjukhus och nästan lika allvarliga om man ser till den genomsnittliga värdkostnaden. Utifrån resultaten skulle det totala antalet skadade cyklister och fotgängare uppgå till omkring 40 000 personer per år, dvs. minst åtta gånger fler än vad som framgår av den officiella skadestatistiken.

Singelolyckorna är ungefär lika vanliga bland cyklister som bland fotgängare. Sett till skador och effekter under ett års tid är fotgängarnas singelolyckor, som oftast drabbar äldre kvinnor, allvarligare. Cirka 30 procent av de skadade fotgängarna läggs in på sjukhus (Berntman m.fl. 1996). Resultaten tyder på att värdkostnaden för en fotgängare som blir inlagd på sjukhus efter en fallolycka åtminstone är hälften så stor som värdkostnaden för en svårt trafikskadad person i en polisrapporterad olycka.

Mer än var tredje drabbad fotgängare anser att vägytans tillstånd bidragit till olyckan. Flertalet av dessa har påtalat halkproblem. Det är vanligare att den skadade själv ansett att ytan spelat en stor roll när olyckan inträffat på vägyta med *god* standard än då olyckan inträffat på vägyta med *dålig* standard. Det kan vara så att dålig standard skärper fotgängarnas uppmärksamhet och får dem att t.ex. gå långsammare. För en minskning av olyckorna krävs därför att standarden både är hög och jämn.

Att inte behöva känna rädsla för hot och våld är en annan viktig aspekt av den personliga säkerheten, liksom att få till tillgång till stöd om man har blivit utsatt för övergrepp av något slag. Det råder i dag en viss förvirring om hur övergrepp mot äldre ska definieras. Olika studier är därför svåra att jämföra med varandra. Europeiska ministerrådet utredde våld mot äldre i början av 1990-talet och drog då gränsen vid våld inom familjen. Nordiska Ministerrådet och Socialstyrelsen studerade frågan ungefär samtidigt, men vidgade den till att avse alla övergrepp som personer över 65 år utsätts för.

SCB:s undersökningar om levnadsförhållanden har länge visat att *rädslan för brott* är ett "rörelsehinder" för många äldre. På grund av rädsla för våld avstod i mitten av 1990-talet hälften av alla kvinnor i åldersgruppen 75–84 år minst en gång om året från att gå ut på

kvällen (SCB 2000b). Samtidigt var våld och hot om våld minst vanligt bland kvinnor i den åldern.

De omfattande s.k. trygghetsmätningar som Polishögskolan under 1990-talet genomförde bland personer i åldern 16–85 år i flera län, kommuner och polisdistrikt ger en mer detaljerad och delvis annorlunda bild av rädslan för brott i olika åldersgrupper. Resultaten visar att den lokala problemnivån, dvs. nivån av ordningsstörningar, betyder mest för att kunna förklara variationer i rädsla, otrygghet och utsatthet för brott (se bl.a. Wikström, Torstensson & Dolmén 1997 och Torstensson 1998). Utsatthet för brott och upplevelsen av otrygghet är betydligt större i de bostadsområden som har svaga lokala nätverk mellan de boende och där de boende är mindre benägna att bry sig om och reagera på det som händer i området. Områdets brottsnivå har också stor betydelse, eftersom människor som blivit utsatta för brott är mer otrygga än andra. Resultaten i undersökningarna ger inget stöd för ålder som en central förklaring till variationer i otrygghet. Det finns dock ett svagt samband mellan konkret otrygghet och ålder, dvs. mellan ålder och rädslan för att röra sig utomhus kvälls- och natttid samt rädslan för en eller fler enskilda personer i det egna bostadsområdet. En orsak till att resultaten skiljer sig från SCB:s kan vara att frågorna i trygghetsmätningarna gäller mer om man har avstått från mer konkreta aktiviteter än att mer allmänt ”ge sig ut på kvällen”, som SCB frågar om.

Den första samlade studien i Sverige av äldre personers *upplevelse av våld* har nyligen genomförts av Brottsoffermyndigheten (Brottsoffermyndigheten 2001). Undersökningen bygger på en enkät som sändes till 1 500 äldre kvinnor och män i åldern 65–80 år i Umeå kommun. Svarefrekvensen var hög, 76 procent. Av undersökningen framgår att 16 procent av de äldre kvinnorna och 13 procent av de äldre männen har utsatts för någon form av våld eller övergrepp vid något tillfälle efter att de fyllt 65 år. En procent av kvinnorna och drygt 1,6 procent av männen har varit utsatta för ekonomiska övergrepp efter sin 65 års ålder. Av förövarna är 75 procent män och majoriteten tillhör gruppen ”andra personer”, d.v.s. personer som inte tillhör någon av kategorierna familj, släktingar eller personal inom vård eller omsorg. Många kvinnor och män lider av bestående rädsla på grund av utsatthet för våld som inträffat före 65 års ålder. Av alla kvinnor som utsatts för våld eller övergrepp har 75 procent aldrig sökt hjälp. Motsvarande andel bland män är 40 procent.

Brottsoffermyndighetens undersökning skiljer sig från SCB:s ULF-studier på framför allt två punkter. Brottsoffermyndigheten har frågat om utsatthet för övergrepp i vid mening medan SCB frågar om våld och hot i snävare mening. Vidare har Brottsoffermyndigheten frågat om utsatthet efter 65 års ålder medan SCB frågar om utsatthet under det senaste året.

Att vara kvinna är den tyngsta riskfaktorn för utsatthet bland faktorerna hög ålder, sjukdom och kön. Enbart de äldre kvinnorna har, med ett undantag bland männen, utsatts för sexualiserat våld. De utsatta kvinnorna mår sämre, har sämre hälsa, lider av mer psykosomatiska och psykiska symtom, använder mer medicin och är också i högre grad traumatiserade av utsatthet för våld, som inträffat före 65 års ålder, än de utsatta männen. Försämrade hälsa är en konsekvens av utsatthet för våld eller övergrepp hos både kvinnor och män, men dock i högre grad för kvinnorna än för männen. Detta visar sig också genom att kvinnor i större utsträckning använder värk- och sömnmedicin, liksom lugnande och anti-depressiva preparat.

## 7.2 Förebyggande hälsoarbete och stöd i särskilda situationer

*SENIOR 2005 konstaterar:*

Med en åldrande befolkning är framgångsrika insatser för att främja hälsa under åldrandet och bland äldre personer en hörnsten i det fortsatta folkhälsoarbetet i Sverige. Detta arbete behöver omfatta insatser inom många olika områden för att främja oberoende, inflytande, delaktighet och aktivitet. Det handlar både om förebyggande arbete bland äldre personer och långsiktiga insatser ur ett livsloppsperspektiv.

Våld mot äldre kvinnor och män förekommer i en sådan omfattning och medför sådana konsekvenser att det är ett allvarligt problem. I synnerhet måste övergrepp mot äldre kvinnor synliggöras och dessa kvinnor få mycket bättre stöd. Det är också viktigt att förebygga övergrepp tidigare i livet som kan leda till trauman och bestående rädsla bland äldre personer.

Det omfattande arbetet med uppsökande verksamhet och anhörigstöd ger nytt underlag för förebyggande hälsoarbete bland äldre personer. Hittills tyder erfarenheterna bl.a. på att



situationen för många äldre invandrare kräver särskild uppmärksamhet i folkhälsoarbetet.

*SENIOR 2005 anser:*

- Det förebyggande hälsoarbetet under åldrandet bör organiseras så att det lokalt omfattar insatser inom bl.a. samhällsplanering, socialtjänst och kultur- och fritidsverksamhet. Förebyggande hälsoarbete bland äldre personer utan behov av vård- och omsorgsinsatser bör integreras i det generella folkhälsoarbetet, där formerna för samordning och prioritering kan utvecklas. Det engagemang och de särskilda förutsättningar att ge t.ex. medmänskligt stöd som intresse- och frivilligorganisationer har bör också tas till vara genom olika former av samverkan.
- Situationen för äldre brottsoffer bör uppmärksammas mer. Det är angeläget att de förslag till stöd och hjälp åt äldre brottsoffer som Brottsoffermyndigheten presenterat leder till konkreta förbättringar.
- Regering och riksdag bör bidra till att skapa strukturella förutsättningar för att ta till vara erfarenheterna från det omfattande arbetet med uppsökande verksamhet och anhörigstöd.

### 7.2.1 En hörnsten i folkhälsoarbetet

I kapitel 2 konstaterade vi att det finns stora möjligheter att påverka den del av åldrandet som har att göra med att människor lever eller har levat i en viss miljö. Som framgår av avsnitt 4.6 finns det också en stor potential för framgångsrikt förebyggande hälsoarbete bland äldre, både inom områden som berör den yttre miljön och inom områden som hänger samman med livsstil och egenvård vid kroniska sjukdomar. Med en åldrande befolkning är framgångsrika insatser för att främja hälsa under åldrandet och bland äldre personer en hörnsten i det fortsatta folkhälsoarbetet i Sverige, dels för att skapa förutsättningar för att människors erfarenheter, kunskaper och utvecklingsförmåga kan tas till vara högt upp i åren, dels för att minska lidande och behov av vård- och omsorgsinsatser till följd av skador och sjukdomar som kan förebyggas.

Detta arbete behöver omfatta insatser inom många olika områden för att främja oberoende, inflytande, delaktighet och aktivitet. Det handlar såväl om förebyggande arbete bland äldre personer som långsiktiga insatser ur ett livsloppsperspektiv. Huvuddelen av våra analyser och slutsatser i kapitel 5, 6 och 7 kan t.ex. ses som delar av ett sådant förebyggande hälsoarbete. Men det finns också några viktiga aspekter på förebyggande hälsoarbete som vi inte berör på andra ställen i detta betänkande. Det gäller bl.a. livsstil och hälsa, möjligheterna att söka upp och stödja äldre personer som inte är beroende av vård och omsorg, bl.a. personer som befinner sig i utsatta situationer. Det gäller också möjligheterna att på olika nivåer samordna de insatser som främjar god hälsa under åldrandet och anlägga ett folkhälsoperspektiv på dessa.

Bland de insatser som främjar god hälsa finns givetvis många som kan och bör göras inom vården och omsorgen om äldre personer. Inte minst bland äldre personer är det viktigt att tidigt förebygga insjuknande som komplikationer eller återinsjuknande i olika sjukdomar. Goda möjligheter till rehabilitering är också centrala. Vid sidan av arbetet med att utveckla medicinska diagnos- och behandlingsmetoder pågår nu viktiga insatser för att utveckla underlag för egenvård o.d. åt personer med kroniska sjukdomar. Socialstyrelsens arbete med nationella riktlinjer visar hur myndigheter, profession och patientföreningar kan samverka på detta område. I detta diskussionsbetänkande behandlar vi dock inte vård- och omsorgsfrågor och vi går därför inte heller in på dessa delar av det förebyggande hälsoarbetet här.

### 7.2.2 Livsstil och hälsa

Statens Folkhälsoinstitut har i flera sammanhang pekat på betydelsen av att man under åldrandet bibehåller en hög grad av psykisk, fysisk och social aktivitet (se bl.a. Svenska Kommunförbundet 1998). Många av de förebyggande insatser som i dag främst omfattar yngre och medelålders personer kan också ha betydelse högt upp i åren. Det gäller bl.a. rökavvänjning, sundare kostvanor och motion. Inom det livsstilsorienterade folkhälsoarbetet ligger den kanske största utmaningen i att nå också de grupper som påverkats minst av hälsoinformation och andra insatser. En annan utmaning ligger i att se frågor om fysisk aktivitet även i relation till tillgänglighet i boende och närmiljö.

Inom ramen för den nationella handlingsplanen för äldrepolitik (prop. 1997/98:113) förfogade regeringen under åren 1999–2001 över särskilda stimulansmedel för bl.a. projekt inom området hälsofrämjande insatser. Stimulansmedel har beviljats till en rikstäckande kampanj som Svenska Motionsidrottsförbundet Korpen stod bakom samt till ett 20-tal lokala projekt som genom kommunen, någon förening eller annan organisation prövat nya grepp i det hälsofrämjande arbetet bland äldre. Ett projekt som särskilt var inriktat på fysisk aktivitet var det s.k. Fräs-projektet i Göteborg. Projektet gick ut på att locka fler äldre personer till de olika gym som finns i Göteborg under tider på dagen då det annars är glest med besökare. Ett resultat av projektet var att även privata gym började se äldre personer som en intressant målgrupp.

### 7.2.3 Uppsökande verksamhet, anhörigstöd och stöd till efterlevande

I den nationella handlingsplanen för äldrepolitik uppmärksammades förebyggande hälsoarbete på olika sätt. Bland annat avsattes medel för ett treårigt projekt med lokala försöksverksamheter i syfte att bygga upp kunskap om hur man förebygger ohälsa och därmed vårdbehov hos äldre. Försöksverksamheterna följs upp och utvärderas både lokalt och av Socialstyrelsen. Arbetet avslutas i slutet av år 2002.

Våren år 2001 hade cirka 3 500 pensionärer i 21 kommuner tagit emot mellan två och fyra hembesök (Socialstyrelsen 2001b). Hembesöken hade enbart skett hos personer i ordinärt boende. I flertalet kommuner har hembesöken skett hos personer som är 75 år eller äldre. Distriktsjuksköterskor och hemtjänstassistenter dominerade bland dem som genomfört hembesöken, men även arbetsterapeuter och sjukgymnaster hade deltagit. Sammantaget hade hembesöken givit en ny inblick i äldre människors vardagsliv, vilket ökar kunskaperna om hur möjligheterna att leva självständigt så länge som möjligt kan förbättras genom insatser inom olika områden (några av dessa erfarenheter återges i avsnitt 7.1). Hembesöken hade också ökat känslan av trygghet hos deltagarna, enligt både pensionärerna själva och de som genomfört hembesöken. Direkta resultat av hembesöken var bl.a. hjälp med att boka tid hos läkare och råd om kost och motion. Ofta tycktes råden bli efterlevda.

I ett par kommuner har projekten särskilt riktat sig till utomnordiska invandrare. Från båda dessa projekt rapporterar man att de äldre invandrarna har skattat sin hälsa och funktionsförmåga lägre än vad övriga deltagare gjort. Eftersom många av dem inte kan svenska går de miste om mycket av den vanliga informationen om hur samhället fungerar. Många äldre invandrare förefaller också vänta länge med att söka hjälp. Under tiden förvärras deras problem samtidigt som oro och ångest ökar. För dessa personer har hembesöken, som genomförts med personal som talat pensionärernas språk eller med tolk, betytt att de äntligen fått information om vilken hjälp som finns att få. Att hembesöken därmed givit en ny trygghet framgår bl.a. av att deltagarna vid det andra hembesöket uppgav att hälsan förbättrats.

Ett annat initiativ i den nationella handlingsplanen för äldrepolitik gällde anhörigstöd. Eftersom många av de anhöriga som vårdar äldre personer själva har nått hög ålder bör ett väl fungerande anhörigstöd även ses som en viktig del av det förebyggande hälsoarbetet bland äldre. Särskilt gäller detta för många äldre kvinnor. För många äldre anhöriga kan möjligheter till avlösning o.d. både vara en förutsättning för avkoppling och för aktivitet inom andra områden, t.ex. i kulturlivet eller föreningslivet.

Under åren 1999–2001 avsatte riksdagen 100 miljoner årligen för att stödja och underlätta samt på olika sätt bidra till en ökad livskvalitet för familjer och andra närstående till äldre, funktionshindrade eller långvarigt sjuka (Anhörig 300). Detta skulle ske genom ett långsiktigt arbete av landets kommuner, i samverkan med anhörig- och andra frivilligorganisationer, för att utveckla stödformer för anhörigvårdare i lokalsamhället. Inom ramen för den nationella handlingsplanen för hälso- och sjukvården (prop. 1999/2000:149) beslutade regeringen att satsningen på utveckling av anhörigstödet skall fortsätta under perioden 2002–2004. Socialstyrelsen har i uppdrag att följa upp detta arbete. Socialstyrelsen kommer att lämna årliga rapporter från år 2002 och en slutrapport år 2005.

Erfarenheterna hittills av anhörigstödet tyder på att anhörigas situation har uppmärksamats mer än tidigare och att fler anhöriga "upptäcks" och får hjälp (Socialstyrelsen 2001b). Möjligheterna att nå fler anhörigvårdare ökar i och med att kommunerna utvecklar nya, okonventionella stödformer, bl.a. avlösning i hemmet nattetid. Det har tillkommit en mängd anhörigcentraler och träffpunkter och fler planeras. Utbildningar om bl.a. olika sjukdomstillstånd har

anordnats för både anhörigvårdare och vårdpersonal. Avlösning i hemmet erbjuds nu avgiftsfritt i många kommuner. Samverkan har utvecklats med en mängd frivillig- och intresseorganisationer, vilket innebär att de gemensamma resurserna kan användas effektivare. Möjligheterna att uppmärksamma anhörigvårdares behov i ett tidigare skede har också ökat. Även här har situationen för äldre invandrare, som ofta vårdas av sina anhöriga i hemmet, uppmärksammats särskilt. Det gäller bl.a. betydelsen av kulturella traditioner och känslor av främlingskap i det nya samhället.

En annan form av stöd i sårbara situationer gäller stöd till äldre personer som mist en make eller maka. Särskilt har de projekt som under många år bedrivits vid Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg blivit uppmärksammade (Grimby 2001). Det handlar både om undersökningar av sorgereaktioner och insatser av en stödgrupp bestående av sjuksköterska, läkare, kurator, dietist, jurist, m.fl. som har arbetat för att underlätta livet under första året efter förlusten. Arbetet har också omfattat försöksverksamhet med änkegrupper "på stan", dvs. vid sidan av sjukhusets efterlevandegrupper.

De former av väntjänster och annat stöd som många intresse- och frivilligorganisationer bedriver visar också betydelsen av medmänskligt stöd i vardagen, vid sidan av de organiserade formerna av uppsökande arbete och stöd till äldre personer i olika situationer. Genom personliga kontakter kan de som är aktiva i dessa organisationer upptäcka vem som behöver extra stöd i samband med t.ex. dödsfall i familjen. Ibland kan personer i dessa organisationer också ha lättare att nå fram till dem som behöver någon att tala med än företrädare för socialtjänsten eller hälso- och sjukvården.

En effekt av ökande medellivslängd och ändrade familjemönster kan på sikt bli att stöd i olika former till bl.a. anhöriga och efterlevande även måste inriktas på att nå och hjälpa personer i hög ålder som vårdar eller överlever sina barn samt personer som lever tillsammans men bor på skilda håll.

Formerna för väntjänster och motsvarande verksamheter bland föreningsanslutna personer kan också uppmärksammas inom de berörda organisationerna om den nuvarande tendensen till minskad aktivitet i föreningslivet bland personer med svaga sociala nätverk och relativt små andra resurser fortsätter.

#### 7.2.4 Stöd till äldre brottsoffer

En särskilt utsatt grupp som hittills uppmärksammats relativt lite i Sverige är äldre brottsoffer. Enligt den undersökning som Brottsoffermyndigheten genomfört (se avsnitt 7.1) förekommer våld mot äldre kvinnor och män i en sådan omfattning och medför sådana konsekvenser att det kräver åtgärder (Brottsoffermyndigheten 2001). I synnerhet måste äldre kvinnor, som har utsatts för flera övergrepp, synliggöras och få mycket bättre stöd.

Brottsoffermyndigheten pekar i rapporten på flera åtgärder som behöver vidtas om äldre brottsoffer ska få det stöd de behöver:

- En naturlig och lättillgänglig hjälpinstans bör inrättas som utsatta äldre kvinnor och män kan vända sig till för att få råd, stöd och hjälp, en instans med tillgång till medicinsk, juridisk, social och psykologisk kompetens. Det saknas i dag en självklar instans som äldre kan vända sig till om de utsätts för våld eller övergrepp.
- Akut skydd i form av jourlägenheter eller jourplatser måste skapas så att utsatta äldre har någonstans att ta sin tillflykt i krissituationer.
- Äldre utsatta kvinnor och män måste få tillgång till kvalificerad rehabilitering av olika slag, fysiskt, psykiskt och socialt.
- Ökad medvetenhet och kunskap om våld mot äldre kvinnor och män behövs inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården och rättsväsendet. Utbildning om våld mot äldre bör införas i olika grund- och fortbildningar.
- Brottstatistiken måste förändras så att våld och övergrepp mot äldre synliggörs. I dagsläget kan inte detta göras i den offentliga kriminalstatistiken vilket är en allvarlig brist som snarast borde åtgärdas.
- Fortsatt forskning är nödvändig.

Vi vill understryka betydelsen av att Brottsoffermyndighetens analys och förslag leder till konkreta förbättringar för äldre. Det finns också utrymme för ideella insatser för äldre brottsoffer. I det fortsatta svenska arbetet finns det också skäl att ta till vara de erfarenheter som finns av stöd till äldre brottsoffer i andra länder. I Kanada har hälsodepartementet Health Canada i många år arbetat med att sprida kunskaper om äldre brottsoffer och deras situation genom sitt s.k. National Clearinghouse on Family Violence. Och i Oslo har *Vern for eldre* erbjudit hjälp och stöd åt äldre brottsoffer

sedan början av 1990-talet (Juklestad 2001). Verksamheten startade som ett projekt i en av Oslos stadsdelar, men sedan år 2000 är verksamheten öppen för alla oslobor som har fyllt 65 år. Vid *Vern for eldre* finns ett tiotal personer med bakgrund från hälso- och sjukvård och socialt arbete fördelade på tre olika enheter.

#### 7.2.5 Samordning och ansvar

Statens folkhälsoinstitut har studerat det folkhälsoarbete som i dag pågår bland äldre personer. Två viktiga framgångsfaktorer för detta arbete är kunskap och samverkan mellan olika aktörer (Statens Folkhälsoinstitut 2001). Ett hinder för framgångsrikt folkhälsoarbete bland äldre är dock, enligt Statens folkhälsoinstitut, den svaga organisatoriska förankring som detta arbete ofta har. Förebyggande hälsoarbete för äldre hänförs många gånger till vård- och omsorgsverksamheten istället för att integreras i övergripande planering och i arbetet inom alla berörda nämnder och förvaltningar. Äldre personer utan vård- och omsorgsbehov nämns ofta inte i politiska dokument om hälsoarbete. Ett annat problem är att omfattande statliga projektmedel under olika perioder gör den lokala verksamheten ryckig. Ibland blir det förebyggande hälsoarbetet för äldre närmast ett påhäng vid sidan av de huvudsakliga verksamheterna.

Även Socialstyrelsen har uttryckt oro för att de omfattande statliga stimulansmedlen till bl.a. förebyggande hembesök och anhörigstöd inte ska ge mer bestående resultat, trots de stora engagemang som vuxit fram på olika områden som en följd av stimulansbidragen (Socialstyrelsen 2001b). Socialstyrelsen anser därför att det är av stor vikt att huvudmännen, i sina verksamheter och via regionala FoU-verksamheter tar hand om, förvaltar och utvecklar de kunskaper och erfarenheter som statsbidragen medfört. För att ytterligare stärka denna process har myndigheten föreslagit att vissa regionala FoU-enheter kan få ett programmässigt ansvar att fungera som nationella resurscentrum för t.ex. förebyggande hembesök och anhörigstöd.

Vi anser att det är angeläget att det förebyggande hälsoarbetet under åldrandet organiseras så att det lokalt omfattar såväl insatser bland äldre personer som långsiktiga insatser ur ett livslopps-perspektiv. Förebyggande hälsoarbete bland äldre personer utan behov av vård- och omsorgsinsatser bör integreras i det generella

folkhälsoarbetet och omfatta insatser inom bl.a. samhällsplanering, socialtjänst och kultur- och fritidsverksamhet. Arbetet behöver också få politisk tyngd och uppmärksammas särskilt i lokala handlingsplaner för folkhälsoarbete. Genom samverkan med vård- och omsorgsverksamheterna kan kunskaper om åldrandet och äldre människor som finns där kunna nyttjas. Det engagemang och de särskilda förutsättningar att ge t.ex. medmänskligt stöd som intresse- och frivilligorganisationer har bör tas till vara i det lokala arbetet genom olika former av stöd till och samverkan med dessa organisationer.

Sannolikt behövs också någon form av samlat ansvar för folkhälsoarbete under åldrandet och bland äldre personer inom den lokala organisationen, både för att få olika aktörer att dra åt samma håll och för att prioritera, kvalitetssäkra och följa upp insatser. Statens folkhälsoinstitut har pekat på de goda erfarenheter som finns av tvärssektoriellt arbete för skadeförebyggande arbete enligt WHO:s kriterier för *En säker och trygg kommun*. I denna modell hålls arbetet samman av en politisk ledningsgrupp och genom samverkan och bildande av nätverk för olika frågor dras allt fler personer in i ett aktivt folkhälsoarbete. Vi anser att lokala förutsättningar måste avgöra var samordningsansvaret för folkhälsoarbete under åldrandet och bland äldre personer ska ligga och hur det ska utformas. Erfarenheter av olika lösningar bör uppmärksammas och följas upp på nationell nivå, inom ramen för det ansvar som Statens folkhälsoinstitut har för frågor om äldres hälsa. Det forum för folkhälsofrågor som Svenska Kommunförbundet, Landstingsförbundet och Statens folkhälsoinstitut har skapat för att stödja kommuner och landsting i det lokala och regionala folkhälsoarbetet erbjuder också en plattform för sådana insatser.

Det är också viktigt att regering och riksdag bidrar till att skapa strukturella förutsättningar för att ta till vara erfarenheterna från det omfattande arbetet med förebyggande hembesök och anhörigstöd. Här kan det finnas behov av ytterligare åtgärder när Socialstyrelsens uppföljningar av det lokala arbetet inom dessa områden föreligger. De erfarenheter som hittills kommit fram tyder, som nämnts, bl.a. på att äldre invandrare behöver uppmärksammas mer i förebyggande hälsoarbete.

Dagens lagstiftning ger en god grund för arbetet med förebyggande hälsoarbete bland äldre personer och inför åldrandet. I 5 kap. 6 § socialtjänstlagen (2001:453) sägs att socialnämnden skall göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen för



äldre människor samt i sin uppsökande verksamhet upplysa om socialtjänstens verksamhet på detta område. I samma paragraf anges att kommunen skall planera sina insatser för äldre och att kommunen i planeringen skall samverka med landstinget samt andra samhällsorgan och organisationer. Vidare anges i 5 kap. 11 § att socialnämnden bör verka för att den som utsatts för brott och dennes anhöriga får stöd och hjälp. Socialnämnden bör härvid särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i hemmet kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation.

I 2c § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) anges att hälso- och sjukvården skall arbeta för att förebygga ohälsa och att den som vänder sig till hälso- och sjukvården skall ges upplysningar om metoder för att förebygga sjukdom eller skada när detta är lämpligt. I 3 § stadgas att varje landsting skall erbjuda en god hälso- och sjukvård åt dem som är bosatta inom landstinget samt att landstinget även i övrigt skall verka för en god hälsa hos hela befolkningen.

### 7.3 Boende

*SENIOR 2005 konstaterar:*

Även om många personer i 50- och 60-årsåldrarna gör en realistisk bedömning av vad som krävs av deras boende på sikt är det få som aktivt planerar eller gör några förändringar. Samtidigt visar forskning att boendet ofta sätter de fysiska gränserna för olika aktiviteter under åldrandet. Det är vanligt att äldre personer anpassar sin aktivitet efter dessa begränsningar istället för att vidga ramarna och använda den egna funktionsförmågan fullt ut.

En mer aktiv egen planering av boendet inför åldrandet förutsätter fler alternativ som svarar mot människors önskemål, boendefärdighet och ekonomiska förutsättningar. Under de senaste åren har intresset för äldre personers ordinära boende dock varit svagt hos såväl staten som hos kommuner, byggherrar, förvaltare, organisationer och äldre personer själva.

För möjligheterna till ett aktivt åldrande och ett tryggt kvarboende har fastighetsägares och fastighetsförvaltares medvetenhet och kunskaper om boendets betydelse under åldrandet stor betydelse. I det sammanhanget är det viktigt att komma ihåg att

de flesta äldre och medelålders personer i dag bor i småhus som de själva äger. För dessa saknas information om hur de själva kan planera för ett aktivt åldrande.

De framtida utmaningarna omfattar både småhusområden och stora delar av beståndet av flerfamiljshus. Viktiga delar av dessa utmaningar är den fysiska tillgängligheten och utvecklingen av ett kvarboende med både oberoende och gemenskap. I många äldre flerfamiljshus är bristande tillgång till hiss ett problem. Underlaget för att bedöma omfattningen av detta problem och konsekvensen av olika lösningar är dock påfallande dåligt.

*SENIOR 2005 anser:*

- En bred diskussion om hur olika aktörer kan bidra till mer aktiv boendeplanering hos dagens och morgondagens äldre är nödvändig för att möta önskemål och behov hos en åldrande befolkning.
- Kommunernas boendeplanering bör kunna bidra till utvecklingen av äldre personers ordinära boende genom analyser av lokala förhållanden och lokala lösningar.
- Det behövs en samlad analys av hur statens styrmedel och insatser inom boendet kan främja ett aktivt åldrande. Analysen bör bl.a. mynna ut i förslag som ökar möjligheterna att förbättra tillgängligheten i och omkring bostaden *innan* det uppstår sådana problem att bostadsanpassningar blir nödvändiga. Inom ramen för en sådan samlad analys behöver också betydelsen av att gällande byggregler tillämpas vid ny- och ombyggnationer uppmärksammas. Bör t.ex. bostadsanpassningsbidrag ges för alla typer av anpassningar som i dag är aktuella i bostadshus som byggs eller byggs om eller bör bidraget i sådana hus från och med t.ex. år 2005 förbehållas bostadsanpassningar som görs för att tillgodose omfattande individuella behov?
- Erfarenheterna av tidigare och pågående utvecklingsarbeten bör analyseras och tas till vara. Det gäller bl.a. erfarenheterna från olika former av seniorboenden, som bör kunna användas inom det vanliga boendet, utan kategoriindelningar, där de flesta äldre och medelålders personer vill fortsätta bo. Former och metoder för utvecklingsarbete i bostadsområden bör också ges stor vikt.

### 7.3.1 Önskemål, egen planering och flyttmönster

Tidigare studier har visat att de flesta äldre vill bo kvar i sin invanda miljö så länge som möjligt (Åhlund 2001, Abramsson, Borgegård & Fransson 2000 och Nordiska Ministerrådet 2000). Ofta är man också mycket fäst vid sin bostad och har bott många år i den. Samtidigt har det länge varit slående att många medelålders och äldre saknar framförhållning när det gäller boendet. Lusten och förmågan att lämna bostaden har visat sig avta ytterligare med stigande ålder. Rädsla för att en flyttning kan innebära isolering och praktiska problem som man inte orkar med har framkommit vid enkäter och andra studier. Oro för hälsan är också vanlig.

Under senare år har framtidsstudier i Sverige och andra länder antytt att detta mönster kan komma att ändras när 1940-talsgenerationen närmar sig högre åldrar (se t.ex. Sveriges Byggindustrier 2000). Hänvisningar har gjorts till generationens särart i förhållande till dagens äldre, särskilt deras större rörlighet tidigare i livet och deras långa erfarenhet av välfärdssamhället (Lindén 1994). Ändrade samhällsförhållanden, med ökande individualisering har också anförts som skäl till att flyttningsbenägenheten kan komma att öka efter 50 års ålder.

Det är svårt att se mer konkreta tecken på en sådan förändring. Snarare visar undersökningar bland såväl 45–54-åringar som 55–64-åringar att det traditionella mönstret tycks bestå, även om tendenser till ökad rörlighet skymtar bland svaren (se t.ex. SABO 2000 och Abramsson, Borgegård & Fransson 2001).

#### **Realistisk bedömning – men ingen planering**

På uppdrag av SENIOR 2005 genomförde TEMO hösten 2000 en intervjuundersökning bland ett representativt urval personer i åldern 55–64 år. Resultaten visar att personer i denna ålder gör en realistisk bedömning av vad som kommer att vara viktigt i boendet på äldre dagar, när de väl funderar på saken (bilagedel D). Till sådana funderingar är det dock långt för de flesta.

Att ha nära till kommunikationer och service i boendet på äldre dar är viktigt för över nio av tio svarande. Detsamma gäller för att ha nära till naturen och att det finns balkong eller terrass i anslutning till bostaden. Lika viktigt, som att kunna få hjälp med städning, matinköp etc. mot extra betalning, är det att få bo med

människor i alla åldrar (åtta av tio). Mindre viktiga aspekter är att det är nära till nöjesliv eller att få bo tillsammans med människor i sin egen ålder. Dessa aspekter anser många är direkt oviktiga.

Sammantaget har nästan tre av fyra i åldersgrupperna inte fattat något beslut om sitt boende på äldre dar. En tredjedel av de svarande har inte alls funderat över sitt boende på äldre dar. Något fler har funderat men inte fattat något beslut. Av dem som inte ens funderat över sitt boende uppger de flesta som orsak att frågan inte känns aktuell eller ligger för långt fram i tiden. Två av tio säger att de trivs där de bor och därför inte har funderat. Nästan sex av tio som funderat eller fattat ett beslut säger att de vill bo kvar där de bor nu. Ytterst få uppger att de inte har ekonomiska möjligheter att flytta.

Någon skillnad mellan 55–59-åringar och 60–64-åringar finns inte när det gäller att fundera – eller inte fundera – över sitt framtida boende. Det finns dock en tendens till att 60–64-åringar i mindre utsträckning uppger att frågan inte känns aktuell. I större utsträckning uppger de istället att de trivs där de bor.

Av dem som vill flytta är spridningen på vilken boendeform man vill ha relativt jämn. De tre svarsalternativen villa/radhus, bostadsrättslägenhet respektive hyreslägenhet får ungefär en fjärdedel svar var. Mindre än en tiondel av dem som vill flytta uppger att de vill bo i fritidshus året om. Tre fjärdedelar vill fortfarande bo relativt rymligt, i tre rum eller fler. De som bor i två- eller trerummare vill i stor utsträckning göra det även fortsättningsvis, medan de med de allra minsta bostäderna vill flytta till något rymligare och de med större bostäder till något mindre. De med lägre hushållsinkomster uppger oftare att de vill flytta till de mindre bostäderna än höginkomsttagare.

Av de svarande har ungefär 25 procent funderat över att flytta till seniorboende och 4 procent har fattat ett beslut att göra det. Seniorboende tycks vara ett intressant alternativ för ensamboende, särskilt för dem som bor i enrummare. En betydligt större andel ensamboende vill också bo i centralt läge med liv och rörelse. De vill också oftare ha nära till service och nöjesliv. Ensamboende tycker också oftare än de som bor tillsammans med någon att det är *mycket* viktigt att det finns personal i bostadens närhet, att man vid behov kan få hjälp med städning, matinköp etc. mot extra betalning och att man får bo tillsammans med människor i sin egen ålder.

Kvinnor är i större utsträckning än män engagerade i frågor om boendet på äldre dagar och fäster större vikt både vid tillgång till hjälp och möjligheten till ett socialt liv utanför hemmet. Planerar kvinnorna för att bli ensamma? Avstår männen från att planera för ensamhet?

### **Boende och identitet**

En mindre intervjustudie på uppdrag av SENIOR 2005 bland personer födda i början av 1940-talet antyder ett djupare liggande samband mellan bostad och identiteten under livsloppet (Borgegård m.fl. i bilagedel D). Det är bostaden, särskilt det egna huset, som är länken bakåt, som bevarar spåren av det liv man har levt och de människor som man har levat tillsammans med. Att bo och leva under lång tid på samma plats, även om man hamnat där av en slump, tycks också vara en förutsättning för att möta krav på föränderlighet inom andra områden. I den mån de intervjuade har någon bild av livet efter pensioneringen så handlar det på sin höjd om att bostaden och grannskapet ska vara en arena för sociala kontakter, men inte för någon fortsatt delaktighet i arbetsliv eller samhällsliv.

Intervjuerna ger också prov på att boendet är förknippat med ett annat slags erfarenhet. Ju äldre man är, desto större *boenderfarenhet* besitter man i regel. Det handlar om en samlad erfarenhet som åren givit av flera typer av boende, ofta på olika platser, som vuxit fram samtidigt som relationerna till släkt och vänner utvecklats. Vid sidan av de praktiska erfarenheterna av olika slags boende har man ofta också en fond av kunskaper om bostadsmarknaden och dess olika alternativ, om boendekostnader och om olika slags service.

En del av oviljan att fundera över boendet på äldre dagar kan bero på denna boenderfarenhet. Många kan tänka sig att "växla in" en del av de kvantitativa aspekterna på boendet, som boendeyta och standard, mot mer kvalitativa aspekter, som närhet till släkt och vänner, fysisk säkerhet och tillgänglighet samt tillgång till service av olika slag. Mot detta står dock rotfastheten i en viss miljö och en viss bostad, kostnaden för en flyttning, ansträngningen att sätta in boendet i ett nytt dagligt aktivitetsfält och den fysiska ansträngningen att flytta.

De intervjuer som Mångkulturellt Centrum gjort bland invandrare i åldern 53–65 år på uppdrag av SENIOR 2005 visar på en särskild aspekt på boende och identitet. Här handlar det om en "hemmahörandets problematik" och en dröm om återvändande (Akaoma & Öhlander i bilagedel A). Den ursprungliga tanken för många arbetskraftsinvandrare var att komma till Sverige och arbeta hårt i några år och tjäna tillräckligt med pengar för att sedan kunna återvända hem med en tryggad ekonomi för framtiden. Men efter en tid börjar vardagslivet alltmer komma emellan dessa drömmar.

Makar som kom hit tillsammans fick barn som började på förskola och skola här. Några av de intervjuade männen bildade familj med en svensk kvinna. Makar som redan hade barn när de kom till Sverige blev alltmer ovilliga att rubba barnens tillvaro igen. Den levda verkligheten börjar nagga drömmen i kanterna. Drömmen om återvändandet dör dock inte ut helt, men tidpunkten för dess förverkligande skjuts upp till en mera avlägsen framtid. Att flytta tillbaka till det tidigare hemlandet är för många inte heller någon okomplicerad lösning. Man förändras av att bo i ett annat land och genom det ser man även det egna hemlandet med nya ögon.

Utöver resonemang om i vilket land man vill leva som pensionär innehåller intervjuerna också funderingar kring själva boendeformen. De flesta uppger att de vill bo hemma så länge som möjligt. Att få fortsätta behålla sin identitet som en individ beskrivs som viktigt och kopplas till själva boendeformen. De flesta av de intervjuade har bott i sina respektive bostadsområden under en mycket lång tid. Det är på den nuvarande bostadsorten som de säger sig vilja bo kvar även när de är äldre.

### **Små flyttströmmar**

Personer från 55 års ålder och uppåt bor i större utsträckning än någon annan grupp på bostadsmarknaden kvar i sin bostad. Det finns dock en tendens till att de äldre lämnar sin bostad något tidigare än förut (Borgegård m.fl. i bilagedel D). Under perioden 1978–1998 ökade andelen flyttare i denna åldersgrupp från 0,9 procent till 1,1 procent. Antalet flyttningar bland personer i åldersgruppen uppgick år 1978 till 67 000 och år 1998 till 81 000. Omkring en femtedel av dessa flyttningar gick över kommungränsen, något fler år 1998 än år 1978, vilket kan jämföras med ungefär en tredjedel av samtliga flyttningar i Sverige under perioden.

En tydlig trend under senare år är att bostadsområdet som sådant – dess status och läge – har blivit en av de grundläggande faktorerna vid val av bostad. I Sverige har forskare och framtidsanalytiker särskilt förknippat detta med en rörelse in mot centrala lägen i större städer och med en rörelse ut mot periferin, till vissa områden med särskilda natur- och kulturvärden. Åtminstone rörelsen in mot centrum har antagits vara särskilt stark bland hushåll med goda ekonomiska resurser, t.ex. äldre par som sålt sin villa. Att centrala lägen betraktats som attraktiva i Sverige beror bl.a. på tidigare saneringsvägor som gjort att de flesta svenska städer, till skillnad från städer i många andra länder, inte har någon slum i stadskärnan.

Ännu är det svårt att se några tydliga tecken på en omfattande rörelse mot centrum. Det gäller både i den statistik som finns över flyttningar och i studier om människors boendeplanering. På vissa håll kan rörelsen ändå vara betydande. I Stockholmsregionen har det gått att urskilja ett flyttmönster som innebär att unga familjer flyttar ut från centrum medan äldre hushåll drar sig in mot de centrala stadsdelarna. En studie i tre större svenska städer har å andra sidan inte givit något egentligt stöd för påståendet att personer i åldersgruppen 55–64 år i ökad omfattning flyttar till centrala lägen.

En analys av flyttningar över kommungränser under perioden 1978–1998 tyder på att det är medelstora kommuner som attraherar personer över 65 år, inte storstäder, högskoleorter, mindre kommuner, gamla industrikommuner eller glesbygdskommuner i Norrlands inland. Ett annat mönster över tiden är att andelen långa flyttningar inom landet minskar bland de äldre. Särskilt gällde detta under 1990-talet. I ett nationellt perspektiv är det alltså inte många äldre som flyttar tillbaka till sina hemtrakter. Processer som leder till flyttningar över kortare avstånd får istället allt större betydelse. En sådan process kan vara utflyttning till fritidshus nära de stora befolkningskoncentrationerna.

Rörelser mot periferin har kopplats till permanentboende i fritidshus. Särskilt gäller det områden som Gotland och Österlen samt vissa kommuner på västkusten, i Dalarna och Värmland. En studie bland personer som är 50 år eller äldre och som har ett fritidsboende i Sälen antyder att rörelsen mot periferin snarare tyder på flexibilitet i boendet än på en vilja att definitivt byta hemmiljö (Bergström 2001). Mer än 70 procent av de svarande tänker sig att bo mer i Sälen när de går i pension. Men det är bara en dryg

tiondel som uppger att de kan tänka sig att bosätta sig permanent i Sälenområdet. Mest positiva till permanentboende är de yngsta i undersökningen och de som har lägst utbildning. Det var också vanligare bland de ensamstående personer som ingick i undersökningen att kunna tänka sig ett permanentboende i Sälen.

På motsvarande sätt tycks många äldre personer som flyttar till varmare trakter, t.ex. till Spanien, behålla en bostad i Sverige. Bland annat därför är det svårt att få en bild av dessa flyttströmmar. De nordiska studier som gjorts av sådana flyttningar har främst tagit fasta på livskvaliteten på den nya hemorten och i mindre utsträckning belyst frågor om bl.a. återflyttning till hemlandet vid behov av vård och omsorg (se t.ex. Olesen 1999).

Bland personer som immigrerat till Sverige är det vanligt att planera för en flyttning till hemlandet efter pensioneringen. Även om många har en önskan att återvända till sina födelseländer så finns det ofta starka skäl som talar emot ett sådant beslut. Många känner sig osäkra på om de kan anpassa sig igen till livet "där hemma". Ett beslut om återvändandet påverkas även av att barnen ofta bestämmer sig för att stanna i det nya hemlandet. Många immigranter har också blivit vana vid den sociala och medicinska standarden i det land som de flyttat till. De intervjuer som Mångkulturellt Centrum gjort bland invandrare i åldern 53–65 år på uppdrag av SENIOR 2005 ger en bild av dessa överväganden. Flera av de intervjuade talar om att bo växelvis i det gamla hemlandet för att kunna tillbringa tid med den egna ursprungsfamiljen. Flertalet intervjuade är dock inte villiga att helt bryta upp från det liv som de byggt upp i Sverige.

### 7.3.2 Boendeformer

Äldres boende förknippades under lång tid med särlösningar och låg bostadsstandard. Olika sorters kategoriboenden avlöste varandra under 1900-talet. Mest kända blev kanske ålderdomshemmen, som började uppföras under första världskriget och som blev häftigt omdebatterade under åren efter andra världskriget (Nordiska Ministerrådet 2000). Långt in på 1900-talet flyttade många äldre in hos barn och andra släktingar.

Kvarboendepincipen och satsningarna på att möjliggöra kvarboende även högt upp i åren har – tillsammans med en generellt bättre bostadsstandard – gjort att äldres boende inte skiljer sig



nämnvärt från befolkningens i övrigt. Med den låga flyttningsbenägenheten hos personer i högre åldrar har kvarboendet också inneburit att skillnader i boende mellan personer födda under vissa tidsperioder består livet ut. Det gäller kanske särskilt dominansen för vissa generationer i olika bostadsområden i tätorter.

Inför de närmaste åren finns det tecken på att de äldres boende på nytt kan komma att skilja sig från befolkningens i övrigt. Men nu genom att stora andelar äldre har och kommer att fortsätta ha större ytor och bättre utrymmesstandard. Samtidigt kan skillnaderna mellan olika äldre personer komma att bli allt tydligare beroende på hur de tidigare ordnat sitt boende, var i landet de bor och vilka ekonomiska värden som boendet kommit att avkasta. Problem med fysisk tillgänglighet kan dock komma att förekomma i många olika typer av bostäder.

En betydande svårighet när det gäller att analysera frågor som gäller boendet är bristen på säkra kunskaper om antal bostäder, bostadshushåll och förändringar i hushållens boendeförhållanden under det senaste decenniet. I brist på mer aktuella uppgifter används fortfarande uppgifter från folk- och bostadsräkningen år 1990. Dessa blir dock hela tiden alltmer inaktuella. SCB, Lantmäteriet och Riksskatteverket har fått i uppdrag av regeringen att förbereda en registerbaserad folk- och bostadsräkning senast år 2005. Uppgifterna ska inhämtas från ett lägenhetsregister. För att det ska vara möjligt att ta fram hushållsstatistik krävs också att skattemyndigheten folkbokför de boende på lägenhet.

### **Småhusgenerationen går i pension**

På samma sätt som det finns olika stora generationer finns det "bostadsgenerationer". En sådan "generation" är miljonprogrammets bostäder, byggda under en tioårsperiod från mitten av 1960-talet, och med en viss tonvikt på treumslägenheter i förortsområden. En annan "generation" härrör från 1970-talets villaboom. Fördelaktiga lån och subventioner gjorde att dessa villor blev eftertraktade, särskilt av personer i 1940-talsgenerationen som hade små barn (Borgegård m.fl. i bilagedel D). Det innebär att befolkningskohort och bostadskohorter nu sammanfaller för en stor del av befolkningen och bostadsbeståndet.

I slutet av 1990-talet var småhusboendet mest utbrett bland personer i åldrarna 45–64 år, närmare 70 procent, vilket kan jämföras

med 57 procent av alla i åldersgruppen 20–84 år (SCB 2000b). Bland 20–29-åringar och 75–84-åringar var småhusboendet mindre utbrett. I åldersgruppen 75–84 år var det en majoritet som bodde i flerfamiljshus. Sedan år 1980 hade andelen som bodde i småhus ökat något, särskilt bland personer som är 55 år och äldre. Skillnaden mellan könen var ganska små. I högre åldrar var dock andelen män som bodde i småhus högre än andelen kvinnor. En förklaring kan vara att männen oftast har en yngre maka i livet, vilket gör det lättare att klara av småhusboendets krav. Kvinnorna blir i högre grad ensamma under de sista levnadsåren och flyttar till en mindre, ur servicesynpunkt kanske bättre belägen lägenhet.

De socioekonomiska skillnaderna i boende är tydligt. Efter 35-årsåldern fram till efter pensionsåldern är det en betydligt högre andel bland tjänstemän på hög- och mellannivå som bor i småhus. I de högre åldrarna minskar skillnaderna, vilket bl.a. kan bero på att de högre tjänstemännen i större utsträckning flyttar till centralt placerade bostadsrätter. Skillnaderna mellan arbetare och tjänstemän har generellt sett minskat.

Bland personer som är födda i andra länder är det betydligt vanligare att bo i flerfamiljshus än bland övriga svenskar. Enligt uppgifter i Integrationsverkets databas STATIV bodde år 1999 cirka 60 procent av utrikes födda personer i åldersgruppen 65–79 år i flerfamiljshus och cirka 55 procent i åldersgruppen 50–64 år. Skillnaderna är dock betydande mellan personer som är födda i olika länder. Bland personer födda i Somalia, Bosnien-Hercegovina, Irak, Syrien, Libanon, Turkiet, Chile och Iran bodde mer än 90 procent i åldersgruppen 65–79 år i flerfamiljshus, jämfört med 50–60 procent bland personer födda i Finland, Norge och Danmark. (Det bör noteras att det saknas uppgifter om nästan en tredjedel av alla utrikes födda personers boende i Integrationsverkets material.)

Som vi beskrev i avsnitt 3.3 har ensamboendet även ökat bland personer i medelåldern under de senaste två decennierna.

### **Bättre standard – men inte alltid bättre tillgänglighet**

Sett i ett längre tidsperspektiv har bostadsbeståndet ökat till antal och storlek. I nybyggnationen, särskilt under småhusvägen, dominerade stora lägenheter. Bostadsstandarden har också utjämnats påtagligt under de senaste decennierna. Det gäller såväl skillnaderna

mellan olika socioekonomiska grupper, som fortfarande ändå är betydande, som mellan ensamstående och samboende. Eftersom de flesta vuxna lever i parförhållanden har skillnaderna mellan könen länge varit relativt små.

Generationsskillnaderna i boendet speglar den boendekarriär som innebär att t.ex. yngre personer med lägre inkomster i regel har lägre utrymmesstandard. Sedan början av 1980-talet har dessa generationsskillnader ökat (SCB 2000b). Ett mått som SCB använder för att visa hur bostadsstandarden är fördelad mellan olika grupper är antal boende per 100 rumsenheter. Mått på detta vis minskade trångboddheten i samtliga åldersklasser från början till slutet av 1980-talet. Fram till mitten av 1990-talet minskade utrymmesstandarden bland de yngre. Fram till cirka 45 års ålder återgick nivån till den situation som rådde i början av 1980-talet. För personer som var 55 år och äldre förbättrades utrymmesstandarden däremot även under 1990-talet.

Förändringarna i bostadsstandard motsvaras av ökande generationsskillnader i materiell standard under 1980- och 1990-talen. Ett sammanfattande mått på levnadsstandard (tillgång till fritidshus, bil, båt, husvagn, daglig tidning, video och diskmaskin samt semesterresa senaste året) visar att personer som var 65 år och äldre fick uppleva en systematisk standardökning under perioden. Samtidigt stagnerade standardökningen bland personer i åldern 20–34 år för att till och med övergå i en standardsänkning.

Däremot motsvaras inte den förbättrade utrymmesstandarden för äldre alltid med förbättringar av den fysiska tillgängligheten till boendet. Forskning om boendestandard och fysiska miljöhinder i bostaden visar även att bostäder med hög standard kan rymma tillgänglighets hinder för äldre personer (Iwarsson 1997 och 1999). Avsaknad av stödhandtag vid WC/dusch samt köksbänkskåp utan utdragbar inredning var, enligt en studie bland personer i åldern 75–84 år i en svensk kommun, de miljöhinder som främst orsakade tillgänglighetsproblem i förhållande till personernas funktionella begränsningar.

Avsaknad av hiss i flerbostadshus har länge uppmärksammats som ett huvudproblem när det gäller fysisk tillgänglighet i boendet. I början av 1990-talet bodde en fjärdedel av de som var 65 år och äldre en eller flera trappor upp utan hiss och åtta av tio i åldersgruppen kunde inte utan hjälp nå sin bostad med rullstol (prop. 1997/98:113). Problemet är särskilt markant i större städer. I Stockholms stad ligger var femte lägenhet i trevåningshus som är

byggda före år 1970 och som i flertalet fall saknar hiss (Äldrecentrum 2001). Även i högre hus byggda före 1970-talet är det vanligt att det finns trappor mellan det plan där hissen stannar och gatan.

Aktuella uppgifter om tillgången till hiss i olika typer av bostadshus saknas. SCB:s bostads- och hyresundersökningar ger information om tillgång till hiss för hushåll som bor på tredje våning och uppåt i flerfamiljshus (SCB 2001b). Undersökningar visar dock inte hur många hushåll som bor på första och andra våningen och saknar hiss. Inte heller ger uppgifterna någon bild av om de boende i hus med hiss måste passera trappor för att komma från det plan där hissen stannar och ut på gatan.

Uppgifterna från bostads- och hyresundersökningen visar att det är betydligt vanligare att det saknas hiss till tredje våningen än till högre våningar. Mönstret är likartat för boende i hyresrätter och bostadsrätter. Med stigande ålder tycks dock andelen boende på tredje våning utan tillgång till hiss minska i hyresrätter, medan den består i bostadsrätter. Även om procentandelarna kan förefalla relativt låga är det ett betydande antal hushåll som bor på tredje våningen utan tillgång till hiss.

*Tabell 7.6. Tillgång till hiss i hyresrättslägenheter 1999 (procent)*

Boende på	Bostadsföreståndarens ålder					
	45-59 år	60-64 år	65-69 år	70-74 år	75-79 år	80- år
Våning 1-2	68	64	71	64	67	68
Våning 3						
med hiss	8	7	6	7	7	11
utan hiss	10	10	7	11	9	5
Våning 4+						
med hiss	12	15	15	16	16	15
utan hiss	2	3	0	2	0	0
Antal hushåll	304 000	93 300	64 300	86 200	111 000	153 000

*Källa:* SCB.

Tabell 7.7. Tillgång till hiss i bostadsrättslägenheter 1999 (procent)

Boende på	Bostadsföreståndarens ålder					
	45-59 år	60-64 år	65-69 år	70-74 år	75-79 år	80- år
Våning 1-2	67	64	60	66	64	61
Våning 3						
med hiss	5	5	7	7	6	9
utan hiss	12	12	14	11	15	12
Våning 4+						
med hiss	14	18	16	15	14	19
utan hiss	3	2	3	1	1	0
Antal hushåll	190 000	47 600	51 000	48 600	46 800	71 200

Källa: SCB.

I den intervjuundersökning av 55–64-åringars boendeplanering som SENIOR 2005 lätit genomföra uppgav nästan sex av tio svarande att de har trappor inne i bostaden och drygt fyra av tio hade trappor utan hiss för att komma till och från bostaden (se bilage- del D). Det förra gällde nästan enbart i småhus och det senare nästan enbart i lägenhet. Resultaten visar att frågan om trappor inte bara är viktig i flerbostadshus utan även har betydelse för möjligheterna att röra sig inne i relativt nya villor och radhus.

### Bostadsanpassningsbidrag

Den som har ett funktionshinder kan enligt lagen (1992:1574) om bostadsanpassningsbidrag m.m. få bidrag till vissa åtgärder som behövs för att anpassa bostaden så att den fungerar ändamålsenligt. Syftet med lagen är att ge personer med funktionshinder möjlighet till ett självständigt liv i eget boende. Kommunerna svarar för att bidrag lämnas till anpassning och återställning av bostäder enligt bestämmelserna i lagen.

Boverket har tillsyn över kommunernas bidragsverksamhet. Varje år lämnar Boverket också en rapport om bostadsanpassningsbidraget till regeringen. Rapporten innehåller vissa statistiska uppgifter som t.ex. antal bidrag, beloppens storlek och fördelning av bidrag mellan småhus och flerbamiljshus. Den senaste omfattande uppföljningen gjorde Boverket år 1994.

Under år 2000 beviljades 57 800 bostadsanpassningsbidrag, 2 100 fler än året innan (Boverket 2001a). I början av 1990-talet var antalet beviljade bidrag omkring 30 000 per år. Kommunernas sammanlagda utgifter för bostadsanpassningarna uppgick till 710 miljoner kronor. Det genomsnittliga beloppet per bidrag var cirka 12 300 kronor. Mer än 60 procent av alla bidrag som beviljas avser belopp under 5 000 kronor. Ett par procent av alla bidrag är på över 100 000 kr och i några få fall är det fråga om miljonbelopp.

Under hela 1990-talet var beloppet per beviljat bidrag genomsnittligt nästan dubbelt så stort för anpassningar i småhus jämfört med anpassningar i flerbostadshus. Kommunernas kostnader för bostadsanpassningsbidrag varierar mycket kraftigt, under år 2000 från 7 till 267 kronor per invånare. Vissa av dessa skillnader kan, enligt Boverket, ha att göra med befolkningssammansättning och bostadsbestånd. En stor del av bostadsanpassningarna görs hos äldre personer som bor i småhus. Anpassningar i småhus är ofta dyrare än anpassningar i flerbostadshus.

### 7.3.3 Boende och ekonomi

#### **Betydelse för samhället**

Boendet omfattar stora ekonomiska värden för enskilda människor, företag och myndigheter. Till stor del handlar det om långsiktiga investeringar och tillgångar över tid. En slutsats av de demografiska och samhällsekonomiska scenarier som vi tidigare tecknat är att också dessa ekonomiska värden behöver uppmärksammas mycket mer fram över, inom forskning, planering och politik.

Effekterna av en åldrande befolkning kan komma att bli märkbara även inom bostadssektorn. I Konjunkturinstitutets underlag till Långtidsutredningen 1999/2000 (SOU 2000:7, bilaga 1) finns en beräkning av bruttoinvesteringar i boendet fram till år 2015. Beräkningen visar på en betydande tillväxt i bostadsinvesteringar från slutet av 1990-talet till mitten av 2000-talets första decennium. Därefter dämpas tillväxten av att befolkningen i yngre åldrar minskar för att framåt år 2015 ligga på en låg nivå. Konjunkturinstitutets beräkning tyder på att det under de närmaste åren bör finnas goda förutsättningar att göra investeringar i boendet som stärker möjligheterna till ett aktivt åldrande. Förutsättningarna för sådana insatser kan vara sämre under följande år, när

olika problem till följd av bristande tillgänglighet m.m. blir märkbara. Men man måste naturligtvis komma ihåg att det finns det andra faktorer än befolkningsutvecklingen och dess effekter på samhällsekonomin som kan påverka utvecklingen av investeringar i boendet.

*Tabell 7.8. Bruttoinvesteringar i bostäder 1990–2015. Volymförändringar i procent per år*

Period	
1990–1998	- 15,3
1998–2004	+ 13,9
2004–2008	+ 8,1
2008–2015	+ 0,3

*Källa: Långtidsutredningen 1999/2000 (SOU 2000:7).*

En fråga som ofta har diskuterats är sambandet mellan familjebildning och tillgången på bra bostäder till rimligt pris. En generell iakttagelse är att anpassningen av bostaden i förhållande till förändringar i hushållets storlek är trög bland personer som är 55 år och äldre (Abramsson, Borgegård & Fransson 2000). Medan barnfamiljer förhållandevis snabbt utökar sin bostadsyta i takt med att familjen blir större så är de äldre hushållen betydligt långsammare med att minska sin bostadsyta när barnen flyttar ut. Vissa hushåll gör det inte alls, andra gör det först när de inte orkar sköta en stor bostad.

Vilken är sannolikheten för att 1960- och 1970-talens småhusområden kommer att efterfrågas i framtiden? När det gäller bostäderna har det gått att se en tydlig tendens till polarisering, eller segregering, i bostadsstocken mellan hyresrätter, bostadsrätter och äganderätter, liksom mellan de bostadsområden som är uppbyggda med dessa upplåtelseformer (Borgegård m.fl. i bilagedel D). Det är emellertid kombinationen av upplåtelseform, service, läge och hushållens sammansättning som bidrar till polariseringen. Prisnivåerna kan i så fall komma att skärpas ytterligare, inte bara regionalt utan även lokalt. Läget i landet och läget i kommunen kommer sannolikt att spela en allt större roll.

I Danmark har ÆldreForum, ett oberoende råd tillsatt av socialministern, tecknat ett scenario som beskriver äldregruppen år 2010 som starkt skiktad (ÆldreForum 1999). Dels finns de ekonomiskt

starka pensionärer som sålde sina småhus när efterfrågan ännu var stor och investerade pengarna i ett anpassat seniorboende. Dels finns de ekonomiskt svaga pensionärer som bor kvar i småhus som blir allt mindre värda och som de i allt mindre utsträckning orkar sköta. Scenariot bygger på en prognos som pekar på att det om 10–15 år kommer att finnas fler större villor och radhus till salu än unga familjer som är intresserade av att köpa dem.

Med bestående tröghet för äldre på fastighetsmarknaden kan det också finnas skäl att diskutera nya former för att omvandla reala tillgångar som är bundna i t.ex. småhus till rörligt kapital. Sådana har utvecklats i bl.a. USA, där småhusboendet är utbrett bland äldre personer.

### **Betydelse för hushållen**

En viktig del av hushållsekonomin är boendekostnaderna. Under 1990-talet ökade boendekostnaderna kraftigt i Sverige. Hyrorna ökade snabbt, mellan åren 1990 och 1998 steg de reallt med i genomsnitt nästan 40 procent (Miljödepartementet 2001). Under några år ökade även boendekostnaderna i ägda småhus, men inte i samma omfattning. SCB:s senaste bostads- och hyresundersökning visar att skillnaderna i nettoutgiften för boendet i genomsnitt varierade från omkring 40 000 kronor under år 1999 i ägda småhus till drygt 50 000 kronor i hyresrätter bland hushåll där båda makarna var 65 år eller äldre (SCB 2001b). För ensamstående personer som var 65 år och äldre låg nettokostnaden för boendet i genomsnitt på 30 000 kronor under år 1999 oavsett om de bodde i hyresrätt, bostadsrätt eller ett småhus som de själva ägde.

För många äldre är bostadstillägget för pensionärer (BTP) och det särskilda bostadstillägget för pensionärer (SBTP) av stor betydelse. En studie från Socialstyrelsen av pensionärshushållens ekonomiska resurser efter att de har betalat sin hyra eller bostadskostnad ger en bild av hur detta fungerade i praktiken i mitten av 1990-talet (Socialstyrelsen 1998). Studien bygger på data från SCB:s Inkomstfördelningsundersökning 1995 (HINK), som omfattar cirka 4 000 pensionärer. För makar och sammanboende var det år 1995 ovanligt att ha mindre kvar än socialbidragsnormen när skatt och hyra var betald. Däremot låg ungefär vart femte enpersonshushåll i åldern 66 år och äldre under socialbidragsnormen.



En tredjedel av dessa låg mer än 1 000 kr under 1995 års rekommenderade socialbidragsnorm (för ensamboende 3 451 kr).

Många hushåll som låg under socialbidragsnormen var berättigade till BTP, men hade inte sökt bostadstillägg. Det gällde för 30 procent av de hushåll som bestod av en person och för 40 procent av de hushåll som bestod av makar eller sammanboende. Personerna i dessa hushåll kan medvetet ha avstått från att söka bostadstillägg, men det är också möjligt att många av dessa personer inte kände till sina rättigheter eller att det krävs en särskild ansökan för att beviljas BTP. Det är således inte uteslutet att en mer aktiv information om bostadstillägg för pensionärer skulle ge fler äldre personer bättre resurser att åldras med bibehållet oberoende.

Knappt var tionde hushåll under socialbidragsnormen kom från länder utan pensionsavtal med Sverige. De har därför låg eller ingen pension alls.

#### 7.3.4 Förebyggande boendepolitik

I vår framtidsbild är det lika vanligt att människor planerar sitt boende inför åldrandet som privatekonomin. För att detta ska bli verklighet krävs fler alternativ som svarar mot människors önskemål och boendeerfarenhet samt bättre information om hur bostäder *i god tid* kan anpassas till de krav som åldrandet ställer. Jämfört med de insatser som gjordes under 1980-talet för att underlätta kvarboende högt upp i åren har utvecklingsarbetet inom det vanliga boendet för äldre personer varit påfallande litet under det senaste decenniet. Intresset för dessa frågor är också relativt svagt bland kommuner, byggherrar, förvaltare och äldre personer själva.

#### Nationella mål samt statens styrmedel och insatser

Allmänt sett finns det goda förutsättningar i lagstiftningen för förebyggande insatser inom boendeområdet. En förebyggande boendepolitik är i linje med de bostadspolitiska mål som riksdagen antog år 1998 (prop. 1997/98:119): "Bostaden är en social rättighet och bostadspolitiken ska skapa förutsättningar för alla att leva i goda bostäder till rimliga kostnader och i en stimulerande och trygg miljö inom ekologiskt hållbara ramar. Boendemiljön ska bi-

dra till jämlika och värdiga levnadsförhållanden och särskilt främja en god uppväxt för barn och ungdomar.”

De bostadspolitiska målen förutsätter ett brett perspektiv på boendet. Ett sådant perspektiv anges också i den s.k. Habitatagendan för en hållbar stads- och bebyggelseutveckling, som Sverige anslutit sig till. Enligt Habitatagendan ska bostäder inte bara finnas i tillräckligt antal utan också vara lämpliga, tillgängliga, ekonomiskt överkomliga och kunna innehåsa med rättsligt skydd (Miljödepartementet 2001). Vidare anger Habitatagendan att bostäder också måste underhållas och vid behov förbättras. Boendeplaneringen måste integreras med annan planering och bostadspolitikerna samordnas med den övergripande politiken för ekonomisk, miljömässig och social utveckling. Habitatagendan betonar också bostadspolitikens och boendeplaneringens betydelse för att öka den sociala integrationen och bekämpa segregation.

Den svenska Nationalkommittén för Agenda 21 och Habitat pekade inför FN:s Generalförsamlings extra möte med uppföljning av Habitatagendan år 2001 ut några viktiga frågeställningar i det fortsatta arbetet. Där ingår bl.a. att öka tillgången på bostäder för äldre personer och att genomföra nödvändigt underhåll och nödvändig upprustning av det existerande bostadsbeståndet.

Vi anser att det finns skäl att ytterligare uppmärksamma statens styrmedel och effekterna av statens insatser idag när det gäller den fysiska tillgängligheten i boendet. Bostadsanpassningsbidraget fyller en mycket viktig funktion för anpassningar i äldre bostadshus samt för omfattande anpassningar i nybyggda och ombyggda bostadshus. Frågan är dock om staten också kan bidra till att enklare anpassningar görs i tidigare skeden. Idag görs sådana anpassningar ofta först när olika hinder i bostäderna leder till allvarliga problem, bl.a. på grund av funktionsnedsättningar som ofta följer med det naturliga åldrandet. De allra flesta äldre och medelålders personer bor i dag i småhus som de själva äger. För dessa saknas såväl information som incitament att förbättra tillgängligheten. Det är också ont om information om fysisk tillgänglighet i nybyggda och renoverade hus. Inte heller finns det tydliga incitament för dem som flyttar in i dem eller tillbaka till dem att själva ställa frågor om tillgängligheten.

I många äldre flerfamiljshus är avsaknad av hiss, eller hinder för att komma från hissen till bostaden eller gatan, ett betydande problem redan idag. Den frågan bör också belysas i förhållande till de bostadsanpassningar som det idag går att få bidrag till och andra

insatser från statens sida. Även om det statistiska underlaget i dag är bristfälligt är det uppenbart att en förbättrad tillgång till hiss i det befintliga bostadsbeståndet handlar om betydande ekonomiska investeringar för bostadsbolag och bostadsrättsföreningar.

När det gäller tillgängligheten i nybyggda och ombyggda bostadshus är det dessutom möjligt att signalerna behöver bli tydligare om vikten av att de nu gällande byggreglerna tillämpas och att den kunskap om tillgänglighet till byggd miljö som finns används vid projektering och planering. Inom ramen för en samlad analys av styrmedel och insatser behöver också betydelsen av att gällande byggregler tillämpas vid ny- och ombyggnationer uppmärksammas. Bör t.ex. bostadsanpassningsbidrag ges för alla typer av anpassningar som i dag är aktuella i bostadshus som byggs eller byggs om eller bör bidraget i sådana hus från och med t.ex. år 2005 förbehållas bostadsanpassningar som görs för att tillgodose omfattande individuella behov? Vi reser frågan som ett exempel på en av flera möjliga åtgärder som behöver diskuteras och analyseras, utan att nu binda oss för något förslag.

Vi vill betona att en förebyggande boendepolitik måste ta hänsyn till bl.a. de ekonomiska förhållanden som för många begränsar möjligheterna att göra val på bostadsmarknaden. Hyresrätten är t.ex. en vanligare upplåtelseform bland arbetare i alla åldersgrupper och bland ensamboende.

### **Bostadsförsörjning och planering**

Flera lagar reglerar eller påverkar planeringen för ett långsiktigt boende under åldrandet. Lagen (2000:1383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar anger att varje kommun skall planera bostadsförsörjningen i syfte att skapa förutsättningar för alla i kommunen att leva i goda bostäder och för att främja att ändamålsenliga åtgärder för bostadsförsörjningen förbereds och genomförs. Om det behövs för att främja bostadsförsörjningen skall en kommun anordna bostadsförmedling. Lagen ger också länsstyrelserna i uppgift att lämna kommunerna i länet råd, information och underlag för deras planering av bostadsförsörjningen. Kommunernas ansvar för planeringen för ett långsiktigt boende under åldrandet grundas på 1 § Kommunallagen (1991:900). I Socialtjänstlagen (2001:453) beskrivs socialnämndens medverkan i samhällsplaneringen. Socialnämnden ska också verka för att människor får goda

bostäder och göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen för äldre människor.

I lagens förarbeten nämns även äldres boende. I regeringens proposition Bostadsförsörjningsfrågor m.m. (prop. 2000/01:26) anges inriktningen av olika åtgärder för bostadsförsörjningen i kommunen. Utgångspunkten bör vara en lokal bedömning av de långsiktiga behoven på bostadsmarknaden som innefattar alla kommuninvånarens behov. Åtgärderna avser inte endast nyproduktion utan i många kommuner är det i första hand fråga om olika insatser i de befintliga bostadsområdena. I planeringen finns det skäl att särskilt uppmärksamma behovet av bostäder för vissa hushåll, t.ex. äldre, funktionshindrade och ungdomar.

Kommunerna har också huvudansvaret för den fysiska planeringen, dvs. planering av mark- och vattenanvändning och utveckling av bebyggelse och anläggningar. Planeringsprocessen regleras i plan- och bygglagen (1987:10). Syftet är att planeringsarbetet ska ske med öppenhet och insyn och med ett starkt medborgarinflytande. Motivet för detta är att beslutsunderlaget blir bättre, att besluten får en bättre förankring samt att det är en självklar rättighet att få påverka den egna närmiljön. I dagens samhällsplanering är begreppet hållbar samhällsutveckling vanligen grundläggande för arbetet med att formulera mål. Hittills har emellertid fokus legat på den ekologiska dimensionen, inte minst när regering och riksdag utvecklat svenska nationella mål. Man har dock inbegripit viktiga sociala och kulturella aspekter samt hälsa. Andra aspekter som ska beaktas i samhällsplaneringen och som kommunerna kan behöva formulera egna mål för gäller t.ex. tillgänglighet till olika samhällsfunktioner, både allmänt och för funktionshindrade och andra särskilda grupper som barn, ungdomar och äldre. Detta gäller en trygg och estetiskt tilltalande offentlig miljö, delaktighet och samverkan i det offentliga livet, goda uppväxtvillkor, gemenskap och trygghet i boendemiljön m.m.

Boverket har regeringens uppdrag att sprida exempel som närmare belyser hur kommunerna i olika situationer konkret kan arbeta med bostadsförsörjningsplaneringen. Boverket arbetar nu med projektet *Kommunernas boendeplanering*. I det sägs att Boverket dels ska informera kommuner och län om lagen om kommunernas ansvar för bostadsförsörjningen, dels ska myndigheten inspirera kommunerna att aktivt arbeta med boendefrågorna. Detta görs genom att ta fram och sprida goda exempel på hur kommuner med olika förutsättningar kan driva dessa frågor. Med förut-

sättningar avses bostadsmarknadsläge och befolkningsutveckling. Boverkets erfarenhet är att samverkan mellan fysisk planering, planering för bostadsförsörjning och boendesociala frågor ofta brister. Detta gäller såväl kommuner som länsstyrelser. I sitt arbete med att sprida goda exempel på kommunal boendeplanering bör Boverket även kunna uppmärksamma planeringen för äldre personers ordinära boende.

### **Tillgänglighet vid ny- och ombyggnationer**

Alla byggnadsverk, dvs. byggnader och andra anläggningar, som uppförs ska uppfylla de väsentliga tekniska krav som finns i bygglagstiftningen. Dessa krav anges i plan- och bygglagen (1987:10), lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m. och i förordningen (1987:1215) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m. För vissa byggnader finns det dessutom speciella krav på hur byggnaden ska vara tillgänglig för och kan användas av personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga. Boverkets Byggregler och Boverkets Konstruktionsregler innehåller mer detaljerade regler till en del av bestämmelserna i lagar och förordningar.

Hjälpmiddelsinstitutet har i samarbete med Svensk Byggtjänst tagit fram handboken "Bygg ikapp Handikapp" (2001), med kommentarer till Boverkets byggregler. Handboken är avsedd att användas som uppslagsbok vid planering och projektering av byggnader och utemiljö och tar upp det som en projektör vanligen behöver veta om funktionshinderkrav på byggd miljö.

Om ett byggnadsverk ändras genom tillbyggnad eller annan ändring ska det som ändras uppfylla de tekniska krav som finns i bygglagstiftningen. För de flesta byggnader finns det dessutom speciella krav, bl.a. på att byggnaden ska vara tillgänglig för och ska kunna användas av personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga. Ibland kan dessa och de andra kraven också ställas på det som inte direkt ändras. När man ändrar en byggnad ska de tekniska kraven uppfyllas utifrån ändringens omfattning och byggnadens förutsättningar.

Byggherren har det fulla ansvaret för att uppfylla de samhällskrav som finns i bygglagstiftningen med föreskrifter och beslut. Detta oavsett om bygglov eller bygganmälan krävs eller inte. Byggnadsnämnden är tillsynsmyndighet och ska ge råd och upplysningar

inom sitt område. Byggherre kallas i bygglagstiftningen den som för egen räkning utför eller låter utföra byggnads-, rivnings- eller markarbeten. Byggherren har det fulla ansvaret för att arbetena utförs enligt kraven i lagar, förordningar, föreskrifter och beslut inom byggområdet. Det är därför byggherren byggnadsnämnden ska ställa till svars om samhällskraven inte uppfylls.

Huvudregeln i bygglagstiftningen är att det är den som äger ett byggnadsverk, dvs. en byggnad, en annan anläggning eller en tomt, som ansvarar för underhållet. Byggnadsnämnden kan därför ställa ägaren till svars om denna inte sköter underhållet. Ett byggnadsverk ska underhållas så att även de tekniska egenskaperna hos byggnadsverket i huvudsak bevaras under en ekonomiskt rimlig livslängd. Installationer och anordningar som t.ex. är till för tillgänglighet ska hållas i stånd så att de fungerar som det var avsett från början.

Den praktiska tillämpningen av dessa regler har uppmärksamats av tillgänglighetsexperter, myndigheter och företrädare för handikapporganisationer. Någon generell bild av brister i tillämpningen finns inte, men även i områden med nybyggda bostäder har det påvisats bristande fysisk tillgänglighet (Gustafsson 1999). En förklaring till detta kan vara att tillgänglighetsbegreppet inte konkretiseras i det praktiska arbetet (Gustafsson 2001). På sikt kan den bristande tillgänglighet försämra förutsättningarna för kvarboende och bidra till ökade kostnader för bostadsanpassningar. Redan i dag sänder det signaler till de boende om att tillgängligheten inte är någon prioriterad fråga. Bristerna kan dock även tolkas som tecken på att tillgängligheten inte är någon viktig fråga för dem som köper eller hyr nybyggda bostäder – åtminstone inte när de flyttar in.

### **Informationsinsatser – internationella exempel**

I Sverige funderar, som redan framgått, relativt få personer i 50- och 60-årsåldern på sitt framtida boende. I t.ex. Danmark är situationen annorlunda. Där har småhusgenerationens framtida boende sysselsatt forskare och myndigheter. Under parollen *Flyt i tide* har flera insatser för ökade flöden på bostadsmarknaden lanserats. Några större förändringar av flyttströmmarna har inte noterats, men betydligt fler danskar än svenskar tycks ha funderat över sitt boende som äldre. När pensionärsorganisationen ÆldreSagen är

1997 genomförde en undersökning bland "framtidens äldre" – personer som var 40–44 år, 50–54 år, 60–64 år och 70–74 år – uppgav nästan alla svarande att de funderat över sitt framtida boende (Gerontologisk Institut 2000).

Ett förslag till långsiktig förebyggande bostadspolitik för äldre har presenterats av Ældreboligrådet, tidigare placerat under By- och Boligministeriet. Siktet är inställt på att få 1940-talsgenerationen att flytta till bättre anpassade bostäder än de villor och radhus där de till stor del bor i dag eller att få dem att börja förbereda nödvändiga förändringar i den nuvarande bostaden (Ældreboligrådet 1998). För att detta ska bli möjligt måste flera hinder undanröjas:

- Bristande kunskap om konsekvenserna av att bo i en icke-ändamålsenlig bostad när man blir äldre
- En svåröverskådlig bostadsmarknad och bristande information om hur lämpliga olika bostäder är för äldre människor
- Dålig överblick över den lokala bostadsmarknaden och de praktiska aspekterna på bostadsanpassning
- Bostadsutgifternas struktur
- Brist på bostäder

Ældreboligrådet föreslår att *mjuka* åtgärder prövas innan *hårda* förslag om ändrade ekonomiska incitament diskuteras. Det handlar om ytterligare insatser för att utarbeta information om bostadens betydelse under alderdomen, bättre överblick över befintligt material om boende och äldre, ett nationellt, standardiserat märknings-system i form av en *bostadsdeklaration* och att erfarenheter från lokala bostadsrådgivningar för äldre tas till vara och att lokala bostadsrådgivningar för äldre inrättas i hela landet av kommunerna, eventuellt i samarbete med bostadsbolag, frivilligorganisationer m.fl.

I praktiken har förslagen hittills främst lett till olika former av stöd till de föreningar, bofællesskab, som bygger seniorboenden. Ett flerårigt försök med bostadsrådgivning till äldre har också prövats med stöd från staten och ett system för att märka de bostäder som anses svara väl mot de behov som åldrandet ofta medför har börjat utarbetas. Stödet till seniorboenden kommer i första hand de mer välbeställda danskar till del, som har pengar att köpa en nybyggd lägenhet. Det finns sedan tidigare också en möjlighet för den som får ålderspension, men inte har andra inkomster

av betydelse, att låna av kommunen till insatsen i t.ex. ett seniorboende. Lånet är räntefritt i fem år och ska betalas tillbaka inom tio år.

Ældreboligrådet har angivit några minimikriterier som var och en kan utgå från vid överväganden om boendet på äldre dagar och som skulle kunna vara stommen i den standardiserade *bostadsdeklaration* som rådet föreslår (ÆldreForum & Ældreboligrådet 1999):

- Läge med rimlig tillgång till privat och offentlig service som kollektivtrafik, dagligvaruhandel, läkare, apotek, post, aktivitetscentrum, bibliotek, bokbuss m.m.
- Lätt att komma ut och in genom läge i gatuplan eller med tillgång till hiss.
- Inga trappor inne i lägenheten.
- Ändamålsenlig inredning, eventuellt med möjlighet att använda hjälpmedel.

Flera liknande checklistor har blivit tillgängliga i Danmark, vissa på kommersiell basis, men främst genom de två största pensionärsorganisationernas försorg (Ældre Sagen 2001). Att så många danskar börjat göra överväganden om sitt boende beror antagligen till stor del på det intresse som dessa organisationer visat frågan, särskilt kanske genom den starka fokuseringen av seniorboenden. Även i andra länder finns checklistor, märkningssystem och mer eller mindre omfattande information från de äldres egna organisationer. I Nederländerna utfärdar en statlig myndighet en s.k. *seniorenlabel* en seniormärkning av nybyggda bostäder och i Norge används beteckningen *livsløbsstandard*. AARP, den största organisationen för äldre i USA, sprider checklistor, gör uppföljningar av hur många som bygger om sina egna hem och arrangerar särskilda dagar när medlemmar i organisationen hjälper andra äldre att göra enkla anpassningar.

### 7.3.5 Seniorboenden

Den förebyggande bostadspolitiken i Danmark har betonat seniorboendet som alternativ till dagens villa eller lägenhet. Den vetenskapliga danska litteraturen om sådana s.k. *ældreføllesskab* är också rikhaltig. Framför allt finns en djupgående, landsomfattande studie, *Ældre i bøllesskab*, som genomfördes under perioden 1998–2000.



I Sverige finns det mycket få studier av denna sektor. Därför saknas överblick över beståndet och djupare kunskaper om vad bostäderna betyder för de boende och för samhället. Ingenting tyder dock på att seniorboendet är en mindre vanlig boendeform i Sverige, snarare tvärtom. Enligt en undersökning som Svenska Kommunförbundet genomförde år 1999 fanns det då drygt 11 000 seniorbostäder (Svenska Kommunförbundet 2000a). Dessa bostäder fanns främst i de större kommunerna. Drygt 60 procent av kommunerna svarade att de inte har några seniorbostäder. Ett stort antal seniorbostäder ägs av bostadsrättsföreningar. Den näst vanligaste ägarformen är kommunala bolag. De flesta seniorbostäderna finns i flerbostadshus och en del i radhus.

Seniorboende innebär i Sverige ofta att man bor i samma hus som andra äldre med tyngdpunkt på trygghet, bekvämlighet och närhet till service. En vanlig nedre åldersgräns är 55 år, men den gränsen tycks på flera håll vara på väg att luckras upp. Bostäderna kan ligga i särskilda hus i den vanliga bebyggelsen eller i t.ex. enstaka trapphus. Graden av gemenskap varierar. Servicelösningar och servicetillägg på hyran kan ingå, men måste inte alltid göra det. En form av seniorboende, som mera liknar den danska formen, innebär att man bor tillsammans med andra (blivande) äldre i en boendegemenskap. En förening har då i regel bildats i förväg för att forma den önskade boendegemenskapen och för att hitta ett bostadsföretag som kan hjälpa till med att förverkliga idéerna.

Vid sidan av dessa typer av seniorboende finns det andra boendeformer som är avsedda för äldre personer utan att förutsätta vård- och omsorgsbehov. Det gäller bl.a. de stiftelser som finns på flera håll i landet.

De seniorboenden som redan från början byggt på en gemensamhetstanke har motsvarigheter i de olika *gemenskapsboenden* som finns på flera håll. Dessa förutsätter inte att alla de boende är över en viss ålder, men kan t.ex. ha bestämmelser om att de boende inte får ha barn som bor hemma.

## Utvecklingslinjer

Utvecklingen av seniorboenden i Sverige följer i dag några huvudlinjer. Seniorboenden med bostadsrätter byggs sedan flera år av privata aktörer, ofta i attraktiva lägen i större städer. Såväl privata som allmännyttiga bostadsbolag har utformat seniorboenden i

samband med förnyelser och nybyggen i *miljonprogramsområden* och äldre bostadsområden. Den fysiska tillgängligheten har förbättrats och gemensamma lokaler inrättats. I några fall har *seniorvärdinnor* anställts för att planera aktiviteter tillsammans med de boende. Värdinnornas lön finansieras genom tillägg på hyran. Exempel på sådana lösningar i allmännyttan finns i bl.a. Malmö, Trelleborg och Sundsvall (SABO 2001b). I Sundsvall har ett privat bolag utvecklat en liknande lösning i samverkan med kommunen och pensionärsorganisationen PRO i ett bostadsområde från miljonprogrammets dagar.

Hittills har seniorboendet i Sverige i huvudsak utvecklats utan tydliga kopplingar till vård- och omsorgslösningar. I några fall har dock samverkan med kommuner byggts upp vid förnyelse av bostadsområden eller i särskilda projekt (exemplen i detta stycke är hämtade från SABO 2001b). SEB (Skandinaviska Enskilda Banken) har nu tillsammans med tjänsteföretaget Arctica Omsorg och byggföretaget PEAB introducerat ett s.k. trygghetsboende. Aktörerna har bildat ett konsortium som bygger sitt första hus i Halmstad. Upplåtelseformen blir hyresrätt med hyror i nivå med allmännyttans. SEB bedömer att bankens kunder inte vill binda sitt kapital i boendet när de blir äldre (70 procent av bankens kunder bor i dag i villa). Utöver hyra betalar hyresgästerna en avgift på 1500 kronor/månad för det gemensamma basutbudet. Intill bostadshuset byggs ett hus för särskilt boende av Arctica Omsorg, som slutit avtal med Halmstad kommun.

En utvecklingslinje som varit ovanlig i Sverige är livsstilsbaserade boenden för seniorer. I andra länder finns det gott om sådana lösningar. Mest kända är kanske de *seniorstäder* som byggts i USA, t.ex. i Florida och Arizona. I bl.a. Nederländerna och Danmark har livsstilsboenden byggts utifrån mer speciella utgångspunkter, som medlemskap i föreningar av olika slag. I Danmark finns det bl.a. ett *ældrebofællesskab* för scouter.

### **Sitter tryggheten i hus eller gemenskap?**

Jan Paulsson och Sylvia Sundberg vid Chalmers tekniska högskola har på uppdrag av SENIOR 2005 gått igenom det nordiska materialet om seniorboenden (bilagedel D). De konstaterar att det i Sverige hittills verkar finnas två huvudmotiv för människor att flytta till seniorboenden: för att få bättre bostad och för att få

trygghet. I Sverige är det ofta yttre formella arrangemang och anställd personal som fått vara hörnstenar i tryggheten, även om det finns exempel på seniorboenden med många gemensamma aktiviteter.

I Danmark har tryggheten mera knutits till gemenskapen med de andra som bor i seniorboendet. De danska studierna antyder att de danska seniorerna som bor i *bofællesskab* har mer aktivitet utanför den egna bostaden, mer gemensamt arbete och mer gemensamma måltider än äldre i det ordinära bostadsbeståndet. Seniorerna i *bofællesskab* har mindre kontakt med barnen, lika mycket kontakt med vänner och bekanta och mer kontakt med grannar än äldre som bor i andra former av ordinärt boende. De mår bra, men det är vanligare att äldre i *bofællesskab* talar om att de känner sig ensamma, bekymrade, oroliga och deprimerade. Tryggheten i *ældrebofællesskaberne* framhålls på många sätt. Vad gäller ömsesidig hjälp mellan boende kan man ännu så länge inte se någon skillnad mellan *bofællesskab* och andra former av ordinärt boende.

De danska erfarenheterna visar på en vilja att långsiktigt utveckla seniorboendet med utgångspunkt i gemenskapen och nätverken i boendet, även om erfarenheterna varierar. En fortsatt utveckling i den riktningen kan, enligt Jan Paulsson och Sylvia Sundberg, se ut på flera sätt. Seniorboendet kan utvecklas såväl genom *nystart* i specifika seniorboendehus som genom *successiv förnyelse* i hus och kvarter med många äldre i det vanliga boendet. I Sverige finns det i dag en rik flora av varianter i seniorboendet, precis som i det vanliga bostadsbeståndet, där det också bor många seniorer och äldre. Skillnaderna mellan särskilda *seniorhus* och vanliga hus i bostadsbeståndet kan vara tillfälliga och marginella.

Två viktiga frågor går inte att besvara utifrån det underlag som finns i dag, varken i Sverige eller Danmark.

- Ändrar seniorboendena med tiden karaktär och blir *särskilda boendeformer* när de boende blir allt äldre och funktionsnedsättningar och sjukdomar till följd av åldrandet blir vanligare? En sådan utveckling har gått att se i många av de servicehus som tillkom med delvis samma ambitioner som dagens seniorboenden. De åldersgränser som finns idag för inflyttning i många seniorboenden kan bidra till att främja generationsväxling, men även andra sådana möjligheter kan behöva uppmärksammas.

- Är seniorbostäderna väl förberedda för kvarboende vid olika vård- och omsorgsbehov? Sedda i det perspektivet blir även seniorboenden en fråga med betydelse för kommunernas planering och insatser.

### Ta till vara erfarenheterna i det övriga boendet

Jan Paulsson och Sylvia Sundberg betonar att erfarenheterna från olika former av seniorboende bör tas till vara i det arbete som krävs för att utveckla det vanliga boendet där de flesta seniorer finns, inte minst bostadsbeståndet från 1940–1960-talen. Här behövs i lika hög grad höga ambitioner när det gäller tillgänglighet, gemensamhetsutrymmen, stöd till idé- och intressegemenskap och stöd till utveckling av gemenskap och nätverk i vardagslivet. Utvecklingen kan ske genom inventeringar och översikter över dagens bestånd av seniorboenden, utvärderingar av intressanta exempel samt genom publicitet åt goda exempel och erfarenheter. På det sättet blir erfarenheter och goda exempel kända och kan stimulera till nya insatser, eventuella hinder för utveckling blir tydliga och seniorboende kan bli till förebild för nya gemenskapskulturer i boendet.

Paulsson och Sundberg pekar på fyra faktorer som bör vara grundläggande för seniorboendet:

- Det ska vara fråga om *vanliga bostäder* med höga krav på fysisk tillgänglighet i utformning och inredning samt vicevärdskap och fastighetsskötsel.
- Från de enskilda lägenheterna ska det vara lätt att nå *gemensamhetsutrymmen* för matlagning, fika och måltider liksom för samvaro, hobby och motion. Det gäller även eventuella gästrum eller gästlägenheter och andra bostadskomplement av olika omfattning.

Någon form av *idé- eller intressegemenskap* är nödvändig. Denna gemenskap kan vara av mycket enkel art, kanske bara som en formell boendeförening för att klara av nödvändiga ärenden. Men gemenskapen kan också vara grundläggande och av stor betydelse för såväl antagning av nya boende som för aktivitet och gemenskap.

- När det gäller *ålder, hälsa, familjesammansättning m.m.* bör olika ställningstaganden kunna vara möjliga. I dag är det vanligt med åldersregler vid inflyttning, ofta krävs en lägsta ålder på 55 år,

liksom krav på att man inte ska ha t.ex. omfattande vårdbehov eller barn som bor hemma.

### 7.3.6 Andra exempel på utvecklingsarbeten

Utvecklingen av seniorboendet kan, som Paulsson och Sundberg skriver, bidra till att utveckla modeller för såväl oberoende som gemenskap i hög ålder. De danska erfarenheterna tyder på att en ökad medvetenhet om boendets betydelse under åldrandet kan vidga den grupp som är intresserad av att bo i seniorboenden. Samtidigt finns det skäl att understryka att de allra flesta medelålders och äldre i Sverige i dag vill bo tillsammans med människor i olika åldrar. I första hand behöver det stora befintliga bostadsbeståndet uppmärksammas.

### Allmännyttan

Allmännyttans insatser ger prov på detta. Under senare delen av 1980-talet engagerade sig flera allmännyttiga bostadsbolag i de äldres boende (SABO 2000). Bostadsföretagets roll vidgades och olika former av service utvecklades. Det kunde handla om att skapa träffpunkter där äldre hyresgäster fick tillgång till service och sociala kontakter. Det tillkom också anläggningar som byggde på utvecklad samverkan mellan kommun, landsting och bostadsföretag. Inom flera företag växte det fram individuellt inriktad service till hyresgästerna i syfte att öka tryggheten och underlätta kvarboendet. Flera företag utvecklade seniorboenden. Under de senaste tio åren har utvecklingsinsatserna inom området varit betydligt färre. Bostadsföretagen har snarare begränsat sig till sin traditionella uppgift att förvalta bostäder. Många serviceerbjudanden har dragits in, ofta på grund av begränsad efterfrågan från hyresgästerna. Samverkansprojekt har upphört och få seniorbostäder har tillkommit, bl.a. till följd av det allmänt låga bostadsbyggandet.

För de allmännyttiga bostadsbolagen är de äldre en stor och viktig kundgrupp (SABO 2001b). Inte minst gäller detta i mindre orter och i städernas centrala delar. Det finns kommunala bostadsbolag där två tredjedelar av hyresgästerna är 65 år eller äldre. En stor andel av bostadsföretagens bostäder är dock inte anpassade för äldre. Ungefär en tredjedel av allmännyttans bostäder ligger i tre-

våningshus utan hiss byggda under 1950-, 1960- och 1970-talen. Inne i lägenheterna är hygienutrymmena ofta trånga. Terrängen utanför husen är ofta backig och det kan vara långt till service och kommunikationer.

Enligt en enkätundersökning som SABO genomförde år 2000 har flera allmännyttiga bostadsbolag genomfört fysiska anpassningar av sitt bostadsbestånd för att underlätta för äldre personer att bo kvar. Företagen försöker också aktivt hjälpa hyresgäster till mer lättillgängliga lägenheter. Flera företag ger också informell hjälp och säljer tjänster och service till sina hyresgäster. Ibland "ställer man helt enkelt upp när det behövs", utan att göra så mycket väsen av det och utan att ta betalt, som det kommunala bostadsbolaget i Torsby svarade på enkäten. Närmare en fjärdedel av företagen driver utvecklingsarbeten kring äldres boende.

SABO ser framför sig en utveckling där de allmännyttiga bostadsbolagen vidgar sina uppgifter och samarbetar med privata och offentliga producenter av service, vård och omsorg. Partnerskap med entreprenörer är en mer trolig utveckling när det gäller service än att bolagen själva bygger upp egna organisationer. Tillammans med ett antal medlemsbolag har SABO inlett ett utvecklingsarbete om äldres boende i hyresrätt.

En viktig fråga i det sammanhanget är vilka uppdrag som kommunerna ger sina bostadsbolag. Ett intryck är att dessa uppdrag i liten utsträckning bygger på en analys av bostadsbolagens möjligheter att skapa förutsättningar för ett långsiktigt kvarboende i det ordinära boendet. Utifrån de olika lokala förutsättningarna finns det antagligen möjligheter att utveckla samspelet mellan kommuner och allmännyttiga bostadsbolag på den punkten.

### **Småhusområden**

De flesta äldre och medelålders personer vill, som framgått, bo med människor i olika åldrar. En paradox är att många av dessa bor i småhusområden som alltmer domineras av personer i ungefär samma ålder. Redan när många av dessa områden byggdes under 1970-talet kritiserades sådana "villamattor" i städernas utkanter för sin ensidighet (Borgegård m.fl. i bilagedel D). För barn som växte upp i områdena var det i regel inte möjligt att flytta hemifrån utan att lämna området.

Med tanke på hur många av dagens och morgondagens äldre som bor i villa- och radhusområden är forskningen om möjligheterna att åldras i sådana områden uppseendeväckande liten i Sverige. Tidigare erfarenheter finns dock från ROT-programmen och boendeserviceprojekten på 1980-talet (Boverket 1994). Stor vikt lades då vid samverkan med hemtjänsten. I dag är det snarare samlade insatser med representanter för såväl kommun som lokala näringsidkare och andra lokala aktörer som behöver utvecklas. Lokala föreningar, t.ex. byalag, kan spela en stor roll för att initiera sådana kontakter och engagera de människor som bor i området.

Samlade utvecklingsinsatser är mindre vanliga, men det finns exempel på hur de boende själva med stöd av kommuner, företag och organisationer börjat en samlad planering för kvarboende högt upp i åren med bevarat oberoende. Aktuella exempel på hur sådana utvecklingsinsatser kan initieras och genomföras är några pågående projekt i stora villaområden i Skåne. En gemensam faktor i dessa projekt är att många av de boende i 50- och 60-årsåldrarna blivit delaktiga i en dialog om det framtida boendet på orten. Att de allra flesta vill bo kvar i området har framgått under arbetet, genom enkäter och genom fördjupade diskussioner. Många har dock framfört att de gärna flyttar till en lägenhet nära områdets centrum.

Resultaten av dessa utvecklingsarbeten består främst av ökade möjligheter för invånarna att utnyttja sina egna resurser. I Rydebäck utanför Helsingborg byggs centrum ut med bostäder som är särskilt anpassade för äldre samtidigt som den gemensamma servicen i centrum utvecklas och byggs ut (Åhlund 2001). Dessutom har en träffpunkt i byalagets regi inrättats, det sociala kontaktnätet utvecklats och diskussionerna om trygghet och säkerhet fördjupats. I Bara i Svedala kommun har en programgrupp med representant för kommunen föreslagit olika åtgärder för att underlätta möjligheterna att bo kvar i den egna villan, men också satsningar för att utveckla hyreslägenheter, bostadsrätter och ett särskilt boende i området (Svedala kommun 2000).

## 7.4 Teknik, handel och service

*SENIOR 2005 konstaterar:*

Tekniska lösningar kan ha stor betydelse för människors oberoende och säkerhet, men de behöver utgå från vad människor i olika åldrar värderar i sitt vardagsliv. Äldre personers långa erfarenhet av olika former av ny teknik kan bidra till att öka kunskaperna om detta.

Dagens omstrukturering inom handeln kan påverka möjligheterna till ett aktivt och oberoende åldrande. Det gäller inte minst i innerstadsområden och i många områden omkring tätorterna. Många av de småhusområden där en stor del av morgondagens äldre bor ligger också relativt långt från affärer och serviceinrättningar. Mest dramatisk är dock omstruktureringen i glesbygdsområden, där andelen äldre invånare redan i dag ofta är relativt stor.

En viktig förutsättning för kvarboende är att den äldres behov av service i hemmet kan ordnas.

*SENIOR 2005 anser:*

- För tillverkare och produktutvecklare innebär en åldrande befolkning en stor utmaning att utforma vardagstekniken så att den blir tillgänglig för personer i alla åldrar och med olika förutsättningar, såväl när det gäller funktionsförmåga som ekonomiska möjligheter.
- Lokala strategier för att tillämpa plan- och bygglagen behöver utvecklas så att tillgången till handel ses i ett helhetsperspektiv i relation till kommunernas boendeplanering och lokala och regionala trafiklösningar.
- Staten måste ta ett ökat ansvar för att post- och teletjänster organiseras så att de personer som bor i landsbygds- och glesbygdsområden får möjligheter att åldras med fortsatt oberoende.
- Frågan om service i hemmet berör många områden. Vi avser att särskilt behandla frågan om bostadsanknuten service och det offentliga åtagandet för vård och omsorg i vårt slutbetänkande.



### 7.4.1 Vardagsteknik

Tekniska lösningar kan ha genomgripande betydelse för att öka människors oberoende och säkerhet. De trådlösa trygghetslarmen har på lite mer än ett decennium blivit en självklar del av vardagslivet för många äldre som inte behöver regelbunden tillsyn eller omsorg. För tillverkare och produktutvecklare innebär en åldrande befolkning en stor utmaning att utforma ny teknik så att den blir tillgänglig för personer i alla åldrar och med olika förutsättningar, såväl när det gäller funktionsförmåga som ekonomiska möjligheter.

De senaste årens snabba IT-utveckling har lett till flera projekt med inriktning på att främja oberoende och säkerhet för äldre. Inte minst har projekten kalkylerat med efterfrågan hos de generationer som nu börjar lämna arbetslivet och som förväntas vara relativt köpstarka och väl bevandrade i informationsteknologin. Överhuvudtaget befinner sig dock utvecklingen av IT i hemmet fortfarande på visionsstadiet.

En av de mest fruktbara utvecklingsvägarna är en fortsättning på det arbete som med stor framgång bedrivits inom hjälpmedelsområdet under många år. Här finns det redan en stor mängd möjligheter som kan användas beroende på vilka funktionsnedsättningar som en person har. Hjälpmedelsinstitutet har genom visningslägenheten SmartBo i Stockholm visat några av dessa. Det handlar bl.a. om nya, förfinade former av larm, möjligheter att styra viktiga funktioner i bostaden från en anpassad dator, hjälp att klara dagliga rutiner genom en anpassad klocka med inbyggd kalender, fjärrstyrning av t.ex. persienner och belysning och "godnattknapp" vid sängen som varnar om ett fönster står öppet eller en kran står och rinner (Hjälpmedelsinstitutet 2001). SmartBo har nu följts upp med ett s.k. SmartLab hos Hjälpmedelsinstitutet, där visningsdelen kompletterats med ett laboratorium för att testa avancerade lösningar för bl.a. IT-stöd i boendet och vård i hemmet.

En annan viktig utvecklingsväg innebär att IT-lösningar integreras i system för att beställa och betala olika tjänster. Exempel på att ny, avancerad teknik både kan effektivisera en verksamhet och underlätta användningen av den för äldre människor är de anropsstyrda flexlinjer som nu finns i Sverige (se avsnitt 7.5). Projekt där ny teknik används för att utveckla ny teknik i seniorboenden och i förnyelse av befintliga bostadsområden pågår nu. Det gäller bl.a. SeniorLiving, som omfattar byggen av anläggningar med seniorboenden och äldrecentrum i Karlskrona och Nacka, och Safety

Living, som är ett projekt för skapa en rad goda betingelser för ett tryggt och meningsfullt åldrande i Staffanstorps kommun. I dessa projekt handlar det inte bara om "smarta bostäder" utan också om "smarta lösningar" för hela vardagslivet i ett område eller en kommun.

En förutsättning för att liknande satsningar ska komma igång på andra håll är en fortsatt utbyggnad av bredbandsnäten. För att projekten ska bli framgångsrika krävs dessutom att de inte bara blir en fråga om produktutveckling för företag inom IT-branschen. De tekniska lösningarna måste bygga på vad människor i olika åldrar värderar i sitt vardagsliv. De måste också bli användarvänligare och i ökad utsträckning drivas fram av användarnas behov än av teknikens möjligheter (Östlund 1999). Teknikutvecklare borde också oftare kunna använda äldre personer som "testgrupper". Inga teknikanvändare är så erfarna som dessa och den erfarenheten har gjort dem allt mindre intresserade av teknikens utanverk.

#### 7.4.2 Grannskap och handel

För drygt ett decennium sedan gjorde staten en omfattande satsning för att utveckla och stimulera samordnad boendeservice. Utvecklingsarbetet syftade till att stärka möjligheterna för äldre människor att så länge som möjligt bo kvar i sina vanliga bostäder och vanliga boendemiljöer (Boverket 1999). Den samordnade boendeservicen handlade inte bara om bättre service utan också om att öka gemenskapen mellan boende i lokalsamhället. I sin utvärdering av satsningen konstaterade Boverket att arbetet med att utveckla samordnad boendeservice gav stöd för den gamla grannskapsidén om betydelsen av samverkan, gemenskap och hushållning.

Under många år har just grannskapet varit ett lösenord för oberoende och gemenskap, hälsa och demokrati, i svensk samhällsplanering. Tillgången till lokala stadsdelscentra och gemensamma mötespunkter hade hög prioritet i de bostadsområden som byggdes för att förverkliga den sociala bostadspolitikens intentioner under åren efter andra världskrigets slut. Grannskapstanken går också att skönja i de senaste årens arbete för att utveckla förortsområden kring Stockholm, Göteborg och Malmö, lika väl som i regionalpolitiska projekt i landsbygd och glesbygd. Även i nya nyckel-

begrepp som lokalsamhälle, deltagardemokrati och stödjande miljöer lever grannskapstanken vidare.

Samtidigt pågår det, sedan flera år, förändringar som påverkar förankringen i grannskapet. Människors arbete, umgänge, fritidssysslor och inköpsvanor blir alltmer utspridda. Det egna hemmet blir en allt viktigare arena för vardagslivet, även när det gäller sådant som bankärenden via telefon eller Internet, på bekostnad av den service som tidigare ofta fanns i kvarteret intill. Som vi noterade i avsnitt 3.3 minskar sedan flera år de andelar av befolkningen som har täta grannkontakter.

Förändringarna kan ses som tecken på att både män och kvinnor nu har större möjligheter än tidigare att knyta kontakter och välja varor och tjänster utanför en snäv geografisk radie. Efter hand kan möjligheterna att klara sig själv högt upp i ären dock komma att påverkas av långa avstånd till service och svaga sociala nätverk i omgivningen. Detta är inte enbart en glesbygdsfråga. Redan i dag finns det landsbygdsområden nära större tätorter där dessa svårigheter är märkbara. Fram över kan liknande förhållanden bli vanliga i många av de småhusområden där en stor del av morgondagens äldre bor.

### **Inte nära till allt på små orter**

Förändringar i tillgången till olika typer av service i ett antal svenska städer mellan år 1980 och år 1995 har studerats i ett projekt vid Chalmers tekniska högskola. Studien omfattar 45 städer utanför stockholmsregionen som hade mer än 20 000 invånare år 1990.

Pensionärer bodde mer centralt än befolkningen som helhet både år 1980 och år 1995, men utvecklingen gick mot i en ökad utsträckning pensionärer även i ytterområdena (Reneland 1998). Andelen personer äldre än 65 år som hade högst 400 meter till närmaste apotek och bibliotek minskade något under tidsperioden. Minskningen var större när det gällde att ha högst 400 meter till närmaste postkontor (från cirka 30 till cirka 21 procent) och närmaste livsmedelsaffär (från cirka 76 till cirka 64 procent). Andelen personer äldre än 65 år som hade högst 200 meter till närmaste kollektivtrafiklinje ökade något. Variationerna var stora mellan kommunerna när det gällde avstånd till apotek, bibliotek, postkontor och livsmedelsaffär. När det gällde kollektivtrafik var skillnaderna små. I de 15 minsta städerna hade de äldre längst till alla

undersökta former av service. Kortast var avstånden i de 15 största städerna. Det är alltså inte så att det är nära till allt på små orter.

Sett till hela befolkningen i de 45 städerna såg år 1995 tillgången till olika typer av service ut så här: andelen personer med högst 400 meter till närmaste apotek var 12 procent, till närmaste bibliotek 10 procent, till närmaste postkontor 18 procent och till närmaste livsmedelsaffär 56 procent (Reneland 2000). År 1995 var det genomsnittliga avståndet till närmaste kollektivtrafiklinje 165 meter. Variationerna var desamma som för pensionärer. Samma skillnad fanns också mellan de minsta och de största städerna för hela befolkningen som för pensionärer.

De flesta av de 45 städerna hade gröna ytor på mellan 30 och 40 procent av den totala ytan. Avståndet till alla undersökta typer av service var störst i de städer som hade störst andel gröna ytor. Kollektivtrafiken täckte lika stora delar av städerna år 1995 som år 1980. De flesta städerna hade dock ökat frekvensen på befintliga linjer under perioden.

### **Stormarknader eller närköp?**

Omstruktureringen inom handeln har pågått under flera år. I rapporten *Handeln i planeringen* konstaterar Boverket att detaljhandeln i Sverige under lång tid har utvecklats mot allt större och allt färre butiker och butikskoncentrationer, ofta utmed stora trafikleder utanför tätorterna (Boverket 1999). Detta har medfört en ökad konkurrens inom detaljhandeln, vilket givit fördelar för stora konsumentgrupper i form av lägre priser, stort utbud och generösa öppettider. Samtidigt har problem uppkommit på andra områden. Bland annat har människor utan bil fått försämrade valmöjligheter och högre priser när butiker i stadskärnor och bostadsområden slagit igen. I spåren efter alla igenslagna butiker har nedslitna och otrygga miljöer uppstått. Medvetenheten om problemen har ökat, men utvecklingen fortsätter i hela landet.

Uppgifter i Glesbygdsverkets och Konsumentverkets s.k. servicedatabas visar att minskningen av antalet butiker går snabbt. Det är de mindre dagligvarubutikerna, de med högst 400 kvadratmeters sällyta, som står för minskningen (Glesbygdsverket 2001). Samtidigt ökar antalet servicebutiker (butiker med förlängt öppet-hållande) och trafikbutiker (bensinstationer med dagligvarusortiment). Mest dramatisk är "butiksdöden" i glesbygden. Mellan år

1996 och år 2000 miste 181 orter sin butik. Enbart mellan år 1999 och år 2000 ökade andelen familjer med mer än 10 minuters restid med bil till närmaste butik med cirka 10 procent. De familjer som fått ökade restider finns på många håll i landet. De vars restider ökat till mer än 20 minuter återfinns dock framför allt i de fyra nordligaste länen samt i Värmland och Dalarna.

Den bästa förutsättningen för en levande och konkurrenskraftig handel är, enligt Boverket, en aktiv och förutseende planering som sker i öppenhet och samverkan mellan konsumenter, handel, fastighetsägare och grannkommuner (Boverket 1999). Boverket har presenterat ett förslag hur kommunen kan ta fram och använda en övergripande handelspolicy eller handelsstrategi. Boverket rekommenderar kommunerna att inom ramen för den översiktliga planeringen, upprätta ett dokument som ska tjäna som vägledning för den egna organisationen, handeln och medborgarna. I ett sådant dokument bör det framgå hur kommunen tänker sig handelns utveckling; åtgärder för att stärka handeln i city och i bostadsområden, lämpliga lägen för komplettering, typ av handel i olika lägen, butiksstorlek m.m. Ett sådant dokument ger ett bra underlag för diskussioner med grannkommuner och länsstyrelsen i samband med planerad utbyggnad för handel, både i den egna kommunen och i grannkommunerna. Fortfarande är det dock ovanligt att det finns en uttalad handelspolicy med förankring i kommunernas översiktsplaner.

Plan- och bygglagen (1987:10) är det redskap som givits kommunerna för att göra kommunala bedömningar inom den fysiska planeringen. Inom sina gränser har kommunen planmonopol. I 1 kap. 1 § plan- och bygglagen stadgas att bestämmelserna i lagen syftar till att med beaktande av den enskilda människans frihet främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer. Bestämmelsen i 2 kap. 1 § ställer krav på att det i eller i närheten av områden med bebyggelse ska finnas en rimlig grad av samhälls- och kommersiell service. I lagens förarbeten betonas vikten av att allmänna intressen tas till vara i planeringen. Enligt prop. 1985/86:1 behövs en totalsyn på utvecklingen inom en kommun. En sådan helhetssyn omfattar även glesbygdsfrågor. Departementschefen betonar vikten av att kommunen bevakar svaga gruppers intressen gentemot ekonomiskt starka, men även att det finns en planering som tar hänsyn till en från social synpunkt god bostads-, arbets-,

trafik- och fritidsmiljö vilket anses ge de bästa förutsättningarna för goda och jämlika levnadsvillkor.

För äldre människors möjligheter att leva ett aktivt och oberoende liv är det viktigt att handelsetableringar planeras utifrån ett helhetsperspektiv. Här är samspelet med kommunernas boendeplanering, tillgänglighetsarbete och planering av olika trafiklösningar viktigt. För många av morgondagens äldre kommer det att vara naturligt att ta sig till stormarknader med egen bil. För dessa kan det vara viktigare att få tillgång till trafiklösningar med hög tillgänglighet och god service än en livsmedelsbutik med mer begränsat utbud än de är vana vid. Förändringarna i externhandelsstruktur kan också påverka den enskilda individens möjligheter att planera sitt eget boende. På många platser i landet kan det vara svårt att själv bedöma om mindre livsmedelsbutiker och annan lokal service på lång sikt finns kvar på samma ställen som i dag.

Omstruktureringen inom handeln är, som framgått, mest dramatisk i glesbygdsområden. I många glesbygdsområden är andelen äldre invånare redan i dag relativt stor. Det understryker hur viktigt det är att planeringen av handelsetableringar tar hänsyn till effekterna på äldre människors möjligheter att leva ett aktivt och oberoende liv. I olika glesbygdsområden pågår nu försök att rädda lokala affärer genom samlokalisering av olika typer av service till exempelvis lanthandlare. Det finns också ett särskilt statligt stöd till handel i landsbygd och glesbygd.

Det är också viktigt att staten tar ett ökat ansvar för att post- och teletjänster organiseras så att de många äldre personer som bor i landsbygds- och glesbygdsområden får möjligheter att åldras med fortsatt oberoende. Enligt förordningen (1997:401) med instruktion för Post- och telestyrelsen har myndigheten i uppdrag att verka för att de handikappolitiska målen uppnås inom dess verksamhetsområde. Post- och telestyrelsen upphandlar därför flera tjänster som ger funktionshindrade personer tillgång till post- och telekommunikation (se Post- och telestyrelsens hemsida [www.pts.se](http://www.pts.se)). Exempel på sådana tjänster är utvidgad lantbrevbärarservice för äldre och funktionshindrade personer samt befordran av blindskriftsförsändelser mellan synskadade samt från institutioner och bibliotek till synskadade.

### 7.4.3 Service i hemmet

Tillgång till service i hemmet är avgörande för möjligheterna till kvarboende. Att äldres behov av service kan ordnas är därför en viktig fråga även inför framtiden. I detta diskussionsbetänkande presenterar vi några utgångspunkter för frågan och redovisar exempel på aktuellt utvecklingsarbete. Det material som vi redovisar visar på frågans bredd och på att det är en fördel om åtminstone vissa delar behandlas i ett sammanhang. Vi avstår därför från att redan nu göra en bedömning av det material som vi redovisar. I vårt slutbetänkande avser vi att särskilt behandla frågan om bostadsanknuten service och det offentliga åtagandet för vård och omsorg.

Frågan om service i hemmet berör många områden. De olika bosomejorprojekt som staten stödde ekonomiskt i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet byggde på att service i hemmet sågs som en fråga med kopplingar till såväl boende som behov av vård och omsorg. Att främja samverkan mellan kommunal hemtjänst och bostadsbolag eller andra aktörer inom boendesektorn var ett uttalat syfte.

Under de senaste åren har flera förslag om subventionerade servicetjänster presenterats, ibland som ett alternativ till hemtjänstens insatser. Under 1990-talet berördes möjligheterna att sänka priset på hushållstjänster av flera utredningar inom ramen för bl.a. arbetsmarknadspolitiken, näringspolitiken, invandrapolitiken och storstadspolitiken. På statlig nivå har frågan tagits upp i *Uppskattad sysselsättning – om skatternas betydelse för den privata tjänstesektorn* (SOU 1994:43), betänkande av Tjänsteutredningen, *Sverige, framtiden och mångfalden* (SOU 1996:55), slutbetänkande från Invandrapolitiska kommittén, *Behov och resurser i vården – en analys* (SOU 1996:163), betänkande av Kommittén om hälso- och sjukvårdens finansiering och organisation (HSU 2000), *Skatter, tjänster och sysselsättning* (SOU 1997:17), betänkande av Tjänstebeskattningsutredningen och *Tre städer – En storstadspolitik för hela landet* (SOU 1998:25), slutbetänkande av Storstadskommittén. Med ett par undantag, HSU 2000 och Tjänstebeskattningsutredningen, saknas i princip socialpolitiska resonemang i dessa utredningar. Inom ramen för Svenska Kommunförbundets Äldreberedning publicerades år 1999 rapporten *Prisnedsättning av tjänster, Kartläggning och analys* (Svenska Kommunförbundet 1999b).

Med utgångspunkt i de prisnivåer som har diskuterats i dessa sammanhang skulle det bli svårt för alla äldre att kunna köpa

servicetjänster. I propositionen Avgifter inom äldre- och handikappomsorgen (prop. 2000/01:149) redovisas att 10 procent av de äldre som får hemtjänst inte betalar någon avgift på grund av för låga inkomster. Som framgår av texten om privatekonomi i avsnitt 3.3 kommer andelen äldre med låga inkomster att successivt minska. Under lång tid kommer det dock att finnas äldre, särskilt kvinnor, som har små inkomster.

### **Aktuell lagstiftning**

Kommunernas ansvar för äldreomsorg regleras i socialtjänstlagen, SoL (2001:453). Av 3 kap. 6 § framgår att socialnämnden genom hemtjänst, dagverksamheter och annan liknande social tjänst bör underlätta för den enskilde att bo hemma och ha kontakt med andra. Av 5 kap. 5 § SoL följer att äldre människor skall ges det stöd och den hjälp i hemmet samt annan lättåtkomlig service som de behöver. Begreppet hemtjänst omfattar såväl insatser i ordinärt boende som i särskilt boende. Den enskilde kan med stöd av 4 kap. 1 § första stycket SoL ha rätt till bistånd i form av hemtjänst eller bostad i särskilt boende. En grundläggande förutsättning för detta är att den enskilde inte själv kan tillgodose sina behov samt att denne inte heller kan få behoven tillgodosedda på annat sätt. Av 4 kap. 1 § andra stycket SoL följer att den enskilde genom biståndet skall tillförsäkras en skälig levnadsnivå.

Begreppet hemtjänst är inte definierat i lagtexten. Av tidigare propositioner och betänkanden framgår det vilka typer av insatser som skall ingå i hemtjänsten (prop. 1997/98:113, prop. 1996/97:124, bet. 1996/97:SoU18, jfr även prop. 1992/93:129). Hemtjänst innefattar dels uppgifter av servicekaraktär, dels uppgifter som är mer inriktade mot personlig omvårdnad. Med serviceuppgifter avses bl.a. praktisk hjälp med hemmets skötsel, såsom städning och tvätt, hjälp med inköp, ärenden på post- och bankkontor och hjälp med tillredning av måltider samt distribution av färdiglagad mat. Med personlig omvårdnad avses de insatser som därutöver behövs för att tillgodose fysiska, psykiska och sociala behov. Det kan handla om hjälp för att kunna äta och dricka, klä och förflytta sig, sköta personlig hygien och i övrigt insatser som behövs för att bryta isolering eller för att den enskilde skall känna sig trygg och säker i det egna hemmet.



## Hemtjänst i ordinärt boende under perioden 1980–2000

Under åren 1980–1997 minskade andelen äldre som fick hemtjänst i ordinärt boende väsentligt (Socialstyrelsen 2001b). Därefter tyder utvecklingen på att andelen äldre över 65 år med hemtjänst har stabiliserats kring 8 procent. Sedan år 1980 har det skett en omstrukturering av hemtjänsten. En minskande andel får (i tid räknat) mindre insatser och en ökande andel mer omfattande insatser. Denna omstrukturering har blivit ännu tydligare under de tre senaste åren. Socialstyrelsen konstaterar att trots att antalet och andelen äldre som erhöll hemtjänst minskade under åren 1993–1997 så var den totala hjälpvolymen i timmar nästan oförändrad. Mellan åren 1998 och 2000 har den totala hjälpvolymen i timmar ökat med drygt 3 procent enligt samma källa. Utvecklingen har inneburit att personer med behov av mer omfattande insatser får fler timmar samtidigt som ett stort antal äldre med mer begränsade hjälpbehov ställs utanför den offentliga äldreomsorgen.

I slutbetänkandet Valfärdsbokslut för 1990-talet (SOU 2001:79) av Kommittén Valfärdsbokslut konstateras att samtidigt som den offentliga hjälpen har minskat har det skett en viss ökning av informella insatser som ges av make, maka eller andra närstående inom eller utanför den äldres eget hushåll. Ökningen av hjälp som köps på den privata marknaden, främst städning och tvätt, har dock varit betydligt större. Denna förändring av hjälpmönster har berört äldre på olika sätt. Bland äldre med lägre utbildning har det framför allt skett en ökning av den informella hjälpen medan det för äldre med högre utbildning skett en mycket stor ökning av dem som köper hjälp på den privata marknaden.

Under andra hälften av 1990-talet kom det rapporter från olika håll i landet, där äldre människor fått avslag på ansökningar om hemtjänst, främst i ordinärt boende, med hänvisning till att personen har tillräckliga medel att själv bekosta städning eller annan serviceinsats. I regeringens proposition Ny Socialtjänstlag m.m. (prop. 2000/01:80) gjordes ett uttalande med innebörden att det inte ska vara den enskildes ekonomi som avgör om han eller hon skall få biståndsinsatser som inte har karaktären av ekonomiskt stöd för livsföringen och som han eller hon är i behov av. Socialutskottet instämde (bet. 2000/01:SoU18) i regeringens uttalande om att den enskildes ekonomi inte får avgöra om han eller hon skall få hemtjänst. Den enskildes ekonomi skall beaktas först vid bestämmande av vilken avgift den enskilde skall betala för insatsen.

### Aktuellt utvecklingsarbete

Flera aktörer inom boendesektorn erbjuder service till de boende, antingen i egen regi eller genom partnerskap med serviceföretag. Servicen är i regel riktad till alla hyresgäster eller medlemmar, oavsett ålder. Seniorboenden har i flera fall sådana lösningar som kan vara antingen frivilliga eller obligatoriska för de boende.

Hittills har efterfrågan på dessa tjänster i allmänhet varit liten, vilket bl.a. kan bero på prisnivån (exemplen i detta och nästa stycke är hämtade från SABO 2001b). HSB Omsorg erbjuder bosome-tjänster till HSB:s medlemmar för 249 kronor/timme (inklusive moms). Trollhättans allmännyttiga bostadsbolag Bostads AB Eidar erbjuder alla hyresgäster service som utförs av den egna personalen. Det gäller bl.a. hämtning av livsmedel (75 kronor/gång) och ett telefonsamtal varje morgon (110 kronor/månad). Städning kan köpas för enskilda tillfällen eller som månadsabonnemang – priset är 815 kronor respektive 1 310 kronor. Mitthem i Sundsvall samarbetar med Hemfrid AB för att erbjuda alla hyresgäster hjälp med olika tjänster. Ett abonnemang på veckostädning kostar 350 kronor/gång för en tvårumslägenhet.

En annan variant är att hemservice erbjuds av företag som en del i kommunalt upphandlade tjänster. I en kommun har Riksbyggen Serviceboende AB en kommunal entreprenad som bl.a. omfattar 250 privatkunder inom alla boendeformer, de flesta i villor men även hos det kommunala bostadsföretaget.

Försök med subventionerad hemservice har också genomförts lokalt. I Kungälv genomfördes under 1990-talet projektet Humlan i Kungälv, där arbetslösa med stöd från EU kunde erbjuda hushållstjänster. Under senare tid har Svenska Kommunalarbetsförbundet tillsammans med ett kooperativ och Örebro kommun genomfört ett pilotprojekt med subventionerad hemservice för äldre över 80 år (Svenska Kommunalarbetsförbundet 2001). Projektet genomfördes under 11 månader i tre kommundelar i Örebro. Projektet innebar att hushåll med minst en medlem över 80 år fick köpa högst 4 timmar hemservice per månad till ett pris av 75 kronor i timmen. Det har inte skett någon behovsprövning utan den enskilde har själv bestämt vad som skulle göras. Städning har varit den mest efterfrågade tjänsten. Tvätt, inköp, trädgårdsarbete och inredning är andra insatser som efterfrågats. Begränsningen har varit att ingen personlig omvårdnad utförts utan enbart insatser som är relaterade till hemmet.

Örebro kommun avsåg att stödja projektet ekonomiskt, vilket överklagades med ett s.k. kommunalbesvär. I domen anförde länsrätten att kommunen inte har rätt att ge ekonomiskt stöd till enskilda, om det inte är reglerat i lag, t.ex. socialtjänstlagen (Länsrätten i Örebro 2001). Kommunens beslut innebar nämligen att viss ersättning av kommunala medel skulle utgå generellt till berörda pensionärer utan någon behovsprövning. Verksamheten föll därmed utanför socialtjänstlagen och kommunen hade således gått utanför sina befogenheter. Beslutet upphävdes av detta skäl.

## 7.5 Närmiljö och trafik

*SENIOR 2005 konstaterar:*

Aktivt åldrande förutsätter en väl fungerande närmiljö. Den fysiska tillgängligheten till närmiljön är viktig, liksom tryggheten när man rör sig i miljön. Tillgång till grönområden och motionsanläggningar har stor betydelse för möjligheterna till ett aktivt åldrande. Lokaler för gemensamma aktiviteter eller särskilda arrangemang i ett kvarter eller bostadsområde kan bidra till att upprätthålla nätverk högt upp i åren.

Utifrån den nationella handlingsplanen för handikappolitik pågår nu ett omfattande arbete för att öka den fysiska tillgängligheten till allmänna platser. Bland annat utvecklas formerna för samråd och inflytande i tillgänglighetsarbetet.

Flera studier pekar på att samspelet mellan bilkörning, kollektivtrafik och färdtjänst kan utvecklas mer genom forskning, produktutveckling samt samhälls- och boendeplanering. Flexlinjer och andra trafikformer med mindre bussar vars färdväg styrs av förhandsbokningar öppnar t.ex. nya möjligheter till attraktiva kollektivtrafiklösningar i bl.a. småhusområden och landsbygdsområden, där en väl fungerande kollektivtrafik i dag ofta saknas.

*SENIOR 2005 anser:*

- Tillgången till en väl fungerande närmiljö bör ges särskild uppmärksamhet i samhällsplaneringen och i det brottsförebyggande och trygghetsskapande arbetet
- Arbetet med den fysiska tillgängligheten till allmänna platser behöver vägledas av en vision om hundra procentig tillgänglighet – en hundravision.
- Det är viktigt att grupper och personer som kan belysa funktionsnedsättningar under åldrandet och kombinationer av dessa ges möjligheter till samråd och inflytande inom tillgänglighetsarbetet.
- Kunskaper om åldrande och funktionsnedsättningar måste vara grundläggande för all utveckling inom trafik- och transportområdet. Huvudmän och trafikbolag bör ta till vara nya möjligheter att utveckla kollektivtrafiken till ett attraktivt alternativ för morgondagens äldre.

### 7.5.1 Närmiljö

#### **Grönområden och mötesplatser**

Tillgång till grönskande gårdar, parker, strövområden och motionsanläggningar är en viktig aspekt på närmiljön. Att själv få möjligheter att odla kan stimulera sinnen, ge återhämtning och glädje. Utbildningsradion och Hjälpmedelsinstitutet ger i *Möjligheternas trädgård* från år 1999 tips på hur detta kan bli möjligt med god fysisk tillgänglighet. För äldre personer som bor i lägenhet och saknar tillgång till fritidshus kan det vara värdefullt att få tillgång till en kolonilott. I den undersökning som SENIOR 2005 gjort av boendepreferenser och boendeplanering bland personer i åldern 55–64 år svarade nio av tio att det är viktigt att ha nära till naturen när man blir äldre.

Stockholms läns Äldrecentrum har pekat på några enkla åtgärder som kan göra det lättare för äldre personer att använda gårdar, parker och andra grönområden på ett säkert sätt (Äldrecentrum 2001). Gångytor ska vara bekväma, välskötta och med god belysning. Räcken på backiga ställen, rikligt med höga bänkar som man lätt kan resa sig upp från och träffpunkter som är skyddade för

väder och vind underlättar användningen. Dålig snöröjning och trappbelysning kan vara allvarliga hinder under vintern.

Närmiljön behöver också underlätta sociala kontakter mellan människor, både inom och över generationsgränser. Lokaler för gemensamma aktiviteter eller särskilda arrangemang i ett kvarter eller bostadsområde kan bidra till att upprätthålla nätverk högt upp i åren. Här har en väl fungerande närmiljö även kopplingar till de frågor om hälsa och gemenskap i kultur- och fritidslivet som vi berörde i avsnitt 6.3. Men även trapphus och gångpassager som inbjuder till möten och samtal kan stärka informella kontakter och de svaga band mellan människor i närmiljö som ofta betyder mycket i hög ålder.

### **Tillgänglighet till offentliga miljöer**

Arbetet med den fysiska tillgängligheten behöver vägledas av en vision som motsvarar trafiksäkerhetens nollvision: en hundravisjon, dvs. en vision om hundra procentig tillgänglighet på allmänna platser.

Förutsättningarna för detta arbete förbättras nu successivt. Den 1 juli 2001 skärptes plan- och bygglagen (1987:10) så att det ska bli lättare för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga att ta sig fram på allmänna platser som t.ex. gator, torg, parker och i publika lokaler som t.ex. banker, restauranger och bibliotek. Enklare hinder såsom trösklar, trottoarkanter och svärbegripliga skyltar m.m. ska undanröjas. Kraven ställs i samband med iordningställande och ändring av allmänna platser och områden för andra anläggningar än byggnader. I befintliga byggnader som innehåller lokaler dit allmänheten har tillträde och på befintliga allmänna platser ska enkelt avhjälpta hinder mot lokalernas och platsernas tillgänglighet och användbarhet undanröjas, i den utsträckning som följer av de föreskrifter som Boverket ska ta fram.

Boverket har gjort en bedömning av de sannolika kostnaderna för att undanröja enkelt åtgärdade hinder som försvårar tillgängligheten för personer med rörelse- och orienteringssvårigheter i publika lokaler och på allmänna platser. Enligt denna bedömning rör det sig om 240 miljoner kronor för alla kommuner, 210 miljoner för privata fastighetsägare, 20 miljoner för staten och 30 miljoner för landstingen per år under en tioårsperiod (Boverket 2000). Men om aktörerna tar fram en systematisk och långsiktig åtgärds-

plan för arbetet kan flertalet insatser genomföras i samband med ordinarie underhåll och investeringar. Kostnaderna beräknas då minska till 120 miljoner kronor för kommunerna, 105 miljoner för privata fastighetsägare, 10 miljoner för staten och 15 miljoner kronor för landstingen per år.

På regeringens uppdrag har Boverket också tagit fram förslag på föreskrifter och allmänna råd inom området och lämnat ett förslag på vad som kan räknas som enkelt avhjälpna hinder. I uppdraget ingick också att undersöka handikapporganisationernas möjligheter till insyn och samråd i plan- och byggärenden samt metoder för att utveckla lokala tillgänglighetsprogram. Boverket konstaterar att det behövs mer kunskap för att lagen ska få genomslag (Boverket 2001b). Kommunens tjänstemän behöver mer kunskap om vad det är i miljön som gör att det är lätt eller svårt för funktionshindrade personer att ta sig fram. Samtidigt behöver de lokala handikapporganisationerna bättre kunskaper om hur plan- och bygglagen fungerar för att kunna ställa krav och påverka kommunernas planer.

Utifrån Boverkets uppdrag och bedömning vill vi särskilt betona att de former för samråd och inflytande som nu utvecklas också bör ge utrymme för grupper och personer som kan belysa funktionsnedsättningar under åldrandet, t.ex. kombinationer av olika funktionshinder.

Svenska Kommunförbundet har inlett ett arbete med att sprida kunskap om metoder att kartlägga och avhjälpa miljöhinder i en s.k. tillgänglighetsbok. Tillgänglighetsboken är bl.a. tänkt att fungera som verktyg vid arbetet med att ta fram tillgänglighetsplaner i kommunerna. Boken kommer därför även att ta upp prioriteringsfrågor vid val av olika åtgärder.

Vägverket arbetar nu tillsammans med Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen, SIKÄ (Statens institut för kommunikationsanalys), SCB, Landstingsförbundet och Svenska Kommunförbundet för att bygga upp ett nytt informationssystem (STRADA) som ska ge bättre information om skadegrader och sjukvårdskostnader vid skador och olyckor inom transportsystemet (Vägverket 2001b).

### **Trygghetsskapande arbete**

Det brottsförebyggande arbetet har snabbt vuxit i omfattning och intensitet under de senaste åren. Generellt tycks detta inte ha lett till något uppsving för trygghetsskapande arbete för äldre i t.ex.

bostadsområden med hög problemnivå. På flera håll deltar dock pensionärsorganisationerna i de lokala brottsförebyggande råden och det finns exempel på hur lokala brottsförebyggande program tar upp åtgärder för att öka äldre människors trygghet. Många äldre är också själva engagerade i lokala aktiviteter, som t.ex. grannskaps-samverkan. Exempelen på detta kommer dock ofta från de bostadsområden som inte har särskilt hög problemnivå, särskilt villaområden, och mer sällan från bostadsområden där personer i alla åldrar är mer rädda för konkreta former av övergrepp i offentliga miljöer.

Vid brottsförebyggande arbete är det viktigt att även det fysiska rummet uppmärksammas (Boverket 1998a). Inte minst i förortsområden kan ödsliga *baksidor* och områden runt trafikleder upplevas som otrygga. Genom att arbeta med bl.a. belysning, ta bort stora buskage på vissa ställen och kanske också gångtunnlar som upplevs som farliga kan tryggheten ökas. Några enkla, enhetliga lösningar finns dock inte. Sådana förändringar måste vara lokalt förankrade och utgå från analyser av lokala förhållanden. I Göteborg pågår ett systematiskt arbete med att hitta "rädslans platser" och förändra dem. Arbetet bedrivs av stadsbyggnadskontoret, och sker inom ramen för stadens trygghetsskapande arbete. Rapporten *Tryggare stad* innehåller flera exempel på hur det fysiska rummet kan göras mindre hotfullt (Göteborgs stadbyggnadskontor 2000). Ett av exemplen utgår från en äldre kvinna på väg hem från centrum till en villa i en förort sent på kvällen. Smala gångbroar, mörka och ödsliga sträckor på väg till och från hållplatser, bullerplank, risiga buskage och långa, mörka gång- och cykeltunnlar bidrar till att skapa otrygghet.

Trygghet kan lätt bli ökad kontroll. I USA blir det allt vanligare med *gated communities*, områden där privata vaktbolag håller undan utomstående. Även om det finns exempel på liknande områden i Sverige tar sig kontrollen här mera uttryck i form av tekniska övervaknings- och kontrollsystem i vanliga bostadshus och bostads-kvarter.

### 7.5.2 Trafik

#### Äldre bilförare

Intresset för äldre i trafiken koncentreras ofta till frågor om äldre bilförare och deras körkort. Ingenting tyder i dag på att detta är ett omfattande problem (VTI 2000a). Risken är större för en äldre

person att råka illa ut i en olycka där en yngre person klarar sig oskadd. Men det är inte säkert att risken för äldre att bli inblandade i olyckor skiljer sig från risken för andra bilförare.

De andelar av befolkningen som har tillgång till bil har ökat kraftigt bland personer som är 65 år och äldre under de senaste två decennierna, inte minst bland kvinnor och ensamstående (SCB 2000b). Den brytpunkt där tillgången till bil börjar minska på allvar har förskjutits från 50–54 års ålder i början av 1980-talet till 60–64 års ålder i mitten av 1990-talet. Mycket talar för att den utvecklingen kommer att fortsätta under de närmaste decennierna. Samtidigt kommer allt fler sannolikt att bo kvar i områden som är byggda med tanke på att man ska använda bil för att t.ex. handla, besöka vårdcentral, bibliotek och tandläkare.

OECD har lyft fram betydelsen av att allt fler äldre kör bil. OECD:s slutsats är att äldre bilförare bör ges stöd och uppmuntran i att fortsätta köra så länge som möjligt (OECD 2001). Äldre bilförare är inte mer olycksbenägna än förare i andra grupper, och några övre åldersgränser för bilkörning bör inte förekomma. För att underlätta fortsatt bilkörning bland äldre personer kan fordonen behöva förbättras.

I Sverige arbetar Väg- och transportforskningsinstitutet (VTI) med ett flerårigt program om äldre bilförare. Institutet pekar på att det kan behövas insatser för att främja äldres rörlighet, både som bilister och trafikanter i övrigt, utan att tumma på säkerheten. En annan utformning av trafiksystemet, en annan utformning av fordon och en annan syn på friska äldre som bilförare är frågor som bör tas upp av forskare, intresseorganisationer, myndigheter och företag i branschen. Tidsbegränsade körkort och kontroller för att hitta de personer som inte bör köra bil finns i andra länder (VTI 2000a). I Finland har det införts en bestämmelse som innebär att körkortsinnehavare måste lämna in ett läkarintyg på sin förmåga att köra bil vid 70 års ålder. Sedan bestämmelsen infördes har de äldres inblandning i olyckor dock ökat, eftersom de personer som inte längre kan köra bil löper större risker som cyklister och gående än som bilförare.

VTI har genomfört en kvalitativ studie om bilkörning och andra transportsätt bland en grupp personer födda på 1940-talet. Deltagarna hade olika syn på bilkörning och åldrande (VTI 2000b), dels ansåg de att äldre bilförare har vissa begränsningar, dels ansåg de att äldre bilförare i vissa hänseenden är bättre än yngre. Flera av deltagarna hade själva märkt att de börjat begränsa viss typ av bil-



körning, t.ex. att köra långa sträckor eller att köra i mörker. Lösningen var fler pauser eller använda andra färdmedel. Generellt körde deltagarna mindre nu än förr, framför allt hade de minskat på nöjesåkandet. Ändå såg de flesta bilen som nödvändig i framtiden. Särskilt frihetskänslan betonades. De alternativa färdmedlen tilltalade inte alla deltagare. Särskilt var flera tveksamma till att behöva planera sitt resande en eller ett par timmar i förväg. Flera deltagare var också tveksamma till om deras barn skulle ha tid eller lust att ta hand om sina åldrande föräldrar och deras transporter.

### **Kollektivtrafik**

En väl fungerande kollektivtrafik, som alternativ till att själv köra bil, är en viktig förutsättning för många äldre personers möjlighet att leva ett aktivt och oberoende liv. Med väl fungerande avses såväl tillgång till kollektivtrafik som god fysisk tillgänglighet inom kollektivtrafiken. I stora delar av landet, inte minst i områden där många äldre bor, saknas i dag en väl fungerande kollektivtrafik.

Vägverket har, på regeringens uppdrag, haft det samlade ansvaret för att utvärdera handikappolitiken inom transportområdet. Utvärderingen visar att det fortfarande finns åtskilliga brister i transportsystemet som hindrar eller försvårar resandet för personer med funktionshinder (Vägverket 2001c). Det sker dock en allt snabbare positiv utveckling, som på flera sätt stöds aktivt genom den statliga handikappolitiken. För att personer med funktionshinder, i alla åldrar, i ökad utsträckning ska kunna använda transportsystemet på egen hand behövs åtgärder som bidrar till

1. En väl fungerande allmän kollektivtrafik
2. En väl fungerande färdtjänst
3. Bra utformade och fungerande allmänna platser
4. Säkra och tillgängliga trafikmiljöer som sköts och underhålls väl och ökad kunskap om funktionshindrade och personbilstrafik.

Uppgifter från SCB:s ULF-studier som redovisas i utvärderingen visar att en stor majoritet av de personer som har funktionshinder och som reser med kollektiva färdmedel minst några gånger per månad inte har problem med det kollektiva resandet. Nästan alla personer med funktionshinder som uppger att de har problem har rörelsehinder eller flera olika funktionshinder. Vanliga problem är

svårigheter att komma av och på fordon samt behov av personlig hjälp. Det är också personer i dessa två grupper som minst ofta reser med kollektiva färdmedel. Båda grupperna domineras av personer som är äldre än 75 år (undersökningen omfattar dock bara personer mellan 16 och 84 år).

Under de senaste två decennierna har olika studier av äldres och funktionshindrades tillgång till färdmedel tydligt visat att kommunikationsmedelns utformning ofta är avgörande för dessa gruppers möjlighet att delta i samhället (Ståhl 1997). Kunskap om åldrande och funktionshinder måste därför vara grundläggande för all utveckling inom trafik- och transportområdet. För att personer med funktionshinder ska vilja och kunna använda kollektivtrafiken behövs tillförlitlig information inför och under resan, tillgänglig utemiljö utan barriärer och korta avstånd, god trafikeringsstandard och korta restider, god utformning av terminaler och hållplatser, trygghet, service och utbildad personal samt hög fordonsstandard.

Den tekniska standarden har höjts under senare år, bl.a. genom fler fordon med låga golv som gör det lättare att kliva av och på. Närheten till kollektivtrafiken har dock visat sig ha större betydelse för personer med funktionsnedsättningar än den fordonstekniska standarden. Oftast är närheten den faktor som avgör om man åker kollektivt eller ej, åtminstone i tätorter. Tillgång till kunnig och förstående personal och kunniga och förstående medresenärer är också viktiga förutsättningar för en trygg resa. Tekniska lösningar kan sällan ersätta personlig service, men en hög servicenivå kan ersätta en bristfällig teknik.

Hög personalnärvaro ökar tryggheten genom vissheten att det finns någon att vända sig till om allt inte fungerar som planerat. Personer med funktionsnedsättningar har ofta mindre beredskap och möjlighet att snabbt anpassa sig till ändrade förutsättningar. De tekniska system som används måste därför också vara tillförlitliga och förutsägbara. Rädslan för till synes små förändringar, som en enstaka inställd tur, ändrad hållplats eller utbytt vagnstyp, kan innebära att man helt avstår från att resa. En hiss som inte fungerar kan därför framstå som ett sämre alternativ än ingen hiss alls.

Redan i hemmet behöver man kunna få tydlig och tillförlitlig information. Det gäller både information om tider, linjesträckning och information om fordonsstandarderna på en viss tur, rulltrappor som inte fungerar o.d. Här kan Internet ge nya möjligheter.

## Nya möjligheter till differentiering och integrering

Under de senaste två decennierna har förutsättningarna för större integrering av trafikformer och de som reser med dessa förbättrats. Med servicelinjetrafiken, som introducerades i början av 1980-talet, har möjligheterna att åka kollektivt ökat för resenärer, som lägger större vikt vid korta gångavstånd, hög servicegrad och hjälp från föraren, än att snabbt komma fram till målet (Ståhl 1997). Uppföljningar av servicelinjetrafiken visar att den också har en social dimension. Människor möts, umgås och knyter kontakter på bussarna. Fortsatt fordonsutveckling och ändrade attityder bidrog till ökad tillgänglighet i kollektivtrafiken under 1990-talet. Ny teknik har ökat tryggheten för många äldre, genom automatisk hållplatsinformation och möjligheter att själv, i hemmet, få information innan resan påbörjas. Även mindre bussar och taxi- och färdtjänstfordon har utvecklats.

En nyare trafiklösning är den s.k. flexlinje som nu finns på flera ställen i Sverige. I första hand är linjen avsedd för personer med funktionsnedsättningar, inte minst äldre. Flexlinjen har två fasta ändpunkter och en flexibel resrutta mellan ändpunkterna, som beror på vilka bokningar som resenärerna gör i förväg. Fordonen är minibussar med 12–14 passagerare. Färdtjänstberättigade får vid behov åka från dörr till dörr medan övriga resenärer hämtas vid ett stort antal fasta "mötesplatser". Resultat från Flexlinjens första projektperiod i en stadsdel Göteborg under 1990-talet visar att Flexlinjen tagits emot mycket positivt, inte minst tack vare de serviceinriktade förarnas insatser (Flexibla servicelinjer i Göteborg 1997). Två av tre färdtjänstberättigade valde frivilligt Flexlinjen framför färdtjänsttaxi vid lokala resor. De IT-baserade lösningar som fanns för bokning fungerade också väl. Var fjärde resenär bokade automatiskt sina resor med talsvar eller kortläsare trots att medelåldern var 77 år.

Nya, differentierade former av servicelinjer, flexlinjer och taxi- trafik ligger inom räckhåll även för bredare målgrupper. Genom ökat samspel med olika typer av kollektivtrafik, på väg och på räls, kan det bli lättare att använda fordon i olika storlek för att möta olika trafikbehov (Oxley & Ståhl 2001). Det öppnar nya möjligheter för kollektivtrafiklösningar i småhusområden där linjelagd trafik med stora bussar i regel måste gå på huvudgator relativt långt bort från bostadshusen. Även i landsbygds- och glesbygdsområden kan dessa nya möjligheter att utveckla trafiklösningar med olika

typer av fordon och en stor förmåga till anpassning efter lokala förhållanden ge nya möjligheter att skapa attraktiva alternativ till privat biltrafik. I den vision av den framtida kollektivtrafiken som Kollektivtrafikkommittén presenterat spelar också flexibel, anropsstyrd trafik en viktig roll under lågtrafik och i glest bebodda områden (SOU 2001:106). Kollektivtrafikkommittén lyfter bl.a. fram möjligheterna att utforma trafiklösningar där taxi utvecklas och integreras i kollektivtrafiken.

### **Färdtjänst**

Utvecklingen av nya trafiklösningar ökar nu möjligheten att ersätta särlösningar för funktionshinder med ordinarie kollektivtrafik, åtminstone i någon del av en resa från dörr till dörr. En sådan särlösning är färdtjänst. Inte ens utifrån de mest positiva bedömningarna av kollektivtrafikens utveckling bedömer dock Vägverket att *alla* personer med funktionshinder kan resa på egen hand med kollektivtrafiken (Vägverket 2001a). Vägverket drar slutsatsen att en väl fungerande färdtjänst kommer att behövas för kanske 50 000–200 000 personer med funktionshinder även i fortsättningen. Färdtjänst är, efter användande av det egna hushållets bil, det dominerande sättet för funktionshindrade att tillgodose sina transportbehov. Vid årsskiftet 2000/2001 hade 405 000 personer rätt till färdtjänst. Under år 2000 företog de färdtjänstberättigade personerna i genomsnitt 34 enkelresor var. Mer än hälften av de färdtjänstberättigade är 80 år eller äldre. Denna åldersgrupp gör färre resor per person jämfört med personer i yngre åldrar.

Den nya färdtjänstlagstiftning som trädde i kraft den 1 januari 1998 innebär att färdtjänst betraktas som en form av kollektivtrafik och inte som socialt bistånd. Den nya lagstiftningen har, enligt en uppföljning som Vägverket gjort, inneburit att betydligt färre människor uppfyller kraven på färdtjänst. Färdtjänst kan nu enbart beviljas på grund av att en person har ett funktionshinder som inte är tillfälligt. Större krav ställs också på den enskilde när det gäller vilka svårigheter som man måste acceptera innan rätt till färdtjänst inträder. En enkätundersökning bland färdtjänstresenärer i 18 kommuner tyder också på missnöje med bl.a. begränsningar av antalet resor. Missnöjet är dock störst bland yngre personer, som reser mycket.

Enligt Vägverket stödjer den nya lagstiftningen utvecklingen mot att allt fler funktionshindrade kan använda den ordinarie kollektivtrafiken. Samtidigt återstår det, ur resenärernas perspektiv, mycket anpassningsarbete innan kollektivtrafiken är tillgänglig och uppfattas som ett alternativ. Det är t.ex. generellt svårt för en resenär att få information om en viss linje, hållplats m.m. Flertalet kommuner har hittills använt den nya lagstiftningen för att sänka kostnaderna för färdtjänsten snarare än att utveckla ordinarie kollektivtrafik. Ändringar i lagstiftningen för att tvinga fram en bättre samordning mellan färdtjänst och kollektivtrafik bör dock övervägas först om utvecklingen avstannar om ett par år. Vägverket föreslår däremot kompletteringar i lagstiftningen, bl.a. att färdtjänstens kvalitet regleras, och att en statlig myndighet bör få i uppgift att utöva tillsyn över färdtjänsten.

Ett problem, menar Vägverket, är att begreppet *färdtjänst* inte stödjer en önskvärd utveckling. För många är *färdtjänst* detsamma som rätt till taxiresor. Fortfarande ses färdtjänst också av de flesta som en form av socialt bistånd till bl.a. äldre, trots att ålder i sig är oväsentligt när det gäller rätt till färdtjänst. Inte minst hos handläggare och ansvariga i kommunerna finns det fortfarande en viss tveksamhet inför att betrakta färdtjänst som en renodlad trafikfråga.

# Förkortningar och ordförklaringar

ATP	Allmän Tilläggspension
AKU	Statistiska Centralbyråns årliga arbetskraftundersökning
ALI	Arbetslivsinstitutet
Alecta	Alecta Pensionsförsäkringar, ömsesidigt. Förvaltare av kollektivavtalade pensionsplaner
bet.	Betänkande från något av riksdagens utskott
BNP	Bruttonationalprodukt
FoU	Forskning och Utveckling
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development. Internationell samarbetsorganisation för ekonomisk utveckling. Antalet medlemsländer är 30
Ordinärt boende	Alla boendeformer som inte förutsätter ett beslut om bistånd från kommunen
prop.	Proposition
RF	Regeringsformen
RFV	Riksförsäkringsverket
ROT(-program)	Förkortning för Reparation, Ombyggnad och Tillbyggnad. Samlingsbenämning på åtgärder för att renovera och förbättra befintliga byggnader, främst bostadsfastigheter

rskr.	Riksdagsskrivelse, dvs. riksdagens skrivelse till regeringen med meddelande om riksdagens beslut
SABO	Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag
SCB	Statistiska Centralbyrån
skr.	Regeringens skrivelse till riksdagen
Särskilt boende	Avser särskilda boendeformer enligt socialtjänstlagen, vilka förutsätter ett beslut om bistånd från kommunen
UC AB	Svenskt affärs- och kreditupplysningsföretag
ULF	Statistiska Centralbyråns (SCB:s) årliga levnadsnivåundersökning, personer äldre än 84 år ingår ej
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, FN:s organ för utbildning, forskning och kulturella frågor
WHO	World Health Organisation (Världshälsoorganisationen), FN:s organ för hälsofrågor

# Litteratur

## Bilagedelar till diskussionsbetänkandet

I anslutning till detta diskussionsbetänkande publiceras fyra bilagedelar med underlag från experter som bidragit till beredningens arbete:

- Bilagedel A      Att åldras  
- *Ålderism – några infallsvinklar* av Lars Andersson, Stockholms läns Äldrecentrum  
- *Inför pensioneringen. En intervjustudie med immigranter* av Helena Akaoma & Magnus Öhlander, Mångkulturellt Centrum, Tumba
- Bilagedel B      Ekonomi  
- *Demografisk utveckling och påverkan på ekonomin* av Thomas Lindh och Mats Johansson, Institutet för Framtidsstudier  
- *Inkomst- och förmögenhetsfördelningen för dagens och morgondagens äldre* av Björn Andersson, Lennart Berg & Anders Klevmarken, Nationalekonomiska institutionen vid Uppsala universitet
- Bilagedel C      Arbetsliv  
- *Äldre arbetskraft ur ett företagsekonomiskt perspektiv* av Gunilla Sundström, Birgitta Larsson & Paul Larsson, Alecta
- Bilagedel D      Tillgänglighet och boende  
- *Boende på äldre dar. TEMO-undersökning på uppdrag av SENIOR 2005*  
- *Tillgänglighet till fysisk miljö – några kommentarer utifrån direktiven till SENIOR 2005* av Susanne



Iwarsson & Agneta Ståhl, Lunds universitet  
- *Flyttningar och planering inför boendet som äldre*  
av Lars-Erik Borgegård, Johan Håkansson & Karin  
Tillberg, Institutet för bostads- och urbanforsk-  
ning, Uppsala universitet  
- *Seniorboende i Sverige – idéer, erfarenheter och  
framtidsperspektiv* av Jan Paulsson & Sylvia Sund-  
berg, Chalmers Tekniska Högskola

### Lagar och förordningar

SFS 1962:381 *Lag om allmän försäkring*  
SFS 1974:152 *Kungörelse om beslutad ny regeringsform*  
SFS 1977:1160 *Arbetsmiljölager*  
SFS 1982:80 *Lag om anställningskydd*  
SFS 1982:763 *Hälso- och sjukvårdslag*  
SFS 1987:10 *Plan- och bygglager*  
SFS 1987:1215 *Förordning om tekniska egenskapskrav på byggnads-  
verk m.m.*  
SFS 1988:890 *Förordning om bilstöd till handikappade*  
SFS 1991:900 *Kommunallager*  
SFS 1991:433 *Jämställdhetslagen*  
SFS 1991:977 *Förordning om statsbidrag till folkbildningen*  
SFS 1992:1574 *Lag om bostadsanpassningsbidrag m.m.*  
SFS 1994:847 *Lag om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m.*  
SFS 1994:1219 *Lag om den europeiska konventionen angående skydd  
för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*  
SFS 1996:844 *Radio- och TV-lager*  
SFS 1997:142 *Lag om ändring i hälso- och sjukvårdslagen*  
SFS 1997:401 *Förordning med instruktion för Post- och telestyrelsen*  
SFS 1998:703 *Lag om handikappersättning och vårdbidrag*  
SFS 1998:1276 *Trafikförordningen*  
SFS 1999:130 *Lag om åtgärder mot etnisk diskriminering i arbetslivet*  
SFS 1999:132 *Lag om förbud mot diskriminering i arbetslivet av per-  
soner med funktionshinder*  
SFS 1999:133 *Lag om förbud mot diskriminering i arbetslivet på  
grund av sexuell läggning*  
SFS 2000:1383 *Lag om kommunernas bostadsförsörjningsansvar*  
SFS 2001:99 *Lag om den officiella statistiken*

SFS 2001:100 *Förordning om den officiella statistiken*  
SFS 2001:453 *Socialtjänstlag*  
SFS 2001:761 *Lag om bostadstillägg till pensionärer m.fl.*

### **Betänkanden från riksdagsutskott och annat material från Sveriges Riksdag**

Riksdagens revisorers förslag angående arbetslinjens tillämpning för de äldre 1999/2000:RR13  
Socialutskottets betänkande 1996/97:SoU18 *Ändring i socialtjänstlag*  
Socialutskottets betänkande 1997/98:SoU24 *Nationell handlingsplan för äldrepolitiken*  
Socialutskottets betänkande 2000/01:SoU18 *Ny socialtjänstlag m.m.*  
Socialutskottets betänkande 2001/02:SoU1 *Utgiftsområde 9 Hälsovård, sjukvård och social omsorg*  
Sveriges Riksdag (1999) *Riksdagsledamöters ålder*. PM från Utredningstjänsten 1999-11-12, dnr. 1999:2736

### **Propositioner**

Regeringens proposition 1985/86:1 *med förslag till ny plan- och bygglag*  
Regeringens proposition 1992/93:129 *om avgifter inom äldre- och handikappomsorgen*  
Regeringens proposition 1996/97:3 *Kulturpolitik*  
Regeringens proposition 1996/97:124 *Ändring i socialtjänstlagen*  
Regeringens proposition 1997/98:113 *Nationell handlingsplan för äldrepolitiken*  
Regeringens proposition 1997/98:115 *Folkbildning*  
Regeringens proposition 1997/98:119 *Bostadspolitik för hållbar utveckling*  
Regeringens proposition 1999/2000:79 *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken*  
Regeringens proposition 1999/2000:98 *En förnyad arbetslöshetsförsäkring*  
Regeringens proposition 1999/2000:139 *En rättvisare och tydligare arbetslöshetsförsäkring*

- Regeringens proposition 1999/2000:149 *Nationell handlingsplan för utveckling av hälso- och sjukvården.*
- Regeringens proposition 2000/01:26 *Bostadsförsörjningsfrågor m.m.*
- Regeringens proposition 2000/01:27 *En ny statistiklagstiftning*
- Regeringens proposition 2000/01:72 *Vuxnas lärande och utveckling av vuxenutbildningen*
- Regeringens proposition 2000/01:78 *Rätten att arbeta till 67 års ålder*
- Regeringens proposition 2000/01:80 *Ny socialtjänstlag m.m.*
- Regeringens proposition 2000/01:136 *Äldreförsörjningsstöd*
- Regeringens proposition 2000/01:149 *Avgifter inom äldre- och handikappomsorg*
- Regeringens proposition 2001/02:1 *Budgetpropositionen för 2002. Utgiftsområde 9–12*
- Regeringens proposition 2001/02:72 *Ändringar i regeringsformen – samarbetet i EU m.m.*
- Regeringens proposition 2001/02:80 *Demokrati för det nya seklet*

### **Skrivelser, kommittédirektiv m.m. från regeringskansliet**

- Kulturdepartementet (1999) *Social ekonomi – en tredje sektor för välfärd, demokrati och tillväxt? Rapport från en arbetsgrupp*
- Miljödepartementet (2001) *Sveriges nationalrapport inför FN:s Generalförsamlings extra möte (Istanbul + 5) med uppföljning av Habitatagendan, om hållbar stads- och bebyggelseutveckling, i New York 6–8 juni 2001*
- Näringsdepartementet (2001) *Social ekonomi – en skrift om regeringskansliets arbete med ett nytt begrepp*
- Regeringens direktiv 1991:49 *Överläggningar med företrädare för pensionärsorganisationerna i frågor av särskilt intresse för pensionärerna*
- Regeringens direktiv 2000:79 *Nämndemän – rekrytering m.m.*
- Regeringens direktiv 2000:106 *Ett utvidgat skydd mot diskriminering*
- Regeringens direktiv 2001:14 *Tilläggsdirektiv till 1999 års diskrimineringsutredning (Ju 1999:10)*
- Regeringens direktiv 2002:11 *En sammanhållen diskrimineringslagstiftning*
- Regeringens direktiv 2002:12 *Tilläggsdirektiv till Diskrimineringsutredningen 2001 (N 2001:01)*

- Regeringens skrivelse 2001/02:83. *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna*
- Socialdepartementet (1999) *Pensionärsråden i Sverige 1999*. Promemoria 1999-11-24 dnr. 1998/5246/ST
- Socialdepartementet (2000) *Halvtidsuppföljning av arbetet med den Nationella handlingsplanen för äldrepolitiken*. Äldreprojektet
- Socialdepartementet (2002) *Äldre i informationssamhället – kartläggning, analys och förslag till åtgärder*. Håkan Selg och Urban Kindhult för IT-kommissionen på Socialdepartementets uppdrag

### **Skrifter i departementsserien**

- Ds 1994:116 *Att analysera omvärlden och framtiden*
- Ds 1999:70 *Ålderssammansättningen i centrala myndigheters styrelser och i det statliga kommittéväsendet 1996/97–1997/98–1998/99*
- Ds 2000:69 *Alla lika olika – mångfald i arbetslivet*
- Ds 2001:10 *Mänskliga rättigheter i Sverige – en kartläggning*
- Ds 2001:28 *Långsiktig verksamhetsutveckling ur ett arbetsmiljöperspektiv*
- Ds 2001:34 *Ökade möjligheter till brukarinflytande*

### **Skrifter i serien Statens Offentliga Utredningar**

- SOU 1972:66 *Ny kulturpolitik*. Betänkande av Kulturrådet
- SOU 1986:34 *Att studera framtiden*. Betänkande av framtidsstudiekommittén
- SOU 1987:21 *Äldreomsorg i utveckling*. Slutbetänkande av äldreberedningen
- SOU 1988:65 *Pensionärerna – inflytande och medbestämmande*. Betänkande av utredningen om pensionärsinflytande
- SOU 1993:111 *Borta bra men hemma bäst? Fakta om äldre i Europa*. Delbetänkande av Kommittén för Europeiska äldreåret 1993
- SOU 1994:39 *Gamla är unga som blivit äldre*. Slutbetänkande från Kommittén för Europeiska äldreåret 1994
- SOU 1994:43 *Uppskattad sysselsättning – om skatternas betydelse för den privata tjänstesektorn*. Betänkande av Tjänsteutredningen
- SOU 1994:73 *Ungdomars välfärd och värderingar*. Betänkande från Generationsutredningen

- SOU 1995:84 *Kulturpolitikens inriktning*. Slutbetänkande av Kulturutredningen
- SOU 1995:85 *Tjugo års kulturpolitik*. En rapport från Kulturutredningen
- SOU 1995:141 *Folkbildning och vuxenstudier – rekrytering, omfattning, erfarenheter*. Delbetänkande av Utredningen för statlig utvärdering av folkbildningen
- SOU 1996:3 *Fritid i förändring*. Slutbetänkande från Fritidsutredningen
- SOU 1996:55 *Sverige, framtiden och mångfalden*. Slutbetänkande från Invandrapolitiska kommittén
- SOU 1996:159 *Folkbildningen – en utvärdering*. Slutbetänkande av utredningen för statlig utvärdering av folkbildningen
- SOU 1996:163 *Behov och resurser i vården – en analys*. Betänkande av Kommittén om hälso- och sjukvårdens finansiering och organisation (HSU 2000)
- SOU 1997:17 *Skatter, tjänster och sysselsättning*. Betänkande av Tjänstebeskattningsutredningen
- SOU 1998:25 *Tre städer – En storstadspolitik för hela landet*. Slutbetänkande av Storstadskommittén
- SOU 1999:69 *Individen och arbetslivet*. Slutbetänkande från arbetslivsdelegationen
- SOU 1999:84 *Civilsamhället*. Forskarvolym VIII från Demokratiutredningen. Medborgarskapets gestaltningar – insatser i och utanför föreningslivet av Eva Jeppsson Grassman och Lars Svedberg
- SOU 1999:113 *Medborgarnas erfarenheter*. Forskarvolym V från Demokratiutredningen. Var det bättre förr? Politisk jämlikhet i Sverige under 30 år av Jan Teorell och Anders Westholm
- SOU 2000:1 *En uthållig demokrati!* Slutbetänkande av Demokratiutredningen
- SOU 2000:7 *Långtidsutredningen 1999/2000*. Utarbetad inom Finansdepartementet
- Bilaga 1: Sveriges ekonomi – scenarier fram till år 2015, Konjunkturinstitutet
  - Bilaga 8: Kommer det att finnas en hjälpande hand? En analys av framtida behov och kostnader för vården och omsorgen om de äldre 2000-2030 av Ilija Batljan och Märten Lagergren
- SOU 2000:28 *Kunskapsbygget 2000 – det livslånga lärandet*. Slutbetänkande från Kunskapslyftskommittén

- SOU 2000:36 *Utgångspunkter för 2000-talets regionalpolitik*. Delbetänkande från Regionalpolitiska utredningen.  
- Bilaga/Rapport 19 Befolkningsutvecklingen fram till år 2010 och därefter av Ola Nygren och Lars Olof Persson
- SOU 2000:78 *Rehabilitering till arbete – en reform med individen i centrum*. Slutbetänkande av utredningen om den arbetslivsinriktade rehabiliteringen
- SOU 2000:91 *Hälsa på lika villkor – nationella mål för folkhälsan*. Slutbetänkande av Nationella Folkhälsokommittén
- SOU 2000:119 *Individuellt kompetenssparande*. Betänkande av utredningen om individuellt kompetenssparande
- SOU 2000:121 *Sjukfrånvaro och sjukskrivning – fakta och förslag*. Slutbetänkande av Sjukförsäkringsutredningen
- SOU 2001:20 *Tänk nytt, tänk hållbart! – dialog och samverkan för hållbar utveckling*. Betänkande av Miljövårdsberedningen
- SOU 2001:48 *Att vara med på riktigt*. Betänkande av Kommundemokratikommittén  
- Bilagor i separat bilagevolym: På och av – om uppdragsvillighet, rekrytering och avhopp i den kommunala demokratin av Peder Nielsen, samt Delaktighet för personer med funktionshinder i det kommunalpolitiska arbetet av Stig Larsson
- SOU 2001:53 *Välfärd och arbete i arbetslöshetens årtionde*. Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut. Har jobben blivit bättre? En analys av arbetsinnehåll under tre decennier av Carl Le Grand, Ryszard Szulkin och Michael Tählin
- SOU 2001:56 *Funktionshinder och välfärd*. Betänkande av Kommittén Välfärdsbokslut
- SOU 2001:78 *Validering av vuxnas kunskap och kompetens*. Slutbetänkande av utredningen om validering av vuxnas kunskap och kompetens
- SOU 2001:79 *Välfärdsbokslut för 1990-talet*. Slutbetänkande av Kommittén Välfärdsbokslut
- SOU 2001:106 *Kollektivtrafik med människan i centrum*. Delbetänkande från Kollektivtrafikkommittén
- SOU 2002:15 *Handlingsplan för ökad hälsa i arbetslivet*. Slutbetänkande av Utredningen om handlingsplan för ökad hälsa i arbetslivet

## Övrig litteratur

- Abramsson, Marianne, Borgegård, Lars-Erik & Fransson, Urban (2000) Boendekarriärer – att välja bostad samt Medelålders och äldres boende. I *Bostadsrätten i ett nytt millennium*. Institutet för bostadsforskning vid Uppsala universitet, Forskningsrapport 2000:3
- Abramsson, Marianne, Borgegård, Lars-Erik & Fransson, Urban (2001) *Seniors as Actors on the Swedish Housing Market*. Institutet för bostadsforskning vid Uppsala universitet
- Ældreboligrådet (1998) *Langsigtet boligpolitik for ældre*. Utgiven av dåvarande By- og Boligministeriet, Köpenhamn, tillgänglig genom Erhvervs- og Boligstyrelsen, Köpenhamn ([www.ny.oebm.dk](http://www.ny.oebm.dk))
- ÆldreForum (1999) *Fremtidens seniorer i Danmark*. Socialministeriet, Köpenhamn ([www.aeldreforum.sm.dk](http://www.aeldreforum.sm.dk))
- ÆldreForum & Ældreboligrådet (1999) *Boligen til den 3.alder*. Socialministeriet, Köpenhamn ([www.aeldreforum.sm.dk](http://www.aeldreforum.sm.dk))
- Ældre Sagen (2001) *HjerteRum – en bolighåndbok for ældre* ([www.aeldresagen.dk](http://www.aeldresagen.dk))
- Alexandersson, Kristian & Östlin, Piroška (2000) Kvinnors och mäns arbete och hälsa. *Arbetsliv och hälsa*, kap. 8. Arbetarskyddsstyrelsen och Arbetslivsinstitutet.
- Andersson, Bengt-Erik (1982) *Generation efter generation – om tonårskultur, ungdomsrevolt och generationsmotsättningar*
- Andersson, Lars (2002) Ålderism. I Andersson, Lars (red.) *Socialgerontologi*
- Andersson, Åke E. & Fürth, Thomas (1994) *70-talister, om värderingar förr, nu och i framtiden*
- Arber, Sara & Attias-Donfut, Claudien (2000) *The Myth of Generational Conflict. The family and state in ageing societies*
- Arber, Sara & Ginn, Jay (1995) *Connecting Gender and Ageing. A sociological approach*
- Arbetslivsinstitutet (1996) *Arbete efter 45 – Historiska, psykologiska och fysiologiska perspektiv på äldre i arbetslivet*
- Arbetslivsinstitutet (2001) *Ett hållbart arbetsliv för alla åldrar*
- Arbetslivsinstitutet (2002) *Under vilka förhållanden vill äldre personer yrkesarbeta?* Arbetslivsrapport 2002:2
- Arbetsmarknadsstyrelsen (1998) *Framtidens jobb – välja yrke in i 2000-talet*. Ura 1998:6

- Arbetsmarknadsstyrelsen (1998) *Arbetsgivarnas attityder*. Ura 1998:9
- Arbetsmarknadsstyrelsen (2001) *Arbetsmarknadsutsikter för år 2002*. Ura 2001:9
- Arbetsmiljöverket och SCB (2001) *Negativ stress och ohälsa*. Information om utbildning och arbetsmarknad 2001:2
- Aronsson, Gunnar & Göransson, Sara (1997) Fast anställning men inte med önskade jobbet. I *Arbetsmarknad & Arbetsliv* ärg. 3 nr. 3
- BBC. *Producers Guidelines & Diversity Database*. Information på internet (www.bbc.co.uk)
- Berg, Stig (1996) *Åldrandet. Individ, familj, samhälle*
- Bergman, Ingmar (1982) *Fanny och Alexander*
- Bergström, Annika (2001) Internet – från revolution till vardagsanvändning. I Sören Holmberg & Lennart Weibull (red.) *Land, du välsignade?* SOM-Institutet, Göteborgs uUniversitet
- Bergström, Eva (2001) *Äldres fritidsboende i Sälen*. Dalarnas Forskningsråd
- Berntman, Monica m.fl. (1996) *Fotgängares och cyklisters singelolyckor*. University of Lund, Department of Traffic Planning and Engineering. Bulletin 140
- Beskaeftigelseministeriet. *Seniorpolitiska initiativ* (www.am.dk/seniorpolitik)
- Bibliotekstjänst (2000) *Likvärdig service! Bibliotekens tjänster till äldre och funktionshindrade*
- Blaikie, Andrew (1999) *Ageing and popular culture*. Cambridge University Press
- Boëthius, Monica (2001) *Ett liv till förfogande*. SPF förlag
- Borell, Klas (2001) I stället för äktenskap. Åldrande och nya intimitetsformer. I *Gerontologia* 2/2001
- Borell, Klas & Ghazanfareeon Karlsson, Sofie (2001) *Living Apart Together. Balancing Intimacy and Autonomy In Old Age*. A Contribution to the symposium on Repartnering After Late Life Widowhood: The Gendered Perspective, The 17th Congress of the International Association of Gerontology, Vancouver, Canada, July 1 – 6. Mitthögskolan
- Boström, Ann-Kristin (2001) *Klassmorfar, en ny medarbetare i den svenska skolan. Delrapport till föreningen "Klassmorfar för Barnen" och Skolverket*. Institutionen för internationell pedagogik vid Stockholms universitet



- Boverket (1994) *Samverkan i lokalsamhället. Erfarenheter från utvecklingsarbetet med samordnad boendeservice*. Boverket Rapport 1994:3
- Boverket (1998a) *Brott, bebyggelse och planering*
- Boverket (1998b) *Vem bestämmer – om medborgarinflytande och kommunal planering*
- Boverket (1999) *Handeln i planeringen*
- Boverket (2000) *Investera i tillgänglighet för framtiden*. Pressmeddelande 2000-09-05
- Boverket (2001a) *Bostadsanpassningsbidragen 2000*
- Boverket (2001b) *Delaktighet för alla. Regeringsuppdrag M2000/2750/Hs*
- Bringéus, Nils-Arvid (1988) Pictures of the Life Cycle. I *Ethnologia Scandinavica* sid. 5–33
- Brogden, Mike (2001) *Geronticide. Killing the Elderly*. Jessica Kingsley Publishers
- Brottsoffermyndigheten (2001) *Ofrid? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsundersökning i Umeå kommun*
- Carrigan, Marylin & Szmigin, Isabelle (1999) The representation of older people in advertisements. I *Journal of Market Research Society*, London, July 1999
- Carrigan, Marylin & Szmigin, Isabelle (2000) Advertising in an ageing society. I *Ageing and Society* 20, 2000 217–233
- Christie, Nils (2001) Det idealiska offret. I Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.) *Det motspänstiga offret*
- Cole, Thomas R. (1992) *The Journey of Life. A Cultural History of Aging in America*. Cambridge University Press
- Council of Europe (1997) *In from the Margins. A contribution to the debate on Culture and Development in Europe*
- Daatland, Sven Olav (1994) Folkemeningen om familjen, de äldre og samfunnet. I *Aldring & Eldre* (1) 7–12
- Daatland, Svein Olav & Solem, Per Erik (2000) *Aldring og samfunn*
- Dahl, Sverre-Åge (2000) *Eldre arbeidstakeres stilling på arbeidsmarkedet*. Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning, Bergen. SNF rapport 4/01
- DIW, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (1999) *Zur langfristigen Bevölkerungsentwicklung in Deutschland – Modellrechnungen bis 2050*. I DIW-Wochenbericht 42/99
- Det seniorpolitiske initiativutvalg (1999) *Seniorene & arbeidsmarkedet*. Arbejdsministeriet i Köpenhamn

- Drucker, Peter (2001) The next society. I *The Economist*. December 3rd 2001
- EU (1999) *Amsterdam Treaty*. DN: IP/99/269
- EU (1999) *Mot ett Europa för alla åldrar. Att främja välfärd och solidaritet mellan generationerna*. Meddelande från kommissionen. Bryssel 21.05.1999 KOM (1999) 221 slutlig
- EU (2000a) Charter of Fundamental Rights of the European Union. I *Official Journal of the European Communities* (2000/C 364/1)
- EU (2000b) *Direktiv om likabehandling i arbetslivet* (2000/78/EG)
- EU (2000c) *Memorandum om livslångt lärande*. Bryssel den 30.10.2000 SEK (2000) 1832
- EU (2001) *Att förverkliga det europeiska området för livslångt lärande*. Meddelande från kommissionen. Bryssel den 21.11.2001 KOM (2001) 678 slutlig
- Flexibla servicelinjer i Göteborg (1999) *Succé för Flexlinjen, en ny IT-baserad "rullande träffpunkt" för seniorer*. Göteborgs stad, Västtrafik, Institutionen för teknik och samhälle vid Lunds universitet, Plan it Sweden AB & Logistikcentrum Väst AB
- FN (1948) *United Nations Universal Declaration of Human Rights*
- FN (1982) *International Plan of Action*. Resolution 37/51
- FN (1991) *United Nations Principles for Older Persons*. Resolution 46/91
- FN (2000a) *Follow-up to the International Year of Older Persons: Second World Assembly on Ageing*. Resolution 54/262
- FN (2000b) *Replacement Migration*. Population Division, United Nations Department of Economic and Social Affairs (DESA)
- Folkbildningsrådet (2001) *Utvecklingen av kommunernas och landstingens bidrag till folkhögskolor och studieförbund*. Dnr:31 u, 2001, 12
- Folkhälsoinstitutet (1998) *Sex i Sverige. Om sexualitet i Sverige 1996*.
- Forum 50+ *Vad hindrar oss från att arbeta längre?*
- Fried, Hédi (2000) *Ett tredje liv – från jordbävning i själen till meningsfull tillvaro*
- Fänge, Agneta (2001) *"Tillgängligheten i min bostad" – ett självskattningsinstrument*. Avdelningen för arbetsterapi, Institutionen för klinisk neurovetenskap, Lunds universitet
- Fölster, Stefan, Larsson, Svante & Lund Josefin (2001) *Avtalspension – dagens ättestupa?* Pensionsforum

- Gaunt, David (1999) Från Brantings soldater till folkhemmets paria. I Levin, Lennart (red.) *Sveriges Pensionärsförbund – kommunistiskt, borgerligt, opolitiskt?*
- Gerontologisk Institut (2000) *Tema: Boligen. Nyhetsbrev nr. 4 fra AeldreSagens Fremtidsstudie*. Köpenhamn. Information på Internet ([www.geroinst.dk](http://www.geroinst.dk))
- Giele, Janet (1998) Innovation in the Typical Life Course. I Giele, Janet Z. & Elder, Glen H. (red.) *Methods in Life Course Research*
- Glesbygdsverket (2001) *Årsrapport 2001*
- Granskningsnämnden (2000) *Svenska TV-nyheter – en spegling av Sverige och vår omvärld?* Granskningsnämndens rapportserie nr 5
- Grimby, Agneta (2001) *Sorg bland äldre*. SPF skriftserie nr. 7
- Gunnarsson, Evy (2000) Kvinnors fattigdom: könsperspektivet i forskningen om socialbidrag och fattigdom. I *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2000:1/2, sid. 57 – 71
- Gustafsson, Hjördis (1999) *Hammarby Sjöstad – tillgänglig för alla? Delstudie 1: Norra Hammarbyhamnen*. Stockholms stad, FoU-rapport 1999:21
- Gustafsson, Hjördis (2001) *Hammarby Sjöstad – tillgänglig för alla? Delstudie 2: Från vision till byggnation 1997–2000*. Stockholms stad, FoU-rapport 2001:4
- Göteborgs Stadsbyggnadskontor (2000) *Tryggare stad – kan man förändra rädslans platser?*
- Health Canada. *National Clearinghouse on Family Violence*. Information på internet ([www.hc-sc.gc.ca/hppb/familyviolence](http://www.hc-sc.gc.ca/hppb/familyviolence))
- Health Canada. *National Framework on Ageing & National Advisory Council on Aging*. Information på internet ([www.hc-sc.gc.ca/seniors-aines](http://www.hc-sc.gc.ca/seniors-aines))
- Herlitz, Ulla (1997) *Bygderörelsen i Sverige*. Rapport nr 11 från Institutet för regionalforskning
- Hjälpmedelsinstitutet & Utbildningsradion (1999) *Möjligheternas trädgård – en trädgård för alla*
- Hjälpmedelsinstitutet & Svensk Byggtjänst (2001) *Bygg ikapp handikapp – att bygga för ökad tillgänglighet och användbarhet för personer med funktionshinder. Kommentarer till Boverkets byggregler*
- Hjälpmedelsinstitutet (2001) *SmartBo och SmartLab*. Information på Internet ([www.hi.se](http://www.hi.se))
- Holmberg, Sören (2000) *Välja parti*

- ICC, International Chamber of Commerce (1997) *ICC International Code of Advertising Practice (1997 Edition)*
- IFJ, International Federation of Journalists (1986) *IFJ Declaration of the Principles on the Conduct of Journalism*
- Institutet för Framtidsstudier (2000) *Tunga trender i den globala utvecklingen. Idéunderlag för utveckling av MISTRAs framtidsstrategi* av Lena Sommestad och Bo Malmberg. Arbetsrapport nr. 2
- Institutet för tillväxtpolitiska studier (2001) *Under- och överutbildning på 2000-talets arbetsmarknad*
- Ilmarinen, Juhani (1999) *Aging workers in the European Union – Status and promotion of work ability, employment*. Finnish Institute of Occupational Health, Ministry of Social Affairs and Health and Ministry of Labour
- IVA, Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien (1999a) *Scenarier för Teknisk Framsyn – Huvudrapport*. Av E. Anders Eriksson och Maria Stenström, FOA Försvarsanalys
- IVA, Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien (1999b) *Teknisk Baksyn – Om svårigheter att förutse framtiden*. Av Lars Olsson
- Iwarsson, Susanne (1997) *Functional Capacity and Physical Environmental Demand – Explorations of Factors Influencing Activity and Health in the Elderly Population*. Doktorsavhandling Lunds universitet
- Iwarsson, Susanne (1999) ENABLER – en metod för att mäta tillgänglighetsproblem i boendet. I *Svensk rehabilitering* 2 (1) sid. 38–39
- Jansson, Tove (1972) *Sommarboken*
- Jeppsson Grassman, Eva (1995) *Third Age Volunteering in Sweden*. Sköndalsinstitutet
- Johansson, Göran (1998) *Det lilla extra. Om frivilligcentralen i Tyresö*. Sköndalsinstitutets skriftserie nr. 11
- Jonsson, Hans (1999) Pensioneringsprocessen – ett forskningsprojekt fokuserat på pensioneringen som en aktivitetsförändring. I *Vård* nr 2 1999
- Jonsson, Hans (2000) *Anticipating, Experiencing and Valuing the Transition from Worker to Retiree – A Longitudinal Study of retirement as an Occupational Transition*. Doktorsavhandling vid Karolinska institutet i Stockholm
- Joseph Rowntree Foundation (2001) *Life after 50. Issues for policy and research*

- Juklestad, Olaug (2001) *Elderly at Risk. Developing Elderly Protective Services in Norway*. Kompetansesenter for voldsofferarbeid. Høgskolen i Oslo (www.hio.no/vos)
- Jönsson, Håkan (2001) *Det moderna åldrandet. Pensionärsorganisationernas bilder av äldre 1941–1995*. Doktorsavhandling vid Lunds universitet
- Karlsson, Lars-Erik (2001) *Hemservice för seniorer (80+) i Örebro. Utvärdering och marknadsundersökning*. Svenska Kommunal- arbetareförbundet
- Kirk, Henning (1994) *Da alderen blev en diagnose. Konstruktion af kategorin "alderdom" i 1800-tallets lægelitteratur*. Köpenhamn
- Konsumenternas Försäkringsbyrå (2001) *Pensionsorden*
- Landstingsförbundet (2000) *Kan hela Sverige leva? Tre scenarier för länens befolkningsutveckling till 2030*
- Laslett, Peter (1989) *A Fresh Map of Life. The Emergence of the Third Age*. George Weidenfeld and Nicolson Ltd
- Laslett, Peter & Fishkin, James S. (1992) *Justice between Age Groups and Generations*. Yale University Press
- LBL, Landelijk Bureau Leeftijdsdiscriminatie (1999) *Images and age*. Utrecht (www.leeftijd.nl)
- Lindén, Anna-Lisa (1994) *Framtidens pensionärer och deras boendepaner*. Skrifter från sociologiska institutionen vid Lunds universitet nr. 13
- LO (2000) *Personalutbildning 2000*. Rapport från LO:s löne- och välfärdsenhet
- LO (2001) *Att åldras på arbetsmarknaden – politik för ett helt arbetsliv*. Rapport från LO:s välfärdsprojekt
- Lo-Johansson, Ivar (1949) *Ålderdom*
- Lunde, Åsmund (2000) *Voksne i Arbeid – fra avvikling til utvikling*. Tiden Norsk Forlag AS
- Lyng, Kolbein (1999) *Oppfattninger av eldre arbeidstakers yrkeskompetense og omstillingsevne*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA rapport 19/00
- Länsrätten i Örebro (2001) *Dom i mål nr 966-00*.
- MacManus, Susan A. (1996) *Young versus Old. Generational Combat in the 21st Century*. Westview Press
- Marklund, Staffan & Toomingas, Allan (2000) *Åldersskillnader i arbete, arbetsliv och ohälsa*. *Arbetsliv och Hälsa* kap. 10. Arbetarskyddsstyrelsen och Arbetslivsinstitutet.
- Mazzarella, Merete (2001) *Då svänger sig sommaren kring sin axel. Om konsten att bli gammal*

- Metallgruppen (1999) *Äldre arbetskraft*
- Moschis, George P. (1996) *Gerontographics – life-stage segmentation for marketing strategy development*. Quorum Books
- Mossberg Sand, Ann-Britt (2000) *Ansvar, kärlek och försörjning – om anställda anhängvårdare i Sverige*. Doktorsavhandling vid Göteborgs universitet
- Nasjonellt krafttak för seniorpolitikk i arbeidslivet  
(www.seniorpolitikk.no)
- Newman, Sally, Ward, Christopher R., Smith, Thomas B. & Wilson, Janet O. (1997) *Intergenerational Programs: Past, Present, and Future*. Taylor & Francis
- Nilsson, Lena C. (1999) *Individualiseringsvärderingar och existentiell ångest på dagens arbetsmarknad*. Teologiska institutionen vid Uppsala universitet
- Nilsson, Sven (1999) *Kulturens vägar – kultur och kulturpolitik i Sverige*
- NIZW, International Centre of the Netherlands Institute of Care and Welfare (1999) *Senior Citizens in the Netherlands*  
(www.nizw.nl)
- NORDICOM, Nordiskt informationscenter för medie- och kommunikationsforskning (2001) *Sveriges mediebarometer 2000*
- Nordiska Ministerrådet (2000) *Framtidens boformer för äldre. Perspektiver og eksempler fra de nordiska land*
- Nordmark, Mikael (1999) *Unemployment, employment commitment and wellbeing*. Umeå universitet
- Nordrup, Ebba (1998) *Frivilligcentralen – den svenska modellen*. Stiftelsen Cesam
- NUTEK (1998) *Fastnar ungdomar i låglönefällan? Vinner medelålders på utbildning?*
- Odén, Birgitta (1985) *De äldre i samhället – förr*. Arbetsrapport 22 från projektet Äldre i samhället – förr, nu och i framtiden
- Odén, Birgitta (1993) Tidsperspektivet. I Odén, Birgitta, Svanborg, Alvar & Tornstam, Lars *Att åldras i Sverige*
- OECD (1998) *Maintaining Prosperity on an Ageing Society*
- OECD (2000) *Reforms for an Ageing Society*
- OECD (2001) *Ageing and transport: Mobility Needs and Safety*
- Olesen, Ann (1999) *Tredje ålderns hus – en spansk boendemiljösbetydelse för kvinnors livsprojekt*. Doktorsavhandling vid Stockholms universitet
- Olsson, Hans & Nordén Carl J. (2000) *Befolkningsutvecklingen och den framtida välfärden – de demografiska förändringarnas in-*

- verkan på de offentliga utgifterna och deras finansiering*. En rapport på uppdrag av TCO från Konjunkturinstitutet och Riksförsäkringsverket
- Olson, Hans-Erik (2002a) artikel i Ystads Allehanda 2002-01-22
- Olson, Hans-Erik (2002b) manus till kommande artikel i *Fria Tider* om allaktivitetshus m.m.
- Oslo kommune. *Vern for eldre*. Information på Internet (www.oslo.kommune.no)
- Oxley, Philip R. & Ståhl, Agneta (2001) *Taxis for All. Final Report January 2001 for Directorate General for Transport, Commission of the European Community*
- Park, Denise C. & Schwarz, Norbert (2000) *Cognitive Aging. A primer*. Psychological Press
- Petterson, Thorleif & Geyer, Karl (1992) *Värdoförändringar i Sverige*
- PIU, Performance and Innovation Unit (2000) *Winning the Generation Game*. Cabinet Office, London
- Powell, Douglas (1998) *Nine Myths of Aging. Maximizing the Quality of Later Life*. W.H. Freeman & Co.
- Putnam, Robert (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Simon & Schuster
- Putnam, Robert (2000) *Bowling Alone*. Simon & Schuster
- Rasmusson, Ludvig (1996) *Tjusexton – essäer om Sverige i framtiden*
- Reneland, Mats (1998) *Pensionärers avstånd till service. GIS-projektet Tillgänglighet i svenska städer 1980 och 1995*. Chalmers Tekniska Högskola, Stads- och trafikplanering, Rapport 1998:7
- Reneland, Mats (2000) *I den uthålliga staden går och cyklar man. Sammanfattning av GIS-projektet Tillgänglighet i svenska städer 1980 och 1995*. Chalmers Tekniska Högskola, Tema Stads & Trafik, Rapport 2000:2
- Riksförsäkringsverket (2000) *Socialförsäkringsboken 2000*
- Riksförsäkringsverket (2001a) *Vad får oss att arbeta fram till 65?* RFV Analyserar 2001:4
- Riksförsäkringsverket (2001b) *Flexibel pensionsålder*. RFV Analyserar 2001:7
- Riksförsäkringsverket (2001c) *Arbetsgivarnas attityder till äldre yrkesverksamma*. RFV Analyserar 2001:9
- Riksförsäkringsverket (2001d) *Delpensionärer – vilka är de*. RFV redovisar 2001:3
- Riksförsäkringsverket (2002) *Äldres utträde ur arbetskraften*. RFV Analyserar 2002:3

- Ronström, Owe (1998) *Pigga pensionärer och populärkultur*
- Rothstein, Bo & Kumlin, Staffan (2001) Demokrati, socialt kapital och förtroende. I Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.) *Land, du välsignade?* SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Räddningsverket (2001) *Dödsbränder 2000*
- SABO (2000) *Framtidens äldreboende. En undersökning av trender och värderingar hos morgondagens pensionärer*
- SABO (2001a) *Äldres boende – en fråga i tiden. Förstudie med förslag till utvecklingsprojekt*
- SABO (2001b) *Äldres boende – en lägesrapport från SABOs utvecklingsprojekt om äldres boende i hyresrätt*
- SACO (2000) *Åldrehinder i kollektivavtalen*
- SCB (1999) *Allmänna valen år 1998*
- SCB (2000a) *Sveriges befolkning 2000–2050 – befolkningsprognos från SCB*
- SCB (2000b) *Äldres levnadsförhållanden 1980–1998*
- SCB (2000c) *Kommunernas finanser 1998*
- SCB (2001a) *Befolkningskriser från 1700-talet till idag. I Valfärdsbulletinen nr. 4 2001*
- SCB (2001b) *Bostads- och hyresundersökningen 1999. Statistiska Meddelanden BO 31 SM 0101*
- SCB (2001c) *Utbildning. Personer 16–84 år* (Tabeller på SCB:s hemsida [www.scb.se](http://www.scb.se) under rubriken *Levnadsförhållanden*)
- SCB (2001d) *Kursdeltagande under senaste året. Personer 16–74 år* (Tabell på SCB:s hemsida [www.scb.se](http://www.scb.se) under rubriken *Levnadsförhållanden*)
- SCB (2001e) *Sveriges befolkning 2001–2050 – reviderad befolkningsprognos från SCB*
- SCB (2001f) *Sveriges statistiska databaser. Arbetsmarknadsundersökningar* ([www.scb.se](http://www.scb.se))
- SCB (2001g) *Sveriges statistiska databaser. Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik* ([www.scb.se](http://www.scb.se))
- SCB (2001h) *Sveriges statistiska databaser. Personalutbildningsstatistik* ([www.scb.se](http://www.scb.se))
- SCB (2002) *Livslängd, hälsa och sysselsättning. Utvecklingen för kohorter födda 1930, 1935, 1940, 1945, 1950 och 1955. Demografiska rapporter 2002:3*
- Sekretariatet för framtidsstudier (1987) *Formbar framtid*. Huvudredaktör Cecilia Wadensjö. Utgiven i samverkan med Utbildningsradion



- SIKA, Statens Institutet för Kommunikationsanalys (2000) *Vägrafikskador*. SIKA Statistik 2000:7
- Skolverket (2000) *Det livslånga och livsvida lärandet*
- Socialstyrelsen (1998) *Åldrehushåll under socialbidragsnormen*. Äldreuppdraget 1998:3
- Socialstyrelsen (2000a) *Bo hemma på äldre da'r*. Äldreuppdraget 2000:11
- Socialstyrelsen (2000b) *Pensionärsråd i Sverige och Norden*. Äldreuppdraget 2000:6
- Socialstyrelsen (2001a) *Folkhälsorapport 2001*
- Socialstyrelsen (2001b) *Nationell handlingsplan för äldrepolitiken. Lägesrapport 2001*
- Socialstyrelsen (2001c) *Äldre – vård och omsorg år 2000. Statistik – Socialtjänst 2001:3*
- Solem, Per-Erik (2001) *For gammel? – kunskapsstatus om aldring arbeid og pensjonering*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA rapport 4/01
- Sommestad, Lena (1999) *Framtidstron – en livsfråge? I Framtider 3/99*
- Statens Folkhälsoinstitut (2000) *Folkhälsa i framtiden. Föredrag av generaldirektör Gunnar Ågren 2000-02-15*
- Statens Folkhälsoinstitut (2001) *Folkhälsoarbete bland äldre – hur har hälsofrämjande och sjukdomsförebyggande arbete bland äldre fortlöpt?* Rapport 2001:38
- Statens Kulturråd (1997) *Kulturpolitik i praktiken*
- Statens Kulturråd (1999) *Bibliotekens särskilda tjänster – kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade*. Rapport 1999:2
- Statens Kulturråd (2001) *Kulturbarometern 2000*
- Statens Kulturråd (2002) *Den kulturella välfärden. Elitens privilegium eller möjlighet för alla?* (under utgivning)
- Stattin, Mikael (1998) *Yrke, yrkesförändringar och utslagning från arbetsmarknaden – en studie av relationen mellan förtidspension och arbetsmarkandsförändringar*. Umeå universitet
- Ståhl, Agneta (1997) *Äldres och funktionshindrades behov i trafiken*. University of Lund, Department of Traffic Planning and Engineering. Bulletin 148
- Sutorius, Ulrika (1998) *Pensionärspartier i Sverige*. Resursförvaltningen för skola och socialtjänst, Forsknings- och utvecklingsenheten, Stockholms stad. Rapport nr. 6 från forskningsprogrammet Åldrandets kultur

- Svedala Kommun (2000) *Slutrapport från programgruppen för ett framtida äldreboende i Bara*
- Svenska Journalistförbundet & Tidningsutgivarna *Pressetiska regler*. Tillgängliga bl.a. genom Pressombudsmannen och Pressens Opinionsnämnd (www.po-pon.org)
- Svenska Kommunalarbetsförbundet (2001) *80+ Seniorservice. Subventionerad hemtjänst för seniorer* av Andersson, Rolf och Hatlevoll, Tor
- Svenska Kommunförbundet (1998) *Liv till åren – om hälsofrämjande och sjukdomsförebyggande insatser för äldre*. I samarbete med Folkhälsoinstitutet. Skrifter från Svenska Kommunförbundets Äldreberedning nr. 2
- Svenska Kommunförbundet (1999a) *Kommunala förtroendeuppdrag 1999*
- Svenska Kommunförbundet (1999b) *Prisnedsättning av tjänster. Kartläggning och analys*. Skrifter från Svenska Kommunförbundets Äldreberedning nr 4.
- Svenska Kommunförbundet (1999c) *Välfärd i samverkan – om kommunerna och frivilligsektorn*
- Svenska Kommunförbundet (2000a) *Etniskt äldreboende och Seniorbostäder. En kartläggning*
- Svenska Kommunförbundet (2000b) *Frivilligarbetets kön*. En översikt av Agneta Stark och Robert Hamrén
- Svenska Kommunförbundet (2000c) *Med örat mot bredbandet. Kan e-demokrati stärka medborgardialogen?*
- Svenska Kommunförbundet (2001) *Krafter i samspel. Om lokal kultur- och fritidspolitik – erfarenheter och slutsatser*
- Sveriges Byggindustrier (2000) *Byggande och boende i en ny tid. Vändpunkt 2000*
- von Sydow, Tullia (1999) *Vilja växa vidare. Inför den tredje åldern*
- Thorsen, Kirsten (1996) *Kjønn, livsløp og alderdomm*. Norsk gerontologisk institutt
- Tornstam, Lars (1998) *Åldrandets socialpsykologi*. Sjätte upplagan
- Torstensson, Marie (1998) *Mäta trygghet bra mätt vid problemorienterat arbete*. I *Polistidningen* nr. 6 1998
- Trafikskadenämnden (2002) *Cirkulär nr 1-2002*
- Tréguer, Jean-Paul (1998) *18 Golden Rules to Convince the Seniors. How to profit from the Senior Boom*. Paris
- Tudor-Sandahl, Patricia (1999) *Den tredje åldern*
- UNESCO (2001) *Intergenerational Programmes: Public Policy and Research Implications. An International Perspective*

- Uppsala kommun (2001) *Bilder av samverkan – mellan Uppsala kommun och frivilligorganisationer*
- Wadensjö, Eskil & Sjöberg, Gabriella (2000) *Arbetslinjen för äldre i praktiken – en studie för Riksdagens revisorer*. Institutet för social forskning vid Stockholms universitet
- Wallace, Paul (1999) *Agequake. Riding the Demographic Roller-coaster Shaking Business, Finance and Our World*. Nicholas Brealey Publishing
- Wetterberg, Gunnar (2000) *Vad varje femtioåring bör veta om framtiden*. Pensionsforum
- WHO (1999) *Att åldras – slå hål på myterna*. Svensk utgåva: Folkhälsoinstitutet
- WHO (2000) *A Life Course Approach to Health*
- WHO (2001) *Health and Ageing. A Discussion Paper*
- WHO Europe (1999) *Hälsa 21 – hälsa för alla på 2000-talet*. Svensk utgåva: Socialdepartementet, Folkhälsoinstitutet, Socialstyrelsen och Nationella Folkhälsokommittén
- Wikman, Anders (2000) *Arbetsmarknadens utveckling i Sverige. Arbete och Hälsa*, kap. 2. Arbetarskyddsstyrelsen och Arbetslivsinstitutet
- Wikström, Per-Olof, Torstensson, Marie & Dolmén, Lars (1997) *Lokala problem, brott och trygghet i Stockholms län. 1996 års trygghetsmätning*. Rapport 1997:4 från Problemgruppen, Solna: Polishögskolan, Forskningsenheten
- Vincent, John A. (1999) *Politics, power and old age*. Open University Press
- VTI, Väg- och transportforskningsinstitutet (2000a) *Aktörer på äldrebilförararenan*. VTI rapport 460
- VTI, Väg- och transportforskningsinstitutet (2000b) *Om bilkörning på äldre dar*. VTI notat 83-2000
- Vägverket (2001a) *Preliminär slutrapport över färdtjänstens tillstånd och utveckling samt behov av tillsynsmyndighet*
- Vägverket (2001b) *STRADA – Nationellt informationssystem om skador och olyckor inom vägtransportssystemet. Årsrapport 2001 – statusrapport 2001-06*
- Vägverket (2001c) *Utvärdering av handikappolitiken inom transportområdet*. Publikation 2001:125
- Världskommissionen för kultur och utveckling (1996) *Vår skapande mångfald*. Distribution: Statens Kulturråd
- Ågren, Margareta (1999) *...en dag i taget. En rapport om livet vid 92 års ålder*. Institutet för gerontologi i Jönköping, rapport nr. 75

- Åhlund, Owe (2001) *Åldrande och boende – trygghet, delaktighet och valfrihet i framtidens lokalsamhälle*. Institutionen för byggnads-funktionslära, Lunds universitet
- Åldersprogrammet 1998–2002 *Erfarenheter är ett nationellt kapital*. (www.ikaohjelma.net)
- Äldrecentrum (2001) *Äldres hälsa och välbefinnande – en utmaning för folkhälsoarbetet*. Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum
- Öberg, Peter & Tornstam, Lars (1999) Body images among men and women of different ages. I *Ageing and Society*, 19, 1999, 629–644
- Öberg, Peter & Tornstam, Lars (2001) Youthfulness and Fitness – Identity Ideals for All Ages. I *Journal of Ageing and Identity*, Vol 6, No 1, 2001
- Öberg, Peter (2002) Livslopp i förändring. I Andersson, Lars (red.) *Socialgerontologi*
- Östlund, Britt (1999) *Tekniska möjligheter & sociala begränsningar – om äldre människors väg in i IT-samhället*. Hjälpmedelsinstitutet

# Kommittédirektiv



Parlamentarisk äldreberedning med uppdrag att skapa förutsättningar för en långsiktig utveckling av äldrepolitiken      Dir.  
1998:109

---

Beslut vid regeringssammanträde den 22 december 1998.

## Sammanfattning av uppdraget

En parlamentarisk beredning tillkallas med uppgift att skapa förutsättningar för en långsiktig utveckling av äldrepolitiken. Beredningens analyser och förslag skall utformas utifrån förhållanden i samhället som berör äldres situation under perioden fr.o.m. år 2005 och de därpå närmast följande åren. Utgångspunkterna för arbetet skall vara

- de förändrade krav som ställs på samhället när såväl antalet som
- andelen äldre i befolkningen ökar,
- de insatser som samhället kan vidta för att underlätta för de äldre
- att leva ett aktivt liv och ha inflytande i samhället och över sin vardag,
- förutsättningarna för människor i Sverige att åldras i trygghet och
- med bibehållet oberoende,
- samhällets insatser för att främja att äldre bemöts med respekt,
- möjligheterna för äldre att få tillgång till god vård och omsorg.

Beredningen skall i sitt arbete utgå ifrån ett genderperspektiv, dvs. i tillämpliga delar belysa skillnader mellan mäns och kvinnors förutsättningar och villkor. Vidare skall beredningen beakta det ökande antalet äldre med utländsk bakgrund och de konsekvenser detta kan medföra.

Det är angeläget att beredningen särskilt beaktar behov av åtgärder som innebär att äldres resurser i form av erfarenheter, kom-

petens och kunskaper i högre utsträckning tas till vara inom olika samhällssektorer.

Frågor som rör service, vård och omsorg är angelägna att belysa. Dessa områden har dock behandlats av ett flertal utredningar under senare år. Beredningen bör därför ge stort utrymme åt att belysa andra frågeställningar av betydelse för äldre personers villkor i samhället.

Beredningens förslag skall bidra till måluppfyllelsen med avseende på de av riksdagen fastställda nationella målen för äldrepolitiken. Om så erfordras skall beredningen föreslå nya mål.

Beredningen skall redovisa resultatet av sitt arbete till regeringen senast den 1 maj 2003.

## **Inledning**

Välfärdspolitikens mål är att ge alla människor förutsättningar att leva ett gott liv. Ett gemensamt ansvar för de äldre är en av grundstenarna i den generella välfärdspolitik. En anpassning av samhället till de äldres behov och förutsättningar minskar i många fall behovet av särlösningar.

Samhällets insatser kan beskrivas utifrån två perspektiv. Det första syftar till att ge de äldre förutsättningar att leva ett självständigt liv med hög livskvalitet och det andra syftar till att ge äldre personer service, vård och omsorg om behov av detta föreligger.

Regeringen överlämnade den 14 april 1998 Nationell handlingsplan för äldrepolitiken (prop. 1997/98:113) till riksdagen. Riksdagen antog i allt väsentligt regeringens förslag den 8 juni 1998 (bet. 1997/98:SoU24, rskr. 1997/98:307).

I propositionen redovisar regeringen sin syn på hur arbetet med att utveckla äldrepolitiken bör bedrivas. Det är bl.a. viktigt att arbetet sker i bred politisk enighet så att politisk stabilitet och förankring av förslag kan åstadkommas.

Riksdagens beslut innebär att nationella mål fastställts för äldrepolitiken. Dessa innebär att äldre skall

- kunna leva ett aktivt liv och ha inflytande i samhället och över sin vardag,
- kunna åldras i trygghet och med bibehållet oberoende,
- bemötas med respekt,
- ha tillgång till vård och omsorg.

De nationella målen för äldrepolitiken omfattar de flesta samhällsområden. För att uppnå målen krävs insatser inte bara av staten, landstingen och kommunerna, utan även av arbetsmarknadens parter, av föreningsliv, trossamfund, andra sammanslutningar och av enskilda människor.

### *Avgränsning mot Äldreprojektet*

Regeringen beslutade den 18 december 1997 om Äldreprojektet (S97/8951/H) med uppgift att utarbeta och följa upp ett Nationellt handlingsprogram för äldrepolitiken. Äldreprojektet pågår under perioden 1998-2000. Äldreprojektets första uppgift var att utarbeta ett Nationellt handlingsprogram i syfte att fastställa mål för äldrepolitiken och att ange förslag till åtgärder på kort sikt. Detta arbete är nu avslutat. Framöver skall Äldreprojektet svara för den löpande samordningen av handlingsplanens aktiviteter och åtgärder. Arbetet skall ha en bred förankring och ske i nära samarbete och samråd med berörda parter. Det Nationella Äldrerådet, med företrädare för de fem rikstäckande pensionärsorganisationerna, är en av flera referensgrupper till projektet.

### **Bakgrund**

I det följande redogörs kort för några områden som är av betydelse för såväl de äldres situation i samhället som för äldrepolitiken.

### *Demografi*

Åldersstrukturen för Sveriges befolkning har förändrats betydligt under de senaste femtio åren. Såväl antalet som andelen äldre har ökat. År 1950 var cirka 10 % av befolkningen 65 år och äldre och ungefär 1,5 % 80 år och äldre. År 1997 uppgick antalet personer 65 år och äldre till cirka 1,5 miljoner, vilket motsvarar 17,4 % av befolkningen. Antalet personer 80 år och äldre uppgick samma år till cirka 430 000 personer vilket motsvarar ungefär 5 % av befolkningen. Enligt Statistiska Centralbyråns senaste befolkningsprognos kommer antalet personer i gruppen 65 år och äldre att vara relativt konstant de närmaste fem åren för att därefter sakta börja öka. Under 2010-talet väntas ökningen bli betydande. Under de

närmaste tio åren kommer antalet personer som är 80 år och äldre att öka med drygt 15 %. Därefter kommer ökningen att bli betydligt kraftigare. År 2020 kommer Sverige enligt prognosen att ha drygt 2 miljoner invånare över 65 år, vilket utgör drygt 22 % av befolkningen. Vid samma tidpunkt kommer även antalet äldre över 80 år att ha ökat och uppgå till knappt 525 000 personer eller nära 6 % av befolkningen.

Omfattande förändringar av befolkningens åldersstruktur får effekter på de flesta områden inom samhällslivet: familj och sociala relationer, arbetsmarknad och näringsliv, sparande och kapitalbildning, pensioner samt service, vård och omsorg etc. Dessa effekter innebär bl.a. att andra krav kommer att ställas på samhället. Samtidigt är det viktigt att samhället tar till vara den resurs som de äldre utgör.

De äldre utgör ingen homogen grupp. Gruppen 65 år och äldre omfattar drygt två generationer, där varje generation är präglad av sina levnadsvillkor, hur samhället sett ut under olika tidsperioder och med individuella förväntningar på åldrandet. De individuella skillnaderna som finns i alla åldersgrupper är mycket större mellan olika grupper äldre än vad som är fallet i övriga åldersgrupper. Under perioden 2006–2016 kommer en stor grupp av personer födda på 1940-talet att gå i ålderspension. De äldsta ålderspensionärerna kommer vid samma tidpunkt att vara födda på 1910- och 1920-talet.

Ålder är den enskilda faktor som visat sig ha störst betydelse för behovet av omsorg och vård. Förutom ålder så har andra faktorer som civilstånd, om en person är ensamboende eller sammanboende samt hälsa och funktionsförmåga betydelse.

Befolkningsstruktur och befolkningsutveckling varierar mycket mellan olika kommuner i landet.

### *Demokrati- och inflytandefrågor samt informationsteknologi*

Många äldre är aktiva i det politiska livet. I beslutande församlingar är dock pensionärerna underrepresenterade i förhållande till sin andel av befolkningen.

I Bemötandeutredningens slutbetänkande (SOU 1997:170) redovisas behov av att utveckla enskildas och anhörigas ställning inom service, vård och omsorg. Utredningen anför också att samhällets äldreomsorg måste utveckla ett mycket mer individuellt för-



hållningssätt där individen sätts i centrum och de äldre inte behandlas som ett kollektiv.

Ett område som utvecklats mycket kraftigt under de senaste 10–15 åren är informationsteknologin. De äldre har hittills haft begränsade möjligheter att tillgodogöra sig informationsteknologin.

### *Ekonomiska förhållanden*

De äldre har under de senaste åren som grupp betraktat haft en mer gynnsam ekonomisk utveckling än gruppen förvärvsarbetande. Den främsta orsaken till detta är det ökande antalet ATP-pensionärer. Spridningen inom pensionärsgruppen är emellertid betydande och enskilda pensionärer har därför haft en väsentligt sämre utveckling än genomsnittet.

Riksdagen har under våren 1998 beslutat om det framtida pensionsystemet (prop. 1997/98:151, bet. 1997/98:SfU:13, rskr. 1997/98:315) vilket kommer att påverka pensionerna för i första hand personer födda 1938 och senare.

### *Arbete, fritid och kultur*

Under 1900-talet har andelen äldre förvärvsarbetande minskat kraftigt. År 1997 var 12 % av männen och 3 % av kvinnorna i åldersgruppen 65–74 år yrkesverksamma. Samma år förvärvsarbetade 39 % av männen och 28 % av kvinnorna året innan de fyllde 65 år. De allra flesta lämnar alltså arbetslivet i förtid. Det finns flera orsaker till den ökande förtida avgången från arbetslivet. Exempel kan vara påverkan från omgivningen att lämna sin anställning för att yngre skall kunna få arbete eller behålla det arbete de har, brist på arbete, att man tycker att man gjort sitt och vill utnyttja de möjligheter som finns att sluta i förtid eller utslitning genom ett alltför påfrestande arbete.

De flesta äldre är aktiva högt upp i åldrarna och utbildar sig, deltar i föreningslivet och reser. Den äldre befolkningen, framför allt de äldre kvinnorna, bär upp en stor del av kulturlivet.

### *Hälsa*

Den förväntade medellivslängden för en nyfödd flicka var år 1997 81,8 år och för en nyfödd pojke 76,6 år. Till skillnad från tidigare ökar nu männens medellivslängd snabbare än kvinnornas.

En stor majoritet av de äldre har idag god hälsa och många behåller den högt upp i åldrarna. Resultatet av Statistiska Centralbyråns undersökningar av levnadsförhållanden (ULF) visar att det förväntade antalet levnadsår med svår ohälsa minskat något för både män och kvinnor under de senaste tjugo åren. Dock har det samtidigt skett en minskning av antalet levnadsår med full hälsa. Den ökade medellivslängden under perioden har inneburit fler levnadsår med lätt ohälsa.

Folkhälsorapporten 1997 (Socialstyrelsens rapport 1997:18) visar genomgående på stora skillnader i hälsa mellan olika socioekonomiska grupper. Detta gäller såväl i fråga om olika faktorer avseende ohälsa, som för hälsa, sjuklighet och dödlighet. Dessa skillnader finns från spädbarnsåldern till sena ålderdomen.

Hjärt- och kärlsjukdomar, psykiska sjukdomar och demenssjukdomar är de vanligaste sjukdomarna bland äldre. Syn- och hörselproblem samt inskränkningar i rörligheten blir också vanligare med stigande ålder.

### *Närstående och sociala relationer*

Familjenätverket kring äldre har stärkts under 1900-talet. I början av 1900-talet var relativt sett färre äldre gifta och betydligt fler i befolkningen förblev ogifta. Idag har betydligt fler äldre än tidigare barn och syskon som fortfarande är i livet. Av de nyblivna pensionärerna har 15–20 % minst en av föräldrarna kvar i livet.

Den ökade medellivslängden medför att tre-, fyr- och t.o.m. femgenerationsfamiljer blir allt vanligare. De nya generationerna ålderspensionärer kommer också att delvis få ett annorlunda familjenätverk till följd av de nya familjemönstren med ett ökat antal livspartners.

Infödda svenskar bor vanligen inte så långt från sin uppväxtort. Detsamma gäller de äldre. De flesta äldre bor kvar på den ort där de bodde vid pensioneringen. Äldre flyttar relativt sällan och de flesta flyttningar sker inom kommunen.

### *Boende och service*

Folk- och bostadsräkningen år 1990 visar att de äldres boendeförhållanden inte längre i något väsentligt avseende avviker från befolkningens i stort. Mycket få var trångbodda och endast 3 % saknade dusch eller bad. Det förekommer dock att boendestandarden är bristfällig i andra avseenden t.ex. beträffande tillgängligheten inom bostaden och i närmiljön. Av de äldre bodde en fjärdedel en eller flera trappor upp i sitt hus utan hiss och åtta av tio kunde inte nå sin bostad med rullstol utan hjälp. Faktorer som har stor betydelse för äldres möjligheter att bo kvar i den egna bostaden är t.ex. utformning av badrummet, möjlighet att använda tvättstugan och förekomst av trappsteg för att nå hissen.

Tillgång till bostäder som är bra och "äldrevänliga" vad gäller standard och tillgänglighet är en förutsättning för att kvarboendeprincipen skall kunna fungera. Kvarboendeprincipen innebär att den äldre skall kunna välja att bo kvar i sin bostad så länge han eller hon vill även vid omfattande behov av vård och omsorg. Den förbättrade bostadsstandard för äldre är en viktig förklaring till att 92 % av de äldre över 65 år bor i ordinärt boende.

Under 1980- och 1990-talen har tillgången till offentlig och kommersiell service förändrats väsentligt. Lokala affärer har ersatts av stormarknader belägna utanför centrumkärnan, Försäkringskassan har centraliserat sina kontor, bankkontor har lagts ned och delvis ersatts av telefonbanker, antalet postkontor och apotek har minskat osv. Dessa förändringar påverkar inte de äldre så mycket så länge de är rörliga och har tillgång till bil eller allmänna kommunikationer. Om rörelseförmågan eller andra funktioner försämras kan emellertid de äldres möjligheter att ta del av olika typer av service komma att påverkas till följd av dessa förändringar.

### *Tillgänglighet*

För äldre är frågan om tillgänglighet i vid bemärkelse mycket viktig. Det gäller såväl fysisk tillgänglighet till byggnader, lokaler och allmänna kommunikationer, som tillgänglighet till information och dokumentation av olika slag. För de äldre är det också angeläget att deras förutsättningar beaktas när miljöer och verksamheter utformas. Som exempel kan nämnas trafikmiljöer samt ljus- och ljudarrangemang i offentliga och kommersiella miljöer.

### *Service, vård och omsorg*

Undersökningar visar att de flesta äldre vill bo kvar i sitt eget hem så länge som möjligt. Kvarboendepincipen har varit ledstjärnan för samhällets service, vård och omsorg under de senaste decennierna.

Andelen äldre med hemtjänst har minskat under de senaste decennierna, medan de som får hjälp erhåller hjälp i större omfattning. Andelen äldre som bor i särskilda boendeformer har inte förändrats under de senaste åren. Socialstyrelsen m.fl. har dock redovisat att behoven av vård och omsorg ökat hos de boende under 1990-talet i samband med Ädelreformen och omstrukturen av landstingens hälso- och sjukvård.

Personer 65 år och äldre tar i anspråk omkring 40 % av landstingens totala sjukvårdsresurser. Socialstyrelsens patientregister visar att 60 % av alla kvinnors vårddagar på sjukhus avsåg kvinnor över 65 år och 42 % avsåg kvinnor över 75 år. För männen var motsvarande andel 54 respektive 31 %.

I ett delbetänkande, Behov och resurser i vården (SOU 1996:163), från Kommittén om hälso- och sjukvårdens finansiering och organisation (HSU 2000) redovisas analyser och bedömningar av de krav på resurser som framför allt den demografiska utvecklingen i kombination med medicinteknisk utveckling kan komma att ställa på hälso- och sjukvården, inklusive äldreomsorgen, fram till år 2010.

### **Uppdraget**

En parlamentarisk beredning tillkallas med uppgift att skapa förutsättningar för en långsiktig utveckling av äldrepolitiken. Beredningens analyser och förslag skall utformas utifrån förhållanden i samhället som berör äldres situation under perioden fr.o.m. år 2005 och de därpå närmast följande åren. Utgångspunkterna för arbetet skall vara

- de förändrade krav som ställs på samhället när såväl antalet som
- andelen äldre i befolkningen ökar,
- de insatser som samhället kan vidta för att underlätta för de äldre
- att leva ett aktivt liv och ha inflytande i samhället och över sin vardag,

- förutsättningarna för människor i Sverige att åldras i trygghet och
- med bibehållet oberoende,
- samhällets insatser för att främja att äldre bemöts med respekt,
- möjligheterna för äldre att få tillgång till god vård och omsorg.

Beredningen skall i sitt arbete utgå ifrån ett genderperspektiv, dvs. i tillämpliga delar belysa skillnader mellan mäns och kvinnors förutsättningar och villkor. Vidare skall beredningen beakta det ökande antalet äldre med utländsk bakgrund och de konsekvenser detta kan medföra.

Det är angeläget att beredningen särskilt beaktar behov av åtgärder som innebär att äldres resurser i form av erfarenheter, kompetens och kunskaper i högre utsträckning tas till vara inom olika samhällssektorer.

Frågor som rör service, vård och omsorg är angelägna att belysa. Dessa områden har dock behandlats av ett flertal utredningar under senare år. Beredningen bör därför ge stort utrymme åt att belysa andra frågeställningar av betydelse för äldre personers villkor i samhället.

Beredningens förslag skall bidra till måluppfyllelsen med avseende på de av riksdagen fastställda nationella målen för äldrepolitiken. Om så erfordras skall beredningen föreslå nya mål.

Viktiga områden som bör beaktas i beredningens arbete är bl.a.

- äldres inflytande och delaktighet i beslutsprocesser,
- tillgänglighet i samhället för äldre med funktionshinder,
- utveckling av IT-hjälpmiddel för äldre i hemmiljö samt inom vård och omsorg,
- kvalitet inom vård och omsorg,
- anhörigas roll i vård och omsorg,
- sociala kontakter och umgänge över generationsgränser,
- äldres delaktighet i arbetslivet och möjlighet att fortsätta ett aktivt yrkesliv efter uppnådd pensionsålder,
- äldres möjligheter att delta i eller ta del av kulturlivet.

Äldreberedningens arbete bör bedrivas på ett sådant sätt att det ger influenser till en bredare diskussion i hela samhället om äldrepolitikens roll, möjligheter och begränsningar. FN:s äldreår 1999, som har huvudtemat "Ett samhälle för alla åldrar", innebär ytter-

ligare en möjlighet att uppmärksamma äldre frågor i ett brett perspektiv, såväl nationellt som internationellt. Beredningen kan bidra med såväl kunskap och information om äldre och äldres levnadsvillkor som ta till vara kunskap och erfarenheter som erhålls under FN:s äldreår.

Äldreprojektet, som tillsatts av regeringen, (protokoll nr 59 vid regeringssammanträdet den 18 december 1997, S97/8951/H) har i uppdrag att initiera, samordna och följa aktiviteter i samband med Sveriges deltagande i FN:s äldreår.

### **Arbetsformer**

Beredningen skall under arbetets gång ha löpande kontakter med Äldreprojektet. Samråd skall också ske med Socialtjänstutredningen (S1997:16), Boende- och avgiftsutredningen (S1997:18), Delegationen för uppföljning av riktlinjer för prioriteringar inom hälso- och sjukvården (S1997:20), Utredningen om vård i livets slutskede (S1997:23) samt andra kommittéer, vars uppdrag berör äldrepolitiken.

Beredningens arbete skall bedrivas utåtriktat och i nära kontakt med myndigheter, kommuner, landsting, pensionärsorganisationer, anhörigorganisationer samt övriga intressenter. Beredningen bör pröva och förankra sina analyser och förslag vid seminarier, offentliga utfrågningar och liknande.

Beredningen bör i sitt arbete ta till vara material som under senare år tagits fram av statliga utredningar, myndigheter, Svenska Kommunförbundet, Landstingsförbundet och andra intressenter.

Det står beredningen fritt att knyta till sig referensgrupper.

### **Redovisning av uppdraget**

Beredningen får avge delbetänkanden eller på annat sätt ta initiativ för att föra frågor vidare under tiden äldreberedningens arbete pågår.

Beredningen skall redovisa resultatet av sitt arbete till regeringen senast den 1 maj 2003.

För beredningens arbete gäller regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare om redovisning av regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50), om prövning av offentliga

åtaganden (dir. 1994:23), om redovisning av jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124) och om redovisning av konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet (dir. 1996:49).

Förslagen skall vara kostnadsneutrala såväl för den statliga sektorn som för den samlade offentliga sektorn.

Om beredningens förslag innebär behov av författningsreglering eller författningsändringar skall förslag till sådana redovisas.

(Socialdepartementet)

# Sammansättning av SENIOR 2005 – Äldrepolitik för framtiden

## *Ordförande*

Claes-Bertil Ytterberg, biskop, fr.o.m. 1998-12-22

## *Ledamöter*

Förordnade fr.o.m. 1999-02-11 om inte annat anges:

Margareta Arvidson (m), f.d. kommunalråd

Barbro Beck-Friis (kd), professor, t.o.m. 2001-09-30

Sven Brus (kd), riksdagsledamot, fr.o.m. 2000-07-01

Ulla Bäckström (kd), leg.läkare, geriatriker, fr.o.m. 2001-10-01

Jerzy Einhorn (kd), professor, t.o.m. 2000-04-30

Åke Eriksson (m), ordförande i Moderata Samlingspartiets

### Seniorer

Catharina Hagen (m), riksdagsledamot, t.o.m. 2001-11-30

Cristina Husmark Pehrsson (m), riksdagsledamot

Olof Johansson (mp), universitetsadjunkt/doktorand

Hans Karlsson (s), riksdagsledamot, t.o.m. 2000-09-30

Lennart Klockare (s), riksdagsledamot

Roland Larsson (c), f.d. riksdagsledamot

Harald Nordlund (fp), riksdagsledamot

Eva Olofsson (v), kommunalråd, fr.o.m. 2001-06-15

Lena Olsson (v), riksdagsledamot, t.o.m. 2001-06-14

Catherine Persson (s), riksdagsledamot

Margareta Pettersson (v), politisk sekreterare

Marina Pettersson (s), riksdagsledamot

Marietta de Pourbaix-Lundin (m), riksdagsledamot,  
fr.o.m. 2001-12-01

Tullia von Sydow (s), riksdagsledamot

Siw Wittgren-Ahl (s), riksdagsledamot

Conny Öhman (s), riksdagsledamot, fr.o.m. 2000-10-01



*Sakkunniga*

Förordnade fr.o.m. 1999-05-20 om inte annat sägs:  
Gert Alaby, programansvarig, fr.o.m. 1999-08-01  
Stig Alkebratt, förbundskonsulent  
Helena Axestam, departementssekreterare, t.o.m. 2001-11-30  
Carina Cronsioe, departementssekreterare  
Anna-Stina Elfving, utredningssekreterare  
Eric de Groat, departementssekreterare, t.o.m. 2000-08-20  
Inger Hestvik, förbundsledamot  
Lennarth Johansson, avdelningsdirektör, t.o.m. 1999-07-31  
Tore Lidbom, ombudsman  
Margareta Liljeqvist, utredare, t.o.m. 2000-06-30  
Irene Lindström, sekreterare, fr.o.m. 2001-12-01  
Inger Lundkvist, utredare, fr.o.m. 2000-07-01  
Catharina Morthenson Ekelöf, departementssekreterare,  
fr.o.m. 2001-12-01  
Harald Mårtensson, ombudsman  
Robert Nilsson, departementssekreterare, fr.o.m. 2000-08-21  
Helene Ränlund, departementssekreterare, t.o.m. 1999-07-31  
Gunilla Sahlin, expert, fr.o.m. 1999-10-18  
Ulla Åhs, sektionschef, t.o.m. 2001-11-30

*Sekretariat*

Pär Alexandersson, sekreterare fr.o.m. 1999-08-01,  
huvudsekreterare, fr.o.m. 2000-10-24  
Helena Axestam, sekreterare, fr.o.m. 2001-12-01  
Per Svante Landelius, sekreterare, fr.o.m. 1999-05-17  
Marita Minell, huvudsekreterare, fr.o.m. 1999-03-15,  
t.o.m. 2000-10-23  
Björn Sundström, sekreterare, fr.o.m. 2000-06-01  
Lena Thornberg, kanslisekreterare, fr.o.m. 1999-06-01